

**ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΦΥΣΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΡΙΖΑΡΕΙΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΧΟΛΑΡΧΙΑ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΚΕΦΑΛΑ**

**του
Αθανασίου Διγγελίδη**

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία που υποβάλλεται στο καθηγητικό σώμα για την μερική εκπλήρωση των υποχρεώσεων απόκτησης του μεταπτυχιακού τίτλου του Μεταπτυχιακού προγράμματος «Οργάνωση και Διοίκηση Αθλητικών Οργανισμών και Επιχειρήσεων» του Τμήματος Οργάνωση και Διαχείριση του Παν/μίου Πελοποννήσου στην κατεύθυνση «Οργάνωση και διαχείριση προγραμμάτων βελτίωσης υγείας»

Σπάρτη

2011

Εγκεκριμένο από το Καθηγητικό σώμα:

1ος Επιβλέπων: Απόστολος Στεργιούλας, Καθηγητής

2ος Επιβλέπων: Γεώργιος Φαράντος Ομ. Καθηγητής

3ος Επιβλέπων: Αθανάσιος Κριεμάδης Καθηγητής

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	i
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iii
ABSTRACT	v
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	vi
I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
Πρόβλημα και η φύση του προβλήματος	1
Σκοπός της έρευνας	2
Ερευνητικά ερωτήματα	3
Σπουδαιότητα της έρευνας	4
Όρια και περιορισμοί	5
II. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ	7
Γενικές παρατηρήσεις	7
Έρευνα σχετικά με τη διδασκαλία περί παιδείας και μόρφωσης στη Ριζάρειο Σχολή επί Ν. Κεφαλά	8
Έρευνα σχετικά με την παιδεία και αθλητική παιδεία της εποχής	9
III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	12
IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ (ΕΥΡΗΜΑΤΑ)	14
Ο ιστορικός ορίζοντας (πολιτικός, εκπαιδευτικός, οικονομικός, κοινωνικός).....	14
Η Ριζάρειος σχολή, ως εκπαιδευτικό ίδρυμα.....	18
Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ριζαρείου σχολής.	22
Η ιστορία της Φυσικής Αγωγής την εποχή Ν. Κεφαλά.	24
Η Φυσική Αγωγή στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική σχολή.	27
Οι επιπτώσεις του έργου Ν. Κεφαλά όπως αυτές εμφανίζονται στο έργο μαθητών του.....	30
συγγραφική δράση Ν. Κεφαλά περί: Μόρφωσης, Εκπαίδευσης, Γυμναστικής.....	33
Ομιλία Περί Γυμναστικής.....	36
Η Σχολαρχία Νεκ. Κεφαλά στην Ριζάρειο Εκκλησιαστική σχολή.....	39

Η Νομοθεσία της Ελληνικής πολιτείας σχετικά με την Φυσική Αγωγή – Εκπαίδευση την τότε εποχή.....	42
Σύνοψη ευρημάτων	45
V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ	47
VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	51-52
VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	82
VIII. ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΑ	54

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αθανάσιος Διγγελίδης: Οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής και εκπαίδευσης στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή κατά τη σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά

(Με την επίβλεψη του κ. Αποστόλου Στεργιούλα, Καθηγητή)

Η παρούσα εργασία αφορά «οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής – Εκπαίδευσης στη Ρ.Ε.Σ. κατά τη Σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά» ως θέμα της οργάνωσης και διοίκησης της Φυσικής Αγωγής και του αθλητισμού γενικά. Η έρευνα της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού γενικά αφορά κατ' ανάγκην και υποσυστήματα όπως το Εκπαιδευτικό Σύστημα και το Σύστημα Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης. Έτσι συνδέεται αυτή με ευρύ διεπιστημονικό διάλογο και με άλλες επιστήμες οι οποίες στρέφονται προς τα πεδία αυτά. Κατά το διάλογο αυτό γίνεται φανερό ότι ενώ η Οργάνωση και Διοίκηση του Αθλητισμού εμφανίζει σημαντικές εξελίξεις, η Οργάνωση και Διοίκηση του Αθλητισμού στην Εκπαίδευση, τα Μορφωτικά Ιδρύματα και ιδίως της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης εμφανίζεται πενιχρή και παντελώς απύσχα. Οι λόγοι αυτής της απουσίας έχουν να κάνουν και με μεθοδολογικές προϋποθέσεις. Σύμφωνα με τα παραπάνω η παρούσα έρευνα λαμβάνει υπόψη μεταβλητές (κληρικοί, σπουδαστές εκκλησιαστικών ιδρυμάτων) οι οποίες επιδρούν και διαμορφώνουν καταστάσεις και σε άλλους ευρύτερους τομείς. Το ερευνητικό σχέδιο της έρευνα αποτελείται από την προετοιμασία, τον σχεδιασμό, τη θεματοποίηση, προβληματική, μεθοδολογία, πρωτόκολλα, συζήτηση ευρημάτων και αποτελεσμάτων, συμπεράσματα και προτάσεις. Η εργασία στηρίχθηκε σε φιλολογικά πρωτόκολλα όπου εμφανίζονται και εξετάζονται ως σχέσεις μεταβλητές για την ολομερή διερεύνηση του θέματος στον ιστορικό και συστηματικό ορίζοντα που ανήκουν. Τα πρωτόκολλα σχηματίστηκαν με βάση τη διερεύνηση φιλολογικών έργων τα οποία χαρακτηρίζουμε ως πηγές. Τα πρωτόκολλα αποτελούν τη μεθοδολογική βάση για την ανακάλυψη σχέσεων, για τις γενικεύσεις, συμπεράσματα

και προτάσεις. Με βάση τα πρωτόκολλα συνδυάζεται φιλολογική μέθοδος με μέθοδο των φυσικών επιστημών ερμηνεία και επαγωγή. Τα ευρήματα δείχνουν έναν θησαυρό σχέσεων μεγάλης σημασίας για την εξέλιξη και ανάπτυξη της Φυσικής Αγωγής του Αθλητισμού, Εκπαίδευσης της κοινωνίας και του έθνους. Η συζήτηση των ευρημάτων γίνεται συνοπτικά, όπου σύνοψη δεν σημαίνει στένωση αλλά συστηματοποίηση. Η συστηματοποίηση των ευρημάτων ακολουθεί επιστημονικούς όρους και γίνεται με βάση κριτική συνείδηση και ερωτηματολογία. Οι προτάσεις ακολουθούν τους κανόνες της επιστημονικής συμβουλευτικής και δείχνουν αναγκαιότητες και παραγωγικές διαδικασίες οι οποίες συναρτώνται άμεσα με την έρευνα. Στο τέλος παρατίθεται εκτενής βιβλιογραφία η οποία έχει το χαρακτήρα ευρύτερης ενημέρωσης για πιθανή ερευνητική εκμετάλλευση διότι σχετική βιβλιογραφία με το συγκεκριμένο θέμα της παρούσας έρευνας δεν υφίσταται.

Λέξεις κλειδιά: Οργάνωση-διοίκηση, Φυσική Αγωγή, Νεκτάριος Κεφαλάς, Ριζάριος Σχολή.

ABSTRACT

Athanasios Digelidis: The management of general and Physical Education in the Rizarios Church School under the Nektarios Kefalas leadership
(Under the supervision of Professor Apostolos Stergioulas)

The following project concerns the organization and administration of Physical Education under the leadership of Nektarios Kefalas and has as its main thesis the organization and administration of Physical Education and athletics as a whole. The research conducted on Physical Education and Athletics cannot but include subsystems such as the Education and Religious System, thus, linking the study with a broader network of sciences and other fields relating to the topic of the study. During the duration of this research, it is obvious that although the organization and administration of Athletics has undergone significant developments, the organization and administration of Athletics in the Education system, especially in Religious Education appears rather meager or even absent. The reasons for this absence have to do mainly with methodology. According to the above mentioned statements, the following study takes into consideration variables such as clerics, seminary students, etc., which affect and shape the current situation in other sectors as well. The research plan is comprised of the preparation, planning, thematisation, problems, methodology, protocol, the findings and results arrived at through conversations, conclusions and recommendations. The research has been based on literary protocols which appear and are examined as variables regarding the entire study of the topic in its historic and systematic scope... The protocols are shaped using as models literary works which have been characterized as our sources. The Protocols make up the methodological basis regarding the discovery of relations, generalizations, conclusions and recommendations. Having as its basis the above protocol, the study combines literary methods with those of the natural sciences for the evaluation of the conclusions. The findings reveal a rich relationship of great significance concerning the evolution and development of Physical Education in Athletics that belongs and the education of both society and the nation. The discussion of the findings is in the form of a summary. However a summary does not infer an incomplete depiction of the findings but rather their systematization. The systematization of the findings uses scientific terms and is done on the basis of critical thinking and questionnaires. The recommendations follow the rules of scientific counseling and show the necessities and productive procedures which are directly involved with the research. At the end of the study, an extensive bibliography is given, which can be used for further information and possible research usage since there is not existing bibliography regarding the topic of the study.

Key words: Management, Rizarios Church School, Physical Education, Nektarios Kefalas

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Είχα τη τιμή να είμαι ένας από τους συνεργάτες του καθηγητού της Φιλοσοφίας Κου Γεωργίου Φαράντου στο σπουδαστήριο της Φιλοσοφίας. Ανάμεσα στα ενδιαφέροντα επιστημονικά θέματα που είχα τη τύχη να εντυφώσω στο σπουδαστήριο της Φιλοσοφίας, ήταν και το μεγάλο θέμα της ομιλίας περί γυμναστικής του Νεκταρίου Κεφαλά στα εγκαίνια του Γυμναστικού Συλλόγου της Κύμης 21 Αυγούστου 1893.

Η επιστημονική εργασία που προέκυψε και σε συνεργασία με του μέλους ΕΕΠ Κου Γεωργούλια Διαμαντή αποτέλεσε την αφορμή της ανακήρυξης του Αγίου Νεκταρίου ως προστάτη των καθηγητών Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Έκτοτε ήταν τεράστιο το ενδιαφέρον μου για τη περαιτέρω διερεύνηση της σχέσης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού με το Νεκτάριο Κεφαλά. Αυτός είναι και ο λόγος της εκπόνησης της εργασίας που σας παρουσιάζω παρακάτω. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον ομότιμο καθηγητή της Φιλοσοφίας Κο Γεώργιο Φαράντο για την βοήθεια και καθοδήγησή του στην αποπεράτωση αυτής της εργασίας. Επίσης ευχαριστώ το καθηγητή Φυσικής Αγωγή κ. Γεωργούλια Διαμαντή. Επίσης την διδάκτορα του τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Κα Πέγκυ Φαράντου. Τα μέλη της τριμελούς επιτροπής Κο Στεργιούλα Απόστολο καθηγητή του Πανεπιστημίου της Πελοποννήσου και Κο Κριεμάδη Αθανάσιο καθηγητή του Πανεπιστημίου της Πελοποννήσου.

Τέλος ευχαριστώ τον Μητροπολίτη Σπάρτης και Μονεμβασίας κ.κ. Ευστάθιο για την συνεισφορά του πνευματική και υλική στην αποπεράτωση αυτής της εργασίας.

Η μεταπτυχιακή μου εργασία αφιερώνεται με σεβασμό και τιμή στο μεγάλο παιδαγωγό – Σχολάρχη Νεκτάριο Κεφαλά.

I. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το θέμα της εργασίας είναι: «Η οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής και Εκπαίδευσης στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή κατά τη σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά».

Στο θέμα αυτό εμφανίζονται οργανωτικά και διοικητικά ζητήματα τα οποία αφορούν τη Φυσική Αγωγή στη Ριζάρειο Σχολή κατά τη σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά (1894-1908). Οι σχέσεις Φυσικής Αγωγής σχολικού θεσμού όπως η Ριζάρειος Σχολή σε συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα αποτελούν προβλήματα της εργασίας και διαμορφώνουν το διάγραμμα του θέματος. Η παρούσα εργασία διεξάγεται ως βασική έρευνα η οποία αφορά την εύρεση, διατύπωση, περιγραφή, ερμηνεία σχέσεων. Επίσης τη παρουσίαση και συζήτηση ερευνητικών ευρημάτων σε σχέση και με τη βιβλιογραφία.

Το θέμα όπως διαγράφεται παραπάνω υπόκειται σε συγκεκριμένη μεθοδολογία έρευνας. Με αυτή την έννοια η φύση του προβλήματος της παρούσας έρευνας αφορά οργάνωση και διοίκηση γενικά. Η θεματοποίηση του προβλήματος της οργάνωσης και διοίκησης μαθημάτων ή γνωστικών αντικειμένων σε σχολικούς θεσμούς έχει μια μακρά ιστορία. Η θεματοποίηση της Φυσικής Αγωγής ως μαθήματος δραστηριότητας και γνωστικού αντικείμενου σε εκκλησιαστικό σχολικό θεσμό όπως η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή είναι σπάνιο.

Κατά τις γενικές θεματοποιήσεις της Φυσικής Αγωγής σε μορφωτικά ιδρύματα της εποχής Νεκταρίου Κεφαλά επικρατεί η άποψη ότι η Φυσική Αγωγή αποτελεί προπαιδεία στρατιωτικής Αγωγής και Αθλητικής Δράσης. Επομένως η φύση του προβλήματος της παρούσας έρευνας είναι οργανωτική, διοικητική στον ορίζοντα συγκεκριμένου μορφωτικού θεσμού και συγκεκριμένης χρονικής περιόδου.

Με τη φύση του προβλήματος όπως τίθεται στη παρούσα εργασία συνδέονται πολλές σχέσεις, ζητήματα, προβλήματα και θέματα τα οποία θα δειχθούν στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Το ότι τονίζουμε την οργανωτική και διοικητική δράση του Νεκταρίου Κεφαλά δεν σημαίνει ότι στο κέντρο της έρευνας της εργασίας δεν βρίσκεται η Φυσική Αγωγή.

Σκοπός της έρευνας ήταν:

Η διερεύνηση της οργάνωσης και διοίκησης της Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή της εποχής του Νεκταρίου Κεφαλά.

Οι επι μέρους σκοποί της έρευνας ήταν:

- Η περιγραφή των σχέσεων μεταξύ Ριζαρείου Σχολής και της άλλης Αθλητικής Παιδείας στη τότε Ελλάδα.
- Η ανάδειξη του έργου του Διευθυντού της Ριζαρείου Σχολής Νεκταρίου Κεφαλά για την ανάπτυξη της Σχολής αυτής την εποχή του.
- Η διερεύνηση των στοιχείων που αφορούσαν τη Φυσική Αγωγή στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή της εποχής, υπό το πρίσμα της σπουδαιότητάς τους και τις σχέσεις τους με τη Φυσική Αγωγή στη τότε Ελλάδα, καθώς και τη σημασία αυτών των στοιχείων της.
- Η διαπίστωση της θέσης της Φυσικής Αγωγής στη τότε Ελλάδα και πως αυτή αποτυπώνονταν στα τότε μορφωτικά ιδρύματα και τη σχετική νομοθεσία της εποχής.
- Η μελέτη του συνόλου των σχέσεων ζητημάτων ή προβλημάτων που εμφανίζονταν στους παραπάνω χώρους.

- Η επεξεργασία των πληροφοριών για να φανεί η σημασία της διδασκαλίας της Φυσικής Αγωγής σ' ένα μορφωτικό ίδρυμα όπως η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή της εποχής του Νεκταρίου Κεφαλά.

Ερευνητικές ερωτήσεις

- i. Ποια ήταν η κατάσταση της Φυσικής Αγωγής στην Ελλάδα την εποχή Νεκταρίου Κεφαλά στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή;
- ii. Τι προκύπτει από τη νομοθεσία που σχετίζεται με τη Φυσική Αγωγή την εποχή Νεκταρίου Κεφαλά στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή;
- iii. Υπήρχε σχολική νομοθεσία που να αφορά την οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής στους ελληνικούς μορφωτικούς θεσμούς της εποχής του Νεκταρίου Κεφαλά στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή;
- iv. Πως εμφανίζονταν η Φυσική Αγωγή στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή πριν το Νεκτάριο Κεφαλά;
- v. Πώς είχε η οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής επί σχολαρχεία Νεκταρίου Κεφαλά;
- vi. Ποια ήταν η συμβολή του Νεκταρίου Κεφαλά, στη συστηματική διδασκαλία της Φυσικής Αγωγής κατά τη Σχολαρχεία του και ποια είναι η ιδιαίτερη συμβολή στη γενικότερη ανάπτυξή της;
- vii. Ποια ήταν η παραδειγματική του Νεκταρίου Κεφαλά για τη Φυσική Αγωγή – Παιδεία;

Τα παραπάνω ερωτήματα σχετίζονται με την υπάρχουσα βιβλιογραφία και συμβάλλουν στη διερεύνηση του θέματος από διαφορετικά σημεία. Τα ερωτήματα αυτά οδηγούν σε παραπέρα προβλήματα και νέα ερωτήματα. Οι απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα προέρχονται από τις αναλύσεις σχετικού πρωτόκολλου.

Σπουδαιότητα της έρευνας

Η μέχρι τώρα βιβλιογραφία και ιδιαίτερα οι δημοσιεύσεις των τελευταίων χρόνων εμφανίζει με σχετική ανάπτυξη ως αναφορά θέματα που σχετίζονται με το θέμα μας, όμως έρευνα που ν' αφορά την οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής σε σχολικούς θεσμούς της εποχής Νεκταρίου Κεφαλά ιδιαίτερα στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή απουσιάζει εντελώς.

Η μέχρι τώρα έρευνα και βιβλιογραφία ασχολείται με ιστορικά αγιολογικά θέματα και δεν ασχολείται με το σύστημα της οργάνωσης και διοίκησης και διδασκαλίας της Φυσικής Αγωγής στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή. Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή αποτελεί κορυφαίο μορφωτικό ίδρυμα της εποχής της σχολαρχίας Νεκταρίου Κεφαλά.

Η σπουδαιότητα της εργασίας έγκειται ότι αυτή καλύπτει υφιστάμενο επιστημονικό κενό. Επίσης στο ότι θα καλύψει αποτελέσματα τα οποία θα είναι σημαντικά για τη γνώση και ανάπτυξη όχι μόνο της Φυσικής Αγωγής αλλά και της παιδείας γενικά ακόμα και στην εποχή μας. Έγκειται επίσης στη σημασία και σπουδαιότητα των ευρημάτων της έρευνας, στη θεμελίωση και ανάπτυξη επιστημονικού ενδιαφέροντος και διαλόγου, ο οποίος αφορά το κεντρικό ζήτημα της Φυσικής Αγωγής σ' όλα τα μορφωτικά ιδρύματα και στη παιδεία γενικά.

Στην πιθανή παραδειγματική παρουσία αυτού του τύπου και τέλος στην εξαγωγή πιθανών συμπερασμάτων για εφαρμογές και περαιτέρω ανάπτυξη της Φυσικής Αγωγής.

Οριοθετήσεις

Τα όρια της έρευνας καθορίζονται από το ίδιο το θέμα. Το θέμα έχει χρονικό ορίζοντα, ιστορικά χαρακτηριστικά και εμφανίζει πρακτικά και συστηματικά στοιχεία. Η έρευνα περιορίζεται και θα περιορίζεται από το θέμα και τα ερευνητικά ερωτήματα, όπως αυτά διατυπώνονται στο κεφάλαιο Γ4 και θα εξελιχθούν κατά την ανάπτυξη της εργασίας.

Η παρούσα έρευνα αναπτύσσεται ως βασική έρευνα και στηρίζεται σε συγκεκριμένα πρωτόκολλα. Τα πρωτόκολλα αυτά όπως και τα ερωτήματα δείχνουν τα συγκεκριμένα όρια στα οποία αυτή αναπτύσσεται, τα όρια αυτά είναι ιστορικά. (Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή). Είναι ιδεολογικά, είναι επιστημολογικά της παιδείας μόρφωσης Φυσικής Αγωγής και είναι συστηματικά γιατί δείχνουν τον ορίζοντα που κινείται η έρευνα αλλά και γενικότερους ορίζοντες στους οποίους οδηγεί η σχετική γνώση του θέματος. Τους περιορισμούς καθορίζει και η μέθοδος της έρευνας.

Επεξήγηση όρων

Ορισμοί που αφορούν ορισμένες βασικές έννοιες της εργασίας διατυπώνονται με τα προβλεπόμενα της μεθοδολογίας. Τέτοιες έννοιες και όροι είναι παιδεία.

Το ερώτημα τι είναι **παιδεία**, είναι ερώτημα πολλών επιστημών και κυρίως ερώτημα της παιδαγωγικής. Στις μέρες μας όμως έχει καταστεί κυρίως ερώτημα της φιλοσοφίας. Ο ελληνικός όρος παιδεία προέρχεται από το ρήμα παιδεύω, παιδαγωγώ, μορφώνω ένα παιδί, ένα άνθρωπο. Από το παιδεύω προέρχονται οι όροι παίδευση και εκπαίδευση.

Οι όροι **παιδαγωγός**, παιδαγωγώ, διαπαιδαγωγώ σχετίζονται με το ρήμα άγω απ' όπου και ο όρος αγωγή Παιδεία και παίδευση σημαίνουν τι με όλα τα μέσα

κυρίως δια του λόγου διαδικασία διδασκαλίας, μάθησης, αγωγής, μόρφωσης και εκπαίδευση του παιδιού, του νέου ανθρώπου, του ανθρώπου γενικά.

Με τον όρο **παιδεία** σχετίζονται και όροι: παιδιά, παιχνίδια, αγωγή, σχολή, ασχολία, σπουδή όπως επίσης και οι όροι εκπαίδευση, καλλιέργεια, μάθηση, διατριβή, μόρφωση, διατροφή, διδασκαλία και πολιτισμός (Φαράντος, 2004).

Διοίκηση: Είναι ο συνδυασμός γνώσεων – ικανοτήτων που συνδέονται με τον προγραμματισμό οργάνωση, στελέχωση, έλεγχο, οικονομική διαχείριση, ηγεσία και αξιολόγηση ενός οργανισμού – επιχείρησης που παρέχει υπηρεσίες ή προϊόντα (De Sensi, Blanton, Beitei, 1990).

II. ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Η βιβλιογραφία σχετικά με το Νεκτάριο Κεφαλά είναι μεγάλη και αναπτύσσεται συνέχεια προς πολλές κατευθύνσεις.

Μια καλή βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με τη βιβλιογραφία αυτή βρίσκεται σ' εργασία του Κλεόπα Στρογγύλη (2008).

Καλή βιβλιογραφική ανασκόπηση απαντάται στην έκδοση για την 125^η επέτειο της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής (1972).

Επίσης καλές βιβλιογραφικές αναφορές εμφανίζει το έργο του Αμφιλόχιου Γελαδάκη, Γεωργίου Μπίτρου και Αρσενίου Μελισσιανά (2006). Στο παραπάνω έργο αναφέρονται επίσης άρθρα και μελέτες που έχουν εκδοθεί μέχρι το 2006.

Το έργο του Σώτου Χονδρόπουλου «Ο Άγιος του αιώνα μας»(2007), αναφέρεται σε εκτεταμένη βιβλιογραφία και μάλιστα σε ξενόγλωσση βιβλιογραφία στην αγγλική και γαλλική.

Η Χρυσή Ντουρανίδου στη μεταπτυχιακή μελέτη της εμφανίζει μια ευρεία βιβλιογραφία η οποία στρέφεται περισσότερο προς τη παιδαγωγική βιβλιογραφία (2010).

Από τα παραπάνω βιβλιογραφικά στέμματα συνάγεται ότι η βιβλιογραφία σχετικά με το Νεκτάριο Κεφαλά αναπτύσσεται διαρκώς και συμπληρώνεται με διαφορετικές θεματολογίες και σε διάφορες κατευθύνσεις. Η παρούσα έρευνα στρέφεται λόγω του θέματος, καταρχήν προς τη βιβλιογραφία που αφορά τη θεωρία περί παιδείας και μόρφωσης του Νεκταρίου Κεφαλά.

Αυτό δε σημαίνει ότι αδιαφορεί για την Αγιολογική κατεύθυνση της βιβλιογραφίας ή άλλες κατευθύνσεις της βιβλιογραφίας που αφορά το γενικότερο εκκλησιαστικό και πνευματικό έργο του Νεκταρίου Κεφαλά. Αυτό συμβαίνει διότι

θεωρούμε ότι η προσωπικότητα αποτελεί θέμα βασικής σημασίας και για τη θεωρία της παιδείας που αφορά τη Φυσική Αγωγή.

Η παρούσα εργασία χωρίς ν' αδιαφορεί για τις υπόλοιπες κατευθύνσεις της βιβλιογραφίας στρέφεται ειδικά προς τη βιβλιογραφία που αφορά την παιδεία και ιδιαίτερα τη Φυσική Αγωγή επί σχολαρχίας Νεκταρίου Κεφαλά στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή.

Η βιβλιογραφία σχετικά με τη θεωρία της μόρφωσης και της παιδείας του Νεκταρίου Κεφαλά εμφανίζεται στα έργα των Κ. Στρογγύλη¹, Ντουρανίδου Χρυσή², Θεοδώρου Ζήση³, Γελαδάκη, Μπίτρου, Μελισσιανά⁴. Ο Στρογγύλης αναδεικνύει το πρακτικό ενδιαφέρον του Νεκταρίου Κεφαλά, όσον αφορά σχολικά ζητήματα στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή.

Ο Στρογγύλης αναδεικνύει το πρακτικό ενδιαφέρον του Νεκταρίου Κεφαλά όσον αφορά σχολικά ζητήματα στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή. Αυτό το ζήτημα είναι κορυφαίο ζήτημα στη θεωρία περί παιδείας διότι έχει γραφεί ότι έχουμε ανώτατη θεωρία της παιδείας αλλά παρουσιάζει δήθεν από την Ανατολική Ορθόδοξη Παιδαγωγική Παράδοση το ενδιαφέρον για πολλά ουσιαστικά πράγματα της καθημερινής ζωής στα οποία εντάσσεται και ένα τμήμα της Φυσικής Αγωγής και δραστηριότητας.

Ο Στρογγύλης δεν αντιμετωπίζει κριτικά συγκεκριμένους χειρισμούς του Νεκταρίου Κεφαλά που αφορούν θέματα Φυσικής Αγωγής στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή.

Η Ντουρανίδη Χρυσή στη μεταπτυχιακή της εργασία στρέφεται με (δέος και σεβασμό) προς την ανυπέρβλητη παιδαγωγική διακονία του Νεκταρίου Κεφαλά και

---

¹ Στρογγύλη Κ. Οπ.π.

² Ντουρανίδου Χ., Οπ.π.

³ Θ. Ζήσης: (2000) Ο Άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος. Θεσ/νίκη

⁴ Α. Γελαδάκη Οπ.π., Γ. Μπίτρου, Μελισσιαννά, Οπ.π.

αυτό αποτελεί προτέρημα αλλά και δυσκολία. Η δυσκολία έγκειται στο ότι η Ντουρανίδου εκ των προτέρων δηλώνει τον ορίζοντα μέσα στον οποίο η ίδια κινείται με αντικειμενικότητα και προσοχή αλλά και με δέος για το αντικείμενό της.

Ο Θ. Ζήσης στο έργο του ο Άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος ενδιαφέρεται να παρουσιάσει το γενικότερο, διδακτικό έργο του Νεκταρίου Κεφαλά ως Εκκλησιαστικού Πατρός και διδασκάλου της Ορθοδοξίας (όσον αφορά την διδακτική και παιδαγωγική του προσφορά) ο Ζήσης ενδιαφέρεται για την ανάδειξη των αρχών και στόχων του Νεκταρίου Κεφαλά όπου προβαίνει και σε μια κριτική για το ότι αυτές δεν έγιναν αντιληπτές στην Ελλάδα μέχρι σήμερα.

Ο Ζήσης τονίζει το προεδρικό διάταγμα της 29 Οκτωβρίου 1997 όπου (ορίζεται ο Άγιος Νεκτάριος Προστάτης της Εκκλησιαστικής Εκπαίδευσης της χώρας).

Επιχειρεί μια αδύνατη ερμηνεία του έργου του Νεκταρίου Κεφαλά στο κομμάτι που αφορά την σωματολογική παιδεία σωματική αγωγή.

Ο Α. Γελαδάκης, Γ. Μπίτρου, Α. Μελισσιανός αναφέρονται στο σημαντικό παιδαγωγικό έργο του Νεκταρίου Κεφαλά (πολύ προχωρημένο για την εποχή) παιδαγωγικό έργο.

Η ανάδειξη της σημασίας αυτού του έργου έγκειται κατά τους συγγραφείς στο ενδιαφέρον του Νεκταρίου για καθημερινά πρακτικά ζητήματα που αφορούν τη διδασκαλία, της Φυσικής Αγωγής στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή.

Η βιβλιογραφία σχετικά με την Φυσική Αγωγή την εποχή του Νεκταρίου Κεφαλά στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή είναι όχι μόνο πενιχρή έως μηδαμινή αλλά και αφορά κυρίως ιστορία και νομολογία.

Η μεν ιστορική βιβλιογραφία αναφέρεται κυρίως στην εμφάνιση και παράθεση αθλητικών γεγονότων (Γιαννάκης)⁵ η νομολογική βιβλιογραφία (Γιαννάκης⁶). Σχετικά με τα παραπάνω θέματα αναφέρεται στη νομική και νομολογική παράθεση νόμων που σχετίζονται με την εξέλιξη στην οργάνωση και διοίκηση του αθλητισμού και της Φυσικής Αγωγής στην εποχή για την οποία μιλάμε. Η νομολογική βιβλιογραφία είναι σημαντική και θα εξεταστεί σε παρακάτω κεφάλαια. Βιβλιογραφία που αφορά θέματα καθαρά Φυσικής Αγωγής σε μορφωτικά ιδρύματα όπως η Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή ή γενικά σε αθλητικούς φορείς είναι μηδαμινή. Υπάρχουν αναφορές σε θέματα όπως τα παραπάνω σε γενικά εγχειρίδια περί παιδείας ή σε εργασίες που αφορούν την οργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα 1896 μιας γενικής Χριστομάθειας και παραφράζουν αν δε παραμορφώνουν το πρόβλημα της Φυσικής Αγωγής.

Για τη Φυσική Αγωγή στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή γίνεται λόγος σε έγγραφο της εποχής Νεκταρίου Κεφαλά και μετά απ' αυτόν τα οποία έχουν χαρακτήρα Πηγών και θα συζητηθούν στα ανάλογο κεφάλαιο. Σχετικά με το μορφωτικό έργο Νεκταρίου Κεφαλά έχουν γραφεί ιστορίες όπως του Θ. Ζήση όχι ελεύθερες λαθών σχετικά με την περίφημη ομιλία Νεκταρίου Κεφαλά περί γυμναστικής στη Κύμη Ευβοίας 21 Αυγούστου 1893.

Στο έργο Γ. Φαράντου⁷, από τον διάλογο τον οποίο παραπέμπει το παραπάνω έργο προέρχεται η μελέτη και επιστημονική εργασία των καθηγητών Φυσικής Αγωγής (Α. Διγγελίδη, Δ. Γεωργούλη⁸). Η επιστημονική αυτή μελέτη έχει κριθεί ως η μοναδική που δείχνει τα αληθινά περιεχόμενα και τις απόψεις του Νεκταρίου Κεφαλά σχετικά με τη Φυσική Αγωγή και τον Αθλητισμό.

---

⁵ Γιαννάκης: Η Φυσική Αγωγή 394 μ.Χ. Αθήνα 1981 (σελ. 88-120)

⁶ Οπ.π. Γιαννάκης

⁷ Γ. Φαράντου Εισαγωγή στην Ολυμπιακή Παιδεία. Εκδόσεις Ζαχαρόπουλος Αθήνα.

⁸ Α. Διγγελίδης Δ. Γεωργούλιας (Ομιλία περί Γυμναστικής) Αγίου Νεκταρίου – Κύμη Ευβοίας 1893

Ένα άρθρο (Χ. Ευτυχιάδη⁹) στο περιοδικό της Εκκλησίας της Ελλάδος «Τόλμη» εν όψει της οργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας το 2004 δεν ανταποκρίνεται σ' αυστηρά επιστημονικά κριτήρια οδηγεί σε σύγχυση και δείχνει έναν από τους λόγους τους οποίους επίσημα όργανα της εκκλησίας όπως το περιοδικό «Τόλμη» βλάπτουν σε μεγάλο βαθμό όχι μόνο τη Φυσική Αγωγή αλλά και όσους ενδιαφέρονται να γνωρίσουν τις αληθινές σχέσεις μεταξύ Φυσικής Αγωγής και παιδείας του ανθρώπου γενικά στον ορίζοντα της Ορθοδόξου διδασκαλίας.

Η βλάβη αυτή προέρχεται από την αδυναμία να γίνει αυστηρή διάκριση των διαφορετικών οριζόντων που σχετίζονται με τη Φυσική Αγωγή και Αθλητισμό σε επαφή με την εκκλησιαστική παράδοση.

Δεύτερο από μια αποδεικτική τάση από την οποία μπερδεύονται αγιολογία, θεολογία με παραχριστιανικές και ψευδοθεολογικές δήθεν επιστημονικές τάσεις. Αυτά τονίζονται διότι το έργο του Νεκταρίου Κεφαλά υποχρεώνει να τονιστεί η ακρίβεια η πιστότητα και η αλήθεια η οποία το διακρίνει σχετικά με τη Φυσική Αγωγή και αθλητισμό στην εποχή του και γενικά. Η απουσία έρευνα σχετικά με τη Φυσική Αγωγή και αθλητισμό κατά το Νεκτάριο Κεφαλά δείχνει τη σημασία και τη σπουδαιότητα της παρούσας έρευνας, κατά την οποία μεθοδικά θα οδηγήσουν τα κέντρα αυτής της διδασκαλίας στην επιστημονική συζήτηση σύμφωνα με τους κανόνες της επιστημονικής έρευνας.

---

⁹ Χ. Ευτυχιάδης (Τόλμη) τεύχος 9 Ιούνιος 2001 σελίδα 62-65.

III. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Οι πηγές της παρούσας εργασίας είναι φιλολογικές οριοθετούν την έρευνα και καθορίζουν την ερευνητική διαδικασία.

Χρήση των πηγών γίνεται με τρόπο που αντιστοιχεί στη φιλολογική μέθοδο αλλά και με τρόπο που αφορά τη γενική μεθοδολογία της παρούσας εργασίας, δηλαδή τη μέθοδο έρευνας των φυσικών επιστημών.

Κατά τη μέθοδο αυτή από τις φιλολογικές, βιβλιογραφικές και άλλες πηγές π.χ. (φωτογραφίες επιστολές) δημιουργούνται πρωτόκολλα (Π_1 Π_2 Π_3), τα οποία λαμβάνονται ως βάσεις για την διεξαγωγή της έρευνας, υποθέσεις, γενικεύσεις, συμπεράσματα, προτάσεις. Τα πρωτόκολλα εμφανίζουν αρίθμηση, συντελεστή τύπου, συντελεστή χρόνου, συμβάντα και υπογραφή παραδείγματος. Η επεξεργασία των παλιών με βάση τα πρωτόκολλα υπάγεται σε μεθοδολογική διαδικασία η οποία συνδυάζει ως μεθοδική τομή στοιχεία της φιλολογικής ιστορικής κριτικής μεθόδου της ερμηνευτικής και της επαγωγής. Κατά τη φιλολογική μέθοδο κεντρικό ρόλο έχουν η αξιολόγηση και η ερμηνεία των φιλολογικών πηγών κατά την επαγωγική μέθοδο. Κεντρικό ρόλο έχουν η δημιουργία και συγκέντρωση πρωτοκόλλων, οι υποθέσεις, οι γενικεύσεις και τα συμπεράσματα, δηλαδή η κίνηση από τα πολλά προς το ένα. Όσο αφορά την επεξεργασία των πρωτοκόλλων ακολουθούμε τη στοιχειώδη ανάλυση.

Σε αυτό το κεφάλαιο της μεθοδολογίας αναφέρονται ζητήματα που αφορούν την εργονομία, την οριοθέτηση της έρευνας, τις πηγές στις οποίες θα στηριχθεί όπως επίσης και στο τρόπο με τον οποίο σχηματίζουμε από τις πηγές πρωτόκολλα και πως θα χρησιμοποιήσουμε αυτά.

Η παρούσα έρευνα αναπτύσσεται ως (ΤΕΠ) βασικής έρευνας. Επιλέξαμε το θέμα (οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής κατά τη σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά) ως θέμα εκπόνησης μεταπτυχιακής εργασίας στο πανεπιστημιακό τμήμα (Οργάνωση και αθλητικών οργανισμών και επιχειρήσεων).

Η επιλογή αυτή έγινε σε επαφή και συνάρτηση με το γνωστικό αντικείμενο του τμήματος. Η επιλογή όμως του θέματος προήλθε και από τη πολυετή ενασχόλησή μας με το έργο του Νεκταρίου Κεφαλά σχετικά με τη Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό και από τον επιστημονικό διάλογο κατά τις σπουδές μου στο σπουδαστήριο της φιλοσοφίας του τμήματος Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού Αθηνών, υπό την εποπτεία του υπεύθυνου καθηγητού Κου Γ. Φαράντου. Ο διάλογος αυτός συνεχώς οδηγούσε και υποκίνησε τη σημασία του Νεκταρίου Κεφαλά για τη Φυσική Αγωγή στη θεωρία και τη πράξη ιδιαίτερα στην Ελλάδα ως μητρόπολη της Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού. Η εργασία στηρίζεται σε ιστορικές και φιλολογικές πηγές, η νομιμότητα και το κύρος αυτών των πηγών θεωρούνται δεδομένα για τη παρούσα εργασία. Οι ιστορικές πηγές αφορούν βιβλιογραφία η οποία αναφέρεται και στον ευρύτερο ορίζοντα της εποχής του Νεκταρίου Κεφαλά. Οι φιλολογικές πηγές κρίνονται ταξινομούνται, αξιολογούνται και αξιοποιούνται ως πηγές για τη διευθέτηση του θέματος της παρούσας εργασίας.

IV. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

[1] Ο ιστορικός ορίζοντας (Πολιτικός, Εκπαιδευτικός, Οικονομικός, κοινωνικός ορίζοντας)

Η κατάσταση στην Ελλάδα κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, μετά την επανάσταση του 1821, χαρακτηρίζεται γενικά απ' τα παρακάτω στοιχεία.

Απ' την επανάσταση του 1821 προήλθε ένα ελληνικό εθνικό κράτος μικρό (μέχρι τη Θεσσαλία στην αρχή χωρίς Κρήτη, Ήπειρο, Αιγαίο, Μακεδονία, Θράκη, Ακτές Μ. Ασίας, Ιόνια νησιά) φτωχό και εξαρτημένο. Τους Τούρκους αντικατέστησαν έλληνες τσιφλικάδες και ξένοι στην οργάνωση και διοίκηση του κράτους.¹⁰ Κοινωνική δημοκρατία δεν υπήρξε μέχρι τα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Πολιτική Δημοκρατία υπήρξε λειψή και αδύνατη, η αγροτική ανάπτυξη στην αρχή έμοιαζε με αυτή της Τουρκοκρατίας, η αστική ανάπτυξη γινόταν αφύσικα. Στη βιομηχανία, εμπόριο, παιδεία κλπ. διαπιστώνονται πρώτα βήματα ανάπτυξης. Όταν το 1881 εντάσσονται στην Ελλάδα η Θεσσαλία και περιοχές της Άρτας η κατάσταση έχει αρχίσει να εμφανίζει πρώτες αλλαγές.

Μετά το 1856 οι έλληνες του εξωτερικού κάνουν έντονη την παρουσία τους (π.χ. Έλληνες ναυτικοί στις παραδουνάβιες περιοχές, στον Εύξεινο Πόντο, στη Ρωσία, όπως και στην Αλεξάνδρεια) εμφανίζουν μεγάλη οικονομική ανάπτυξη και συμβάλλουν στην ανάπτυξη του έθνους αυτή την εποχή, όπως και του ελληνικού κράτους, ως ευεργέτες, στις περιοχές της παιδείας, της οικονομίας, των συγκοινωνιών κλπ. Η Ριζάρειος ως ίδρυμα προέρχεται από αυτή την περιοχή. Από το 1856 μερικής ναυτιλίας και ναυσιπλοΐας, των συγκοινωνιών, επικοινωνιών, δρόμων, εμπορίου, παραγωγής, εξαγωγικού εμπορίου οικονομίας και πληθυσμού. Η ανάπτυξη αυτή

---

¹⁰ Fischer, W. – Rondholtz, E. – Φαράντος, Γ.: (1974), Επανάσταση και Αντεπανάσταση στην Ελλάδα. Αθήνα. Μπουκουμάνης σελ. 13-16.

καίτοι μέτρια έχει επιπτώσεις στα εθνικά θέματα (Ανατολικό ζήτημα, Μακεδονικό ζήτημα) στην παιδεία (Πανεπιστήμιο Αθηνών, Ριζάρειος) και στον πολιτισμό γενικά όπως και στην κοινωνική οργάνωση και διοίκηση της Ελλάδας γενικά στα «νομικά και πολιτικά πλαίσια της Ελλάδας»¹¹).

Καθόλο τον 19^ο αιώνα το οικονομικό και πνευματικό κέντρο της Ελλάδας είναι η Κωνσταντινούπολη και όχι η Αθήνα.¹² Μέσα στον αιώνα αυτό αρχίζει και η έριδα για τα πρωτεία. Σ' αυτή την έριδα εντάσσεται και η διαφωνία για το Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδας. Με το βασίλειο της Ελλάδας διαφοροποιείται η οικονομική και πολιτισμική ενότητα ελεύθερου και υποδούλου ελληνισμού, η πολυκεντρικότητα του ελληνισμού και εμφανίζεται μια νέα ενότητα σύμφωνα με δυτικά πρότυπα και τις νέες συνθήκες.

Ενώ η ίδρυση ελεύθερου ελληνικού κράτους αποτελεί πρόοδο πολλά θέματα όπως η παιδεία, οι παραδόσεις και ο πολιτισμός γνωρίζουν οπισθοδρόμηση. Ποιητές, λογογράφοι, δάσκαλοι, κληρικοί αγωνίζονται για τη θεμελίωση μιας νέας παιδείας και πνευματικής ανάπτυξης η οποία κινείται ανάμεσα στην αρχαιολατρεία, στις παραδόσεις του λαού και στις μοντέρνες εξελίξεις τις οποίες γνωρίζουν, από την Δύση μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Μέσα σ' αυτό το κλίμα βρίσκεται η ίδρυση της Ριζαρείου καθώς και το έργο του Νεκταρίου Κεφαλά.

Μετά την πτώση του Όθωνα με το Σύνταγμα του 1864 αρχίζει ένας εκδημοκρατισμός, η βολευομένη δημοκρατία, και μια άνοδος της αστικής τάξης στην Ελλάδα και τη συνεχιζόμενη αυτονομία της Κρήτης (1867).

Η περίοδος 1875-1909 θεωρείται ως περίοδος ανάπτυξης και νίκης της αστικής τάξης στην Ελλάδα.¹³ Στη φάση αυτή σημειώνονται πρόοδοι στην υποδομή (συγκοινωνίες, λιμάνια, ισθμός Κορίνθου, σχολεία, νοσοκομεία κλπ.) στην

¹¹ Σβορώνος, Ν.: (1972). Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας. Αθήνα, Θεμέλιο, σελ. 90.

¹² Σβορώνος. Όπ.π., σελ. 91

¹³ Όπ.π. σελ. 100-111.

οικονομία, στις συγκοινωνίες, στην αγροτική παραγωγή, στο εμπόριο (σταφίδα), στις Τράπεζες, στη βιομηχανία και βιοτεχνία, στη ναυσιπλοΐα (υπερωκεάνεια), στην αστική ανάπτυξη, στην πολιτική, στην παιδεία και στην πολιτισμική παραγωγή.¹⁴

Οι επιρροές της Μ. Βρετανίας, Γαλλίας, Ρωσίας στην Ανατ. Μεσόγειο αυτή την εποχή (1870-1900) καθορίζουν τις εξελίξεις στην Ελλάδα (Ανατολικό ζήτημα, Μακεδονικό, Κρήτη, Ιόνια Νησιά και Κύπρος) την εμπλοκή σε πολέμους και τις εξελίξεις που αφορούν κοινωνική και πολιτική δημοκρατία, παιδεία και πολιτισμό. Η Ελλάδα ενδιαφέρεται μαζί με το πατριαρχείο για την ελληνική παιδεία στις παραπάνω περιοχές και αγωνίζεται γι' αυτά. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσονται και οργανωτικά και διοικητικά θέματα που αφορούν άμεσα την ίδρυση και λειτουργία της Ριζαρείου Σχολής. Η Σχολή αυτή, τα προγράμματα της και η Φυσική Αγωγή σ' αυτή δεν αδιαφορούν για τις εποχικές ανάγκες της Ελλάδας και συνδέονται με τις καταστάσεις τα πολιτικοκοινωνικά και εθνικά θέματα της περιόδου αυτής.

Στον ορίζοντα αυτόν διακρίνονται τρία ρεύματα όπως: ιδέες εισαγόμενες (όπως ο Διαφωτισμός), πολιτισμός με κέντρο την Κωνσταντινούπολη και τις κοινότητες εξωτερικού και ιδέες γηγενείς όπως αυτές στο έργο του Μακρυγιάννη. Αυτά τα ρεύματα καθορίζουν την Παιδεία και Εκπαίδευση απ' τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και ιδρύματα όπως το Πανεπιστήμιο Αθηνών και η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή.

Το 1830 ανακηρύσσεται η Ελλάδα αυτόνομο και ελεύθερο βασίλειο. Το 1833 ιδρύθηκε η Αυτοκέφαλη Εκκλησία της Ελλάδας. Το 1836 ο Θεόφιλος Καΐρης ιδρύει στην Άνδρο το περίφημο Ορφανοτροφείο. Το 1843 ιδρύεται η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή στην Αθήνα. Το 1850 το Πατριαρχείο αναγνωρίζει και ορίζει την οργάνωση της εκκλησίας της Ελλάδας. Το 1852 η Βουλή των ελλήνων

---

¹⁴ Οπ.π. σελ. 101-105

απορρίπτει αυτή την πράξη. Το 1866-69 γίνεται η επανάσταση στην Κρήτη. Το 1877 κηρύσσεται ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος. Το 1878 υπογράφονται οι Συνθήκες του Αγ. Στεφάνου και του Βερολίνου. Το 1879 και 1881 καταδικάζεται ο Απόστολος Μακράκης. Το 1881 προσαρτάται η Θεσσαλία και μέρος της Ηπείρου. Το 1899 εκδίδεται νόμος για την οργάνωση της εκκλησίας της Ελλάδας. Οι χρονολογίες αυτές δείχνουν τον δραματικό ορίζοντα μέσα στον οποίο λαμβάνει χώρα η οργάνωση και διοίκηση εκκλησιαστικών ιδρυμάτων εθνικής σημασίας όπως η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή. Μέσα σ' αυτό τον ορίζοντα υπάρχουν τάσεις μίμησης συνθηκών της Ρωσίας, της Γαλλίας και Γερμανίας και είναι σημαντικό θέμα να οργανωθεί και να διοικηθεί ένα εκπαιδευτήριο με ελληνικούς και οικουμενικούς προσανατολισμούς. Μέσα στην ίδια την Ελλάδα υπάρχουν δραματικές κομματικές αντιπαραθέσεις, οι οποίες επηρεάζουν ιδρύματα, προγράμματα, πρόσωπα και θέσεις. Λόγω του Αυτοκέφαλου διασπάσθηκε η μορφωτική και παιδευτική ενότητα με την Κωνσταντινούπολη, άρχισαν δυτικίζοντες μιμητισμοί και ένας έντονος κρατισμός. Η αυτοκέφαλη εκκλησία της Ελλάδας και τα ιδρύματα της υπήχθησαν στις κρατικές υπηρεσίες και στην εκάστοτε νομοθεσία και τα κομματικά κυβερνητικά συμφέροντα. Μετά τους νόμους του 1833 άρχισε κίνηση για την αναθεώρηση των νόμων που αφορούσαν την Εκκλησία και την εκκλησιαστική εκπαίδευση. Το 1852 ψηφίστηκε τέτοιος νόμος χωρίς να αλλάξει τα πράγματα. Μετά την έξωση του Όθωνα στην εθνοσυνέλευση του 1863 και άλλες φορές στη Βουλή των Ελλήνων έγινε προσπάθεια να βελτιωθούν τα πράγματα χωρίς επιτυχία. Μετά το 1868 επακολούθησαν θλιβερές εξελίξεις όπως τα «Σιμωνιακά», τα Μακρακικά και Ευαγγελιακά. Το 1889 δόθηκαν εξωτερικές ρυθμίσεις και μέχρι τους Βαλκανικούς πολέμους συνεχίσθηκαν οι ίδιες καταστάσεις. Έτσι η οργάνωση και διοίκηση στην εκκλησιαστική παιδεία αφορά

διακονία και προσφορά και η Φυσική Αγωγή σ' αυτή εγγίζει τα όρια του επιτεύγματος και του εντυπωσιακού.¹⁵

[2] Η Ρ.Ε.Σ. ως εκπαιδευτικό ίδρυμα

Οι ιδρυτές της ριζαρείου σχολής ήταν οι αδελφοί Μάνθος και Γεώργιος ριζάρης με καταγωγή από το Μονοδένδρι Ζαγορίου Ηπείρου. Ήταν πετυχημένοι έμποροι στις παραδουνάβιες χώρες και την Κωνσταντινούπολη και από τα πρώτα εγγεγραμμένα μέλη της Φιλικής Εταιρείας. Επιθυμία των αυταδέλφων Ριζάρη ήταν να ιδρύσουν σχολείο στην ιδιαίτερη πατρίδα τους το Μονοδένδρι, και Εκκλησιαστική Ακαδημία στην Αθήνα, με σκοπό την μόρφωση του κλήρου. Το καλοκαίρι 1837 ο Γεώργιος Ριζάρης επέστρεψε στην Αθήνα σε ηλικία 68 ετών, στις 20 Ιανουαρίου 1838 ο Γ. Ριζάρης απέκτησε σε τακτική δημοπρασία (περιβόλι) στην οδό Ερμού που άνηκε στην μονή Ασωμάτων Πετράκη. Η μονή δώρισε μεγάλη έκταση στο Βορειοανατολικό μέρος, στο χώρο αυτό ο Γ. Ριζάρης έκτισε μεγάλη οικία με σκοπό να διαθέσει τα έσοδα υπέρ της σχολής.¹⁶

Ο Γεώργιος Ριζάρης απεβίωσε τον Ιούνιο του 1841 και ετάφη εντός του ναού Αγ. Γεωργίου της σχολής κατά την επιθυμία του. Το συμβούλιο των εκτελεστών της διαθήκης μετέφερε τα οστά και του Μάνθου Ριζάρη και τοποθετήθηκαν σε ειδικά κατασκευασμένο χώρο κοντά στο Ιερό Βήμα του ναού. Αναγνωρίζοντας η Βουλή των ελλήνων την εθνική προσφορά των αδελφών Ριζάρη έγραψαν τα ονόματά τους στην αίθουσα της μεταξύ των ονομάτων των μεγάλων ευεργετών του έθνους.¹⁷ Το 1843 ιδρύεται η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή.

---

¹⁵ Στεφανίδης, Β.: (1959), Εκκλησιαστική Ιστορία. Αθήνα. Σελ. 688-777.

Παπαδόπουλος, Χ.: (1951), Η Εκκλησία της Ελλάδας. Αθήνα. Σελ. 205-215.

¹⁶ Κ. Στρογγύλης σελ. 23, 24

¹⁷ Όπ.π. σελ. 25

Ο πλήρης τίτλος της σχολής με το πρώτο νομοθετικό διάταγμα είναι «Εκκλησιαστική Σχολή Μάνθου και Γεωργίου των Ριζαρών». Στον κανονισμό του 1894 η σχολή τιτλοφορείται «Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή».¹⁸

Την εποχή που στην Αθήνα ήταν τρία γυμνάσια και το Πανεπιστήμιο στεγάζονταν σε κοινά και πενιχρά κτίρια, η Ριζαρείος σχολή στεγάσθηκε στο μοναδικό τότε μέγαρο της εποχής, ένα νεοκλασικό οικοδομικό συγκρότημα, το οποίο ήταν τριώροφο με άνετες αίθουσες διδασκαλίας και πλήρη εξοπλισμό διδακτικών μέσων.¹⁹

Ο κανονισμός και ο οργανισμός της Ριζαρείου σχολής προέβλεπε την πρόσληψη δέκα Ζαγοριανών με κλήρο και άλλοι δέκα από την υπόλοιπη Ελλάδα με διαγωνισμό, η σχολή είχε πέντε συνολικά τάξεις, αλλά η Πέμπτη ήταν γι' αυτούς οι οποίοι δεν θα είχαν τη δυνατότητα να εισαχθούν στο Πανεπιστήμιο.²⁰ Η πρώτη τάξη ήταν προπαρασκευαστική για όσους δεν είχαν διδαχθεί όλη την διδακτέα ύλη του ελληνικού σχολείου, η τετάρτη τάξη αντιστοιχούσε στην τελευταία τάξη του γυμνασίου.²¹

Η εσωτερική διοίκηση είχε διευθυντή (σχολάρχη) κληρικό. Στις 9 Οκτωβρίου 1867 επικυρώνεται από τον Βασιλιά Γεώργιο και δημοσιεύεται ο οργανισμός και ο κανονισμός της σχολής (α) επιτρέπονταν η παρουσία ακροατών στις παραδόσεις, (β) διατηρούνταν οι τέσσερις τάξεις ως γυμναστικές και η πέμπτη μετατρέπονταν σε καθαρά θεολογική, οι απόφοιτοι θα εισάγονταν στο πανεπιστήμιο. (γ) Εντός τριάντα ημερών το συμβούλιο της Ριζαρείου σχολής σε περίπτωση χηρέυσεως της θέσης του

---

¹⁸ Όπ.π. σελ. 39

¹⁹ Κ. Στρογγύλης σελ. 40

²⁰ Όπ.π. σελ. 40

²¹ Όπ.π. σελ. 40

διευθυντού έπρεπε να υποβάλλει πρόταση τριών υποψηφίων, σε διαφορετική περίπτωση ο διευθυντής θα διορίζονταν από την κυβέρνηση.²²

Το Μάιο του 1881 έως τον Αύγουστο του 1882 το υπουργείο των εκκλησιαστικών αποφάσισε να κηρύξει (διαλελυμένη) τη σχολή και να απολύσει τον διευθυντή τους καθηγητές και το προσωπικό της, μετά από επισκευές και προσθήκες στο σχολικό κτίριο της Ριζαρείου έγινε ευρύχωρο με δυνατότητα να φιλοξενεί τουλάχιστον ογδόντα μαθητές.²³

Η Ριζαρείος Σχολή έχοντας υπ' όψιν τη διαθήκη του Γ. Ριζάρη το σκοπό, αποστολή της προέβη με βασιλικό διάταγμα του Γεωργίου Α΄ Βασιλιά των Ελλήνων στην διαμόρφωση του κανονισμού με τα ακόλουθα²⁴ άρθρα:

(1) Σκοπός της σχολής είναι η επιστημονική μόρφωση των μαθητών πρωτίστως (ιερέων, μοναχών) και η ολοκλήρωση αυτής της μόρφωσης σε όλους τους κλάδους της θεολογίας.

(2) Οι μαθητές της σχολής ήταν εσωτερικοί και εξωτερικοί, οι εσωτερικοί ήταν ο (πρεσβύτεροι, διάκονοι και μοναχοί) που σπούδαζαν και διέμεναν στη σχολή με αποκλειστικά έξοδα της σχολής. Η δε εξωτερικοί ήταν ιδιοσυντήρητοι μαθητές και υποχρεούνταν στην καταβολή διδάκτρων.²⁵

(3) Δεκτός γίνεται στην Ριζαρείο σχολή ως μαθητής κάποιος με τις εξής προϋποθέσεις: (α) Να είναι έλληνας πολίτης, (β) να έχει συμπληρωμένο το δέκατο πέμπτο και να μην έχει υπερβεί το δέκατο ένατο έτος της ηλικίας του εξαιρούνται οι κληρικοί. (γ) Να είναι υγιής και αρτιμελής με ιατρική βεβαίωση, (δ) πνευματική συμμαρτυρία βεβαίωση, (ε) Να έχει απολυτήριο σχολείου, απαιτείται γραπτώς

---

²² Οπ.π. σελ. 42, 43

²³ Οπ.π. σελ. 44

²⁴ Κ. Στρογγύλης σελ. 46

²⁵ Οπ.π., σελ. 47

διαγωνισμός εξετάσεων στο υπουργείο των εκκλησιαστικών εξαιρούνται οι Ζαγορίου υπότροφοι.²⁶

(4) Όσοι μαθητές είναι υπότροφοι της Ριζαρείου οφείλουν να προσκομίσουν εγγύηση ως προς την υποχρέωση να ιερωθούν αν κριθούν άξιοι ιεροσύνης, αν όμως δεν ιερωθούν με υπαιτιότητα που δεν αφορά κάλυμα ιεροσύνης ή αποβληθούν από τη σχολή λόγω συμπεριφοράς, είναι υποχρεωμένοι να καταβάλουν ογδόντα δραχμές για κάθε μήνα και τους νόμιμους τόκους μέχρι της εξόφλησης.

(5) Οι ιδιοσυντήρητοι μαθητές καταβάλουν 210 δραχμές το τρίμηνο και 300 δραχμές ως εγγύηση στην αρχή κάθε έτους.

(6) Οι μαθητές φορούν στολή ομοιόμορφη και το γράμμα Ρ στο περιλαίμιο με κόκκινη κεντημένη κλωστή.²⁷

(7) Η διαμονή του κάθε μαθητή στη σχολή είναι κυρίως πενταετής.

Στο άρθρο 20 αναφέρονται οι προϋποθέσεις για τη θέση του Διευθυντή: (α) να είναι έλληνας πολίτης, (β) να είναι τουλάχιστον στο βαθμό της ιεροσύνης πρεσβύτερος, (γ) να είναι πτυχιούχος της θεολογικής σχολής, η πτυχιούχος της θεολογικής σχολής της Χάλκης, ή της Εκκλησιαστικής Σχολής Ριζαρείου ή τέλος πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής, (δ) να μην έχει καταδικασθεί ποτέ από πολιτικό ή εκκλησιαστικό δικαστήριο. Στο άρθρο 23 ο διευθυντής οφείλει: (α) να διδάσκει τρεις ώρες την εβδομάδα ένα θεολογικό μάθημα, (β) να επιτηρεί την εσωτερική λειτουργία της σχολής σύμφωνα με τον κανονισμό της σχολής, (γ) να επιτηρεί τους καθηγητές ως προς τα καθήκοντά τους, (δ) να προεδρεύει των τακτικών, και εκτάκτων συνεδριάσεων του συλλόγου των καθηγητών, (ε) να προεδρεύει των εξετάσεων της σχολής, (στ) να υποβάλλει την ετήσια έκθεση στο συμβούλιο και το υπουργείο για τις γενικές εξετάσεις, (ζ) να εκδίδει τα πτυχία και αποδεικτικά των

---

²⁶ Οπ.π. σελ. 47

²⁷ Οπ.π., σελ. 48

αποφοίτων της σχολής πάντα με την επικύρωση του πολυμελούς συμβουλίου, (η) να επιβλέπει την τάξη ευκοσμία στη σχολή, (θ) να είναι υπεύθυνος για τα ρούχα τη διατροφή και ό,τι άλλο χρειάζονται οι μαθητές, (ι) να δίνει οδηγίες και διαταγές σε όλο το προσωπικό της σχολής να διορίζει και να απολύει προσωπικό, ή να επιβάλλει ποινές, (ια) να έχει την ανώτερη εποπτεία της βιβλιοθήκης και διδακτικών μέσων της σχολής, (ιβ) να μη δαπανά χωρίς την έγκριση του τριμελούς συμβουλίου, (ιγ) να τηρεί τα βιβλία: (1) μαθητολόγιο, (2) ποινολόγιο, (3) βιβλιολόγιο, (4) το βιβλίο των διδακτικών μέσων, (5) την αλληλογραφία, (6) την παράδοση ιματίων και βιβλίων στους μαθητές. Το άρθρο 24 ορίζει ότι για άδεια 15 ημερών προς τον Διευθυντή αρκεί η έγκριση του τριμελούς συμβουλίου, για μεγαλύτερη άδεια απαιτείται έγκριση από το εκκλησιαστικό υπουργείο και το πολυμελές συμβούλιο.

Στο άρθρο 26 η σχολή έχει οικονόμο κληρικών.²⁸

[3] Το Εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ριζαρείου Σχολής

Στην Ριζάρειο Σχολή διδάσκονταν από την ίδρυσή της τα εξής μαθήματα:

A. Κατηγορία Θεολογικά:

1. Ιερά Ιστορία, 2. Ιερά κατήχηση, 3. Εγκυκλοπαίδεια της θεολογίας, 4. Εισαγωγή στη Παλαιά και Καινή Διαθήκη, 5. Ερμηνεία της Παλαιάς Διαθήκης, 6. Ερμηνεία της Καινής Διαθήκης, 7. Εκκλησιαστική ιστορία, 8. Πατρολογία, 9. Απολογητική Ηθική, 10. Δογματική, 11. Ομιλητική, 12. Λειτουργική, 13. Χριστιανική ηθική, 14. Ποιμαντική.

B. Κατηγορία Εγκύκλια:

1. Ελληνική γλώσσα, 2. Λατινική γλώσσα, 3. Εβραϊκή γλώσσα, 4. Γαλλική γλώσσα, 5. Ιστορία, 6. Γεωγραφία, 7. Μαθηματικά, 8. Φυσική ιστορία και

---

²⁸ Η Ρ.Ε.Σ. θεωρείται ένα από το κορυφαία εκπαιδευτικά ιδρύματα της εποχής. Οπ.π. Κ. Στρογγύλης σελ. 21

κοσμογραφία, 9. Εκκλησιαστική μουσική, 10. Γυμναστική, 11. Ιχνογραφία και Καλλιγραφία, 12. Ψυχολογία και Λογική.

Οι καθηγητές της σχολής διαιρούνται σε τακτικούς και επίτιμους, οι μεν τακτικοί διδάσκουν έως 15 ώρες την εβδομάδα οι δε επίτιμοι έως 10 ώρες την εβδομάδα. Οι καθηγητές της σχολής έως το 1900.

Ζησίου Κ.	1885-93	Φιλολογίας
Πιέτρης Κ.	1885-916	Γυμναστικής – Εκκλ. Μουσικής
Γεννάδιος Κ.	1886-88	Γεωπονικών
Κρίσπης Ν.	1885-96	Μαθηματικών
Σακελλαρίδης Α.	1888-93	Εκκλ. Μουσικής
Μιχαλόπουλος Θ.	1891	Φιλοσοφίας, φυσικών
Ευαγγελίδης Μ.	1893	Φιλολογίας
Κυριάκος Γ.	1895-96	Γεωπονικών – Φυσικών
Καρβούνης Γ.	1896	Φιλολογίας
Παπαβασιλόπουλος Δ.	1891	Φυσικών
Παπαδόπουλος Φ.	1898	Θεολογίας
Πανταζής Μ.	1900	Φιλολογίας
Τσιριγώτης Σ.	1900	Φιλολογίας

Ο αντικαταστάτης του καθηγητού Φ.Α. Πιέτρη Κ. ήταν ο καθηγητής Φ.Α. Μπερτόλης Ηλίας το έτος 1916.²⁹

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ριζαρείου σχολής ήταν πενταετούς φοιτήσεως, τα τέσσερα πρώτα χρόνια ήταν τα λεγόμενα γυμνασιακά και το πέμπτο έτος ήταν το έτος προπαρασκευής για το πανεπιστήμιο, το δε πρώτο έτος ήταν

---

²⁹ Οπ.π., Στρογγύλης σελ. 57.

συμπληρωματικό για όσους είχαν διδαχτεί ελλιπή διδακτέα ύλη από το ελληνικό σχολείο (δημοτικό).

Το 1867 ο πρωθυπουργός της Ελλάδας Ε. Δεληγιώργης προτείνει οι απόφοιτοι της Ριζαρείου σχολής να διορίζονται ως δημοδιδάσκαλοι. Το 1874 με νομοσχέδιο του υπουργού των εκκλησιαστικών ανατέθηκε η δημοτική εκπαίδευση στους αποφοίτους της Ριζαρείου Εκκλησιαστική Σχολή και η μισθοδοσία τους από το δημόσιο ταμείο.

Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της σχολής, συμπεριλάμβανε επισκέψεις σε μουσεία, χώρους πολιτισμού, ναούς, μονές, νησιά, θαλάσσια μπάνια τους θερινούς μήνες και γενικά προγράμματα για την αναψυχή των μαθητών. Αξιοσημείωτα ήταν τα προγράμματα αθλητισμού και της γυμναστικής των μαθητών στην Ριζαρείου Σχολή, για το σπουδαίο αυτό θέμα θα αναφερθούμε εκτενέστερα στο κεφάλαιο «Η Φυσική Αγωγή στην Ριζαρείου Εκκλησιαστική Σχολή».

Για την τάξη και το ήθος των μαθητών οι ποινές: (α) πατρική παραίνεση, (β) κατ' ιδίαν ή ενώπιον του συλλόγου των καθηγητών ή των μαθητών επίπληξη., (γ) απομόνωση σε θάλαμο ξηροφαγία πάντα με τη σύμφωνη γνώμη του πατριού της σχολής. Όλες οι ποινές επιβάλλονται μόνο από το διευθυντή της σχολής και με την έγκριση του πολυμελούς συμβουλίου, η οριστική όμως αποβολή χρειαζόταν την έγκριση των εκκλησιαστικού υπουργείου.³⁰

Η Ιστορία της Φυσικής Αγωγής την εποχή Νεκταρίου Κεφαλά

Το 1870 προτείνεται η γυμναστική στα σχολεία με σκοπό να εξυπηρετηθούν οι αγώνες. Το 1871 εισάγονται οι στρατιωτικές ασκήσεις στα σχολεία. Το 1877 διακόπτονται οι ασκήσεις για να μην αποσπώνται οι αξιωματικοί και υπαξιωματικοί

---

³⁰ Οπ.π. Στρογγύλης σελ. 51.

από το κύριο έργο τους. Το 1878 η γυμναστική εισάγεται στα σχολεία ως υποχρεωτικό μάθημα. Διορίζονται προγυμναστές στα σχολεία. Οι απουσίες των μαθητών από την γυμναστική λογίζονται, καθορίζεται βαθμός επίδοσης των μαθητών στη γυμναστική χωρίς όμως ν' αθροίζεται με τους βαθμούς των άλλων μαθητών, αλλά γράφονται ιδιαιτέρως στο ενδεικτικό ή απολυτήριο.³¹ Το 1875 οργανώνεται στο Παναθηναϊκό στάδιο η Γ' Ολυμπιάδα. Το 1882 γίνεται υποχρεωτική η τρίωρη τουλάχιστον κατά εβδομάδα σε κάθε τάξη. Η αξία του βαθμού της γυμναστικής είναι ίση της αξίας των δευτερευόντων μαθημάτων. Στη περίοδο αυτή διορίζονται γυμναστές στα σχολεία. από το 1883 κυριαρχεί στο γυμναστικό χώρο ο Φωκιανός.³² Η γυμναστική για το Φωκιανό είναι η επιστήμη των κινήσεων του ανθρώπινου σώματος που αποσκοπεί στο ν' αναπτύξει και να βελτιώσει τη φυσική ποιότητα του παιδιού. Εισάγεται τέλος σ' όλες τις κοινωνικές τάξεις Φυσική Αγωγή και παράλληλα, έχουμε τη μετάβαση από τις ακροβατικές ασκήσεις σε γυμναστική και στοιχεία ανατομίας, φυσιολογίας, παιδαγωγική. Στις 15 Μαΐου το 1883 γίνεται στο κεντρικό η πρώτη γυμναστική επίδειξη τον 1^{ου} και 3^{ου} γυμνασίου του 1^{ου} ελληνικού και του διδασκαλείου που ήταν γυμναστής ο Φωκιανός. Από το 1884 με το Φωκιανό εξαπλώνεται η Φυσική Αγωγή στα Σχολεία. περιορίζονται οι στρατιωτικές ασκήσεις στις δυο μόνο ανώτερες τάξεις του γυμνασίου. Οι κρατικοί παράγοντες εκτιμούσαν τη γυμναστική γιατί συνέβαλλε στην πολιτική και στρατιωτική αγωγή. Ο Φωκιανός προσπάθησε να αφαιρέσει το στρατιωτικό σκέλος αλλά μάταια.³³ Το 1889 με νόμο εισάγονται οι στρατιωτικές ασκήσεις πάλι στα Γυμνάσια. Το 1891 τελούνται στο Δημόσιο Κεντρικό Γυμναστήριο ασκήσεις από παιδιά Δημοτικού, Γυμνασίου και Λυκείου. Κυριαρχούν ασκήσεις ενόργανης γυμναστικής και χρησιμοποιούνται οριζόντιος δοκός, στυλοβάτες, ίππος, δίζυγο, μονόζυγο, κρίκοι, κλπ. Μεγάλη

³¹ Θωμάς Β. Γιαννάκη (Αθήνα 1981). Η Φυσική Αγωγή από 394 μ.Χ.

³² Οπ.π. σελ. 143-151

³³ Γιαννάκη Οπ.π.

προσφορά στη Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό προσέφεραν οι σύλλογοι της εποχής και ιδιαίτερα ο πανελλήνιος γυμναστικός σύλλογος.³⁴ Το 1893 και 20 Σεπτεμβρίου με την συνεργασία Φωκιανού – Ιωαννίδη – Αθανασόπουλου με υπόμνημα στον Υπουργό Ευταξία καταργούνται οι στρατιωτικές ασκήσεις από τα Σχολεία. Έτσι στο κεντρικό γυμναστήριο συγκεντρώνονται άνθρωποι από κάθε τάξη και ηλικία για ν' ασκηθούν και να αγαπήσουν τη Φυσική Αγωγή σύμφωνα με τα πρότυπα του Φωκιανού. Στο παραπάνω υπόμνημα προς τον υπουργό παιδείας Ευταξία. Ο Φωκιανός και οι λοιποί συνεργάτες του χαρακτήριζαν αφυχολόγητες τις στρατιωτικές ασκήσεις στα σχολεία και ότι η γυμναστική είχε ανάγκη από γυμναστές με παιδαγωγικές αντιλήψεις.³⁵

Τον ίδιο χρόνο 360 γυμναστές και γυμνάστριες από τη Γερμανία έκαναν επιδείξεις στη Πάτρα και στην Αθήνα. Το 1899 τίθεται σ' εφαρμογή ο ειδικός νόμος περί γυμναστικής και γυμναστικών αγώνων. Σκοπός της γυμναστικής κατά το νόμο είναι η σωματική ανάπτυξη και η ακμή των ψυχικών δυνάμεων και η προπαρασκευή για τον στρατιωτικό βίο των νέων. Ορίζονται κάθε χρόνο να τελούνται πανελλήνιοι αγώνες με υπεύθυνους το Σέγας και την Ε.Ο.Α. ν' αποστέλλονται στο εξωτερικό δυο γυμναστές για την τελειοποίηση της γνώσης περί Φυσικής Αγωγής. Το 1900 ο Σπυρίδων Στάης ένθερμος θιασώτης και υποστηρικτής της γυμναστικής από τότε που έλαβε το υπουργικό αξίωμα έσπευσε ν' αυξήσει τις ώρες γυμναστικής στα σχολεία σε 5 ανά εβδομάδα.³⁶ Αποτέλεσμα αυτών υπήρξε και η επιτυχία των σχολικών αγώνων. Στις 13 Μαΐου του 1901 και τα ελληνικά σχολεία πραγματοποιούν αγώνες στο χώρο της Ολυμπίας. Αρχίζει μια επανάσταση στην αγωνιστική και αυτό ήταν σαν αποτέλεσμα της Ολυμπιάδας το 1896 της Αθήνας. Λαμβάνεται ειδική μέριμνα στη τροφή και διαίτα και στη μέθοδο προετοιμασίας των αθλητών. Μεγάλη ώθηση στη

---

³⁴ Οπ.π.

³⁵ Γιαννάκη Οπ.π.

³⁶ Οπ.π.

παιδαγωγική γυμναστική έδωσε ο Ιωάννης Χρυσάφης. Ο σκοπός της γυμναστικής κατά το Χρυσάφη απέβλεπε στην τελειοποίηση της φυλής, και μάλιστα για όλους και όχι για λίγους. Ο Χρυσάφης στηρίζεται στον Αριστοτέλη και τις απόψεις του περί γυμναστικής.³⁷

Το 1905 ο Σωτήριος Πέππας προωθεί τη σουηδική γυμναστική στο δημοτικό και στο ελληνικό σχολείο. Το πρόγραμμα Φυσικής Αγωγής καθορίζεται από το Υπουργείο Παιδείας και η ημερήσια γυμναστική διαχωρίζεται σε τακτικές ασκήσεις, καθολική εξάσκηση, τοπική εξάσκηση, πρακτική χρήση. Από το 1919 αρχίζει η γυναίκα ν' αθλείται και το 1926 να μετέχει επίσημα στο Ολυμπιακό Αγωνιστικό πρόγραμμα.³⁸

[5] Η Φυσική Αγωγή στην Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή

Σε προηγούμενο κεφάλαιο είδαμε την εποχή που στην Αθήνα τα τρία μόλις γυμνάσια και το πανεπιστήμιο στεγάζονταν σε κοινά και πενιχρά κτίρια. Η Ριζάρειος σχολή στεγάστηκε στο μοναδικό μέγαρο της εποχής ένα νεοκλασικό συγκρότημα το οποίο ήταν τριώροφο με πλήρη εξοπλισμό και μεταξύ των άλλων το ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ της σχολής και τα λουτρά.³⁹

Στο άρθρο 10 του κανονισμού της σχολής περί μαθημάτων, διαπιστώνουμε ότι το μάθημα της Φυσικής Αγωγής περιλαμβάνεται στα διδασκόμενα μαθήματα της Ριζαρείου σχολής με το χαρακτηριστικό όνομα της εποχής «Γυμναστική».⁴⁰

Στους καθηγητές της Ριζαρείου σχολής αναφέρεται και ο Κωνσταντίνος Πιέτρης ως ο υπεύθυνος καθηγητής του μαθήματος της Γυμναστικής – μουσικής

---

³⁷ Οπ.π.

³⁸ Οπ.π.

³⁹ Κ. Στρογγύλης σελ. 40

⁴⁰ Οπ.π. σελ. 48

«Φυσική Αγωγή» από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της σχολής έως και την εποχή της σχολαρχίας Νεκταρίου Κεφαλά.⁴¹

Στο προγραμματισμό ετησίων δαπανών για εκδρομές και αναψυχή των μαθητών της σχολής, αναφέρεται ο αθλητισμός και η γύμναση των μαθητών ως δαπάνη της σχολής.⁴² Μέσα στον απέραντο κήπο της Ριζαρείου σχολής ήταν και το γυμναστήριο, τέλεια εξοπλισμένο με σουηδικά όργανα και τα γυμναστικά μέσα για την εκμάθηση και εξάσκηση αθλημάτων όπως το άλμα επί κοντό – δρόμους – αναρρίχηση κλπ. Το ποδόσφαιρο για πρώτη φορά κάνει την εμφάνισή του στην Αθήνα από αγγλοφέροντες αριστοκράτες για τα μεταξύ τους παιχνίδια. Ένας από αυτούς τους αριστοκράτες ο πατρινός τραπεζίτης και ο μετέπειτα πρωθυπουργός της Ελλάδος Δημήτριος Μάξιμος (Μαξίμου) είχε έναν ρηζαρίτη μαθητή που ήταν ανιψιός του Γεώργιου Νικολαΐδη. Για τον λόγο αυτό δώρισε ο Μάξιμος στην Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή μια μπάλα με όλα τα σύνεργά της για το παιχνίδι του ποδοσφαίρου. Οι «πουριτανοί» της σχολής εξανέστησαν και η μπάλα με τα σύνεργά της κρατήθηκαν στα γραφεία. Μοναδική σκέψη των μαθητών ήταν να τους δοθεί η μπάλα. Μετά από συμβούλια και διαβούλια των μαθητών αποφασίστηκε να αντιπροσωπεύσει αυτό τους το αίτημα ένας αγαπημένος μαθητής του διευθυντού της σχολής Νεκταρίου Κεφαλά, ο τότε διάκονος Γερβάσιος Παρασκευόπουλος.- «Δεν είναι νομίζω σωστό να στενοχωριούνται τα παιδιά, η χαρά και όχι η λύπη πρέπει να είναι επιδίωξη της σχολής και γενικώς της εκκλησίας, αυτό το παιχνίδι γυμνάζει το σώμα, οξύνει την παρατηρητικότητα και την ετοιμότητα των μαθητών τους δίνει την χαρά της συλλογικής και ευγενικής άμιλλας. Ο Διευθυντής Νεκτάριος Κεφαλάς που δεν γνώριζε το γεγονός της κράτησης της μπάλας στα γραφεία, και συμφωνώντας απόλυτα με τον μαθητή του Γερβάσιο για τα οφέλη της άσκησης διαμέσου του

---

⁴¹ Οπ.π. σελ. 57

⁴² Οπ.π. σελ. 187

ποδοσφαίρου, διέταξε να δοθεί η μπάλα στους μαθητές και να αρχίσει το άθλημα του ποδοσφαίρου στη Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή, για πρώτη φορά σε επίπεδο σχολικού αθλητισμού και όχι μόνο.⁴³ Η παράκληση του ριζαρείτη μαθητή της Ε΄ τάξης να συμμετέχει στους πανελλήνιους και ολυμπιακούς αγώνες ενισχύθηκε από επιστολές τόσο του έφορου του παναχαϊκού γυμναστικού συλλόγου που ήταν αθλητής. Ο μαθητής Π. Τζουμέρκας, όσο και του προεδρείου της επιτροπής παρασκευής ελλήνων αθλητών, από τις οποίες επιστολές παρακαλούν το υπουργείο των εκκλησιαστικών, τον διευθυντή της σχολής Νεκτάριο Κεφαλά, το διοικητικό συμβούλιο της σχολής να κάνουν δεκτό το αίτημα του ριζαρείτη μαθητή Π. Τζουμέρκα με την πεποίθηση ότι θα διακριθεί και θα τιμήσει την Ελλάδα με τις αθλητικές του επιδόσεις.⁴⁴

Οι μαθητές της Ριζαρείου σχολής λόγω της οργάνωσης του γυμναστηρίου και του μαθήματος της Φυσικής Αγωγής, την εποχή της σχολαρχίας του Νεκταρίου Κεφαλά αποκτούν υψηλό αθλητικό επίπεδο και κατά τις θερινές διακοπές εγγράφονται στους μεγαλύτερους αθλητικούς ομίλους της εποχής,⁴⁵ απόγειο αυτού του επιπέδου της Φυσικής Αγωγής αλλά και του αθλητισμού – πρωταθλητισμού είναι η νίκη στους ολυμπιακούς αγώνες στην Αθήνα το 1896 από τον πρώην μαθητή της Ριζαρείου σχολής Γεωργίου Δαμάσκου που κατέλαβε την Γ΄ θέση των Ολυμπιακών αγώνων⁴⁶ στο άλμα επί κοντώ. [Κατά το παρελθόν σχολικόν έτος (1894-95) αι μεν εξετάσεις της γυμναστικής ετελέσθησαν τη 4 Ιουνίου η δε έναρξις των μεν γραπτών τη 19 του ιδίου]. Από το βιβλίο αλληλογραφίας του διευθυντού της σχολής Νεκταρίου Κεφαλά 12 Μαρτίου 1894 μας δίνεται η πληροφορία ότι για το μάθημα

---

⁴³ Κ. Στρογγύλης σελ. 187

⁴⁴ Κ. Στρογγύλης σελ. 204

⁴⁵ Κ. Στρογγύλης σελ. 208

⁴⁶ Ε.Α. Φιλίππου Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΩΝ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ 1896-2000 ΑΘΗΝΑ 2004 ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΣΑΒΒΑΛΑΣ

της Φυσικής Αγωγής (Γυμναστικής) γίνονται πρακτικές εξετάσεις,⁴⁷ γεγονός που αποδεικνύει την σπουδαιότητα που κατείχε στην Ριζάρειο σχολή το μάθημα της Φυσικής Αγωγής κατά την σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά.

Στις 11 Μαρτίου 1896 ο Διευθυντής Νεκτάριος Κεφαλάς με επιστολή του προς το διοικητικό συμβούλιο της σχολής, ζητάει την κατάργηση συγκεκριμένων αθλημάτων που σκοπό είχαν τον πρωταθλητισμό και την δημιουργία αθλητών αγώνων, και την ανατροφοδότηση της Φυσικής Αγωγής σε σχολικά πρότυπα με απώτερο σκοπό την καλή φυσική κατάσταση, και ευδαιμονία των μαθητών.⁴⁸

[6] Οι επιπτώσεις του έργου Νεκταρίου Κεφαλά όπως αυτές εμφανίζονται στο έργο μαθητών του.

Περί γυμναστικής πρωτόκολλο

Η γυμναστική, ούσα επινόηση καθαρώς Ελληνική, ωνομάσθη του ιθ' αιώνας Σουηδική, καθ' όσον ταύτην ετακτοποίησε βασιζόμενος επί της ανατομικής και φυσιολογικής καταστάσεως του ανθρωπίνου σώματος, ο ιατρογυμναστής και ποιητής Ling (1776-1839), Σουηδός δε την καταγωγήν. Ονομάζεται δε γυμναστική, διότι οι αρχαίοι ησκούντο γυμνοί όντες, εν ω ηδύνατο κάλλιστα να ονομασθή κινήσιολογία ή ασκητική. Σκοπός ταύτης είνε η μονιμοποίησις της υγείας και η αρμονική διάπλασις του σώματος. Μέσα προς επίτευξιν ταύτης είναι αι μετά λόγου κινήσεις, αίτινες ονομάζονται ασκήσεις. Τελούνται δ' αύται ενοργάνως ή ανοργάνως. Και αι μεν ενόργανοι επιδρώσιν επί του ανθρωπίνου οργανισμού αποτελεσματικώτερον, αι δε ανόργανοι υπολείπονται των ανοργάνων. Εκτός όμως τούτων επιτυγχάνομεν πλείστα όσα αγαθά, άτινα ονομάζομεν αποτελέσματα της γυμναστικής· είνε δε τα εξής, η ευεξία, το κάλλος, η ισχύς, η αντοχή, η ισχυρά θέλησις, το θάρρος, το ριψοκίνδυνον

---

⁴⁷ Κ. Στρογγύλης σελ. 208

⁴⁸ Οπ.π., σελ. 208

και η αυτοπεποίθησις. Εκ των αποτελεσμάτων τούτων πας τις εννοεί, πόσην επίδρασιν έχει επί της καθ' όλου αγωγής του Έθνους και της προπαρασκευής προς πόλεμον. Επειδή δε ο άνθρωπος είναι σύνθετος, τουτέστιν εκ σώματος και ψυχής, ευνόητον είναι ότι αύτη επιδρά επί των έξεων και του ήθους των ασκουμένων. Απομακρύνει δηλαδή τους ασκουμένους μαθητάς, από της προώρου μιμήσεως ανδρικών συνηθειών, χαλιναγωγεί το νευρικό σύστημα διεγερόμενον εκ της πληθώρας των μαθημάτων, και καθιστά τούτους ανεπιδέκτους ανηθικότητας. Επειδή δε τα Ελληνικά γράμματα κυμαίνονται από 30-40 ωριαίας καθ' εβδομάδα διδασκαλίας, είναι δυσανάλογος ή τρίωρος καθ' εβδομάδα γυμναστική, ήτις δέον να αυξηθή εις εξάωρον. Τώρα δε οπότε η εκπαίδευσις απαιτεί πολλά μαθήματα δια να καταστή τις ικανός εις τον αγώνα του βίου είναι ανάγκη και το σώμα εκ παραλλήλου να ενισχύηται. Εκ μεγάλης πληθώρας των μαθημάτων και της κακής στάσεως επί των θρανίων το σχολείον κατέστη ο μεγαλύτερος εχθρός της μαθητιώσης νεολαίας, προσβαλλομένης αμέσως, από του δευτέρου της φοιτήσεως έτους, υπό μυωπίας, κυφώσεως, χορδώσεως, σκολιώσεως, διαταραχή της κυκλοφορίας, και εν τέλει είναι ο διδάσκαλος του αυνανισμού. Δια τούτο κατά τα διαλείμματα οι μαθηταί πρέπει να παίζωσι, οι διδάσκαλοι παρέχοντες εις τούτους διάφορα παιγνίδια και διδάσκοντες ταύτα, να τίθενται πολλάκις επί κεφαλής των μαθητών. Εξ ιδίας αντιλήψεως έχω παρατηρήσει, ότι τα τεχνικά μαθήματα και μετά τούτων και η γυμναστική θεωρούνται παρά τω πεπαιδευμένω κόσμω Ελλάδος, ως μάθημα επιβλαβές, και ωφέλιμα μόνα τα Ελληνικά και Μαθηματικά, εν ω περί ταύτης άλλην γνώμην εξήνεγκον οι αθάνατοι πρόγονοι ημών Πλάτων, Αριστοτέλης, Γαληνός και λοιποί. Εκτός όμως τούτου πρέπει να έχωμεν υπ' όψιν, ότι η Ελλάς έχουσα σύνορα από της Αλβανίας μέχρι και της Μικράς Ασίας, ηδύναται να περιφρουρήται υπό ασθενών οργανισμών, οίτινες εις την πρώτην πορείαν, θα πίπτωσι και θα απασχολώσι και

άλλους υγιείς προς νοσηλείαν τούτων. Πρέπει να κατανοηθή καλώς, ότι η γυμναστική είνε εκ των πρωτευόντων μαθημάτων, ήτις εκτός των αποτελεσμάτων, άτινα είδομεν, έχει και τούτο, την πειθαρχίαν και την αντοχήν εις τας ταλαιπωρίας του πολέμου. Μη νομίση τις δε ότι πρέπει να επαναπαυθή επί των δαφνών, άλλ' ότι πρέπει να πολλαπλασιάση τον εαυτόν του σωματικώς, ηθικώς και πνευματικώς. Γνωστόν δε τυγχάνει τοις πάσι, ότι νους υγιής εν σώματι υγιή εν σώματι υγιεί δύναται να υπάρξη. Εκτός τούτου, και αύτη η χριστιανική θρησκεία διδάσκει ημάς, ότι έχομεν καθήκοντα εκτός των άλλων προς ημάς αυτούς, άλλως η ολιγωρία περί την υγείαν άγει εις την έμμεσον αυτοκτονίαν. Και αυτός ο Απόστολος Παύλος γράφων προς Τιμόθεον, περί της προς ευσέβειαν γυμναστικής και παραβάλλον ταύτην προς την σωματικήν, δεν κατακρίνει ταύτην ούτε υποκαθιστά, άλλ' απλώς συγκρίνει το μέγεθος της μεν ως μελλούσης και αιωνίου, της δε ως προσκαιρού. Οι αρχαίοι την γυμναστικήν είχαν ως γνώρισμα του πολίτου, αι δε θρησκείαι Ιουδαϊκή και Μωαμεθανική περιβάλλον ταύτην δια θρησκευτικών διατάξεων.

Περαίνων την μικράν ταύτην πραγματείαν, θα ηυχόμην εις τον θεόν, όπως ιδω την πατρίδα Ελλάδα, να έχη περισσότερα γυμναστήρια, και υγιείς ανθρώπους, παρά νοσοκομεία και σανατόρια φυματιώντων.

Εν Αθήναις τη 2 Μαρτίου 1920

Η.Δ. ΜΠΕΡΤΟΛΗΣ
Διάκονος⁴⁹

---

⁴⁹ ΕΒΔΟΜΗΚΟΝΤΑΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ 1844-1919, ΑΘΗΝΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΛΕΩΝΗ, 1920

[7] **Η συγγραφική δράση του Νεκταρίου Κεφαλά περί Μόρφωσης, Εκπαίδευσης, Γυμναστικής.**

[7Α] «Λόγος προς τους Εφήβους»

«Η κλήσις των εφήβων εν τη κοινωνία» «Εκφωνηθεί εν τω γυμνασίω Λαμίας»

8-11-1893.

i) **«Σκοπός»** της εκφώνησης και δημοσίευσης του λόγου αυτού του Νεκταρίου Κεφαλά είναι όπως γράφει ο ίδιος, «να συντελέσωμεν και ημείς όση ημίν δύναμις εις την αληθή μόρφωσιν και εκπαίδευσιν και εις την περιστολήν των κατακλυσάντων ημάς κακών ένεκα της ατελούς μορφώσεως και ψευδούς περί των πραγμάτων υπολήψεως».⁵⁰

Δηλαδή **σκοπός του λόγου** περί μορφώσεως των νέων, της παιδείας και μόρφωσης είναι η «αληθής» παιδεία, μόρφωση και εκπαίδευση ή «περιστολη» κακών φαινομένων τα οποία οφείλονται σε «ατελή μόρφωση» και «ψευδή... υπόληψη» των πραγμάτων. Ο λόγος έχει χαρακτήρα παιδευτικό, διαλογικό, οργανωτικό.

ii) **«Η εφηβική ηλικία** είναι η σπουδαιότερα των ηλικιών» χρειάζεται «επιμέλεια» με «γενικόν χαρακτήρα» διότι «εν αυτή αναπτύσσεται η αναπτύσσεται η διάδοχος γενεά» για το «έθνος» και την «πολιτεία». Στους εφήβους θα παραδοθούν οι «παρακαταθήκες των προγόνων» όλοι οι «θησαυροί των προηγηθεισών γενεών», η «διεύθυνσις του κράτους» η «καλλιέργεια» των τεχνών και επιστημών, η «ευημερία των πολιτών» το μέλλον της πολιτείας, του έθνους, της εκκλησίας και κοινωνίας, η «τιμή και η δόξα της πατρίδος». Η διαφύλαξη της «παρακαταθήκης» αυτής και η ανάπτυξη της αποτελούν «καθήκον» δόξα και δικαιοσύνη ενώ τα αντίθετα σ' αυτά αποτελούν κατάπτωση και προδοσία.

---

⁵⁰ Ζήση Θ.: (2000) Ο Άγιος Νεκτάριος ως Διδάσκαλος. Θεσσαλονίκη, Βρυένιος σελ. 121

iii) **Δάσκαλοι** υπάρχουν, το έργο όλων συνιστάται στη «μνήμη», θέλω να «υπομνήσω» λέει ο Νεκτάριος να «προτρέψω» να «ενθαρρύνω» για «των δέδινας», να «ενισχύσω ημών το φρόνημα προς την της αρετής ενάσκησιν» και να σας δείξω ότι «χρη πάντα ποιείν, ώστε αρετής και φρονήσεως εν τω βίω μετασχείν». ⁵¹

iv) **Η τήρηση** «της πατρικής... περιουσίας απαιτεί αγώνας». Ο αγώνας για μόρφωση και παιδεία πρέπει να είναι «διαρκής», με «σπουδή» και «επιμέλειαν». Σε λίγο θα παραδοθούν στα χέρια των σημερινών εφήβων οι δυνάμεις του έθνους, κειμήλια, στρατός, στόλος, αξιώματα, παιδεία, επιστήμες, τέχνες, πλούτος, δόξα, ευημερία, διοίκηση του κράτους, εξουσία, βουλή, δικαστήρια, εκκλησία «πάσαι αι της πολιτείας λειτουργίαι», στην ικανότητα ή ανικανότητα, στην αρετή ή κακία, στην ανύψωση ή ταπείνωση, στην σωφροσύνη, σύνεση και δόξα ή στα αντίθετά τους. Οι νέοι γίνονται «άξιοι» μιας τέτοιας «κλήσεως» μόνο μέσω αγώνα για ορθή παιδεία και μόρφωση. Ο αγώνας για παιδεία και μόρφωση αποτελεί τη βάση για την οργάνωση και το χειρισμό του μέλλοντος του έθνους και της κοινωνίας. ⁵²

v) **Ο αγώνας** για την αρετή την παιδεία και τη μόρφωση είναι «πόνος μέγας», απαιτείται «άσκησις», «γενναία απόφασις», «αμετάπτωτον φρόνημαν», «αυταπάρνησις», «σωφροσύνη», «εγκράτεια», «ευσέβεια», «μετιοφροσύνη», «γενναιοφροσύνη», «φιλοπονία», «φιλαλήθεια», «θεοσέβεια» και «φιλοπατρία» ⁵³

vi) **Οι νέοι** στους οποίους αναφέρεται η παιδεία και μόρφωση οφείλουν να γίνουν όχι «ριψάσπιδες», ή «λιποτάκται» αλλά «θιασώται της αρετής», «εργάται» της αρετής «ερασταί» της αρετής και «υπέρ αυτής να θυσιάζωσι τα πάντα» επιδεικνύοντας «αυταπάρνηση». Γι' αυτό πρέπει διαφορετικά «θα αποδυθήτε εις τον

---

⁵¹ Ζήση, οπ.π. σελ. 122-124

⁵² Ζήση, οπ.π. σελ. 124-126

⁵³ Ζήση, οπ.π. σελ. 127-128

αγώνα» διότι διαφορετικά «θα αποβήτε δυστυχείς και τη πατρίδι επιβλαβείς και προς τον Θεόν ανευλαβείς και προς πάντας κακοί». ⁵⁴

vii) Για να γίνουν «οι νέοι» σωστοί «λειτουργοί» και για τους «εαυτούς» τους και για την «πολιτεία» πρέπει να προχωρήσουν «στερρώ τω βήματι» και να «βαδίζωσιν ακλινώς την οδόν της αρετής» και να φθάσουν έτσι στη νίκη και τους στεφάνους της νίκης.

Αυτή η σταθερή πορεία στην «οδόν της αρετής» διαγράφεται όπως είπε ο Θαλής ο Μιλήσιος με το «Γνώθι σ' αυτόν». Έτσι θα μάθει ο νέος ότι ο άνθρωπος είναι «ον λογικόν, νοερόν και αυτεξούσιον... επομένως... ον θρησκευτικόν, κοινωνικόν, ηθικόν, ελεύθερον θείου νου δεκτικόν και πνευματικώς αθάνατον». Ως λογικόν ον οφείλει «ορθώς διανοείσθαι κρίνειν και λογίζεσθαι» ως «αυτεξούσιον» «πράττειν και ενεργείν», ως «νοερόν» «προνοείν περί του πνεύματος», ως «θρησκευτικόν» «φοβείσθαι τον Θεόν», ως «κοινωνικόν» «υποστηρίζειν τας κοινωνίας», ως «ηθικόν» «τηρείν τας θείους και ανθρώπινους νόμους» ως «ελεύθερον» «κρατείν εαυτόν αδούλωτον» και ως «θείου νου δεκτικόν» «την επιζήτησιν του θείου φωτός» και «την τήρησιν του πνεύματος εν αγνότητι και καθαρότητα». ⁵⁵

viii) Η αυτογνωσία του ανθρώπου οδηγεί στα «καθήκοντα», «προς τον Θεόν», και «τον πλησίον», την «ευσέβεια, δικαιοσύνη, αλήθεια και επιστήμη», την «πράξη».

Βάση για την ορθή πράξη είναι η «θεοσέβεια» το ίδιο ισχύει και για την δικαιοσύνη, ευσεβεία, αλήθεια και γνώση. Η άγνοια είναι «όντως δεινόν», «και πολλών κακών αιτία τοις ανθρώποις».

---

⁵⁴ Ζήση, οπ.π. σελ. 128

⁵⁵ Ζήση οπ.π. σελ. 128-129

Το «Γνώθι σ' αυτόν», η «γνώσις διδάσκει συγχρόνως οποίοι τινές εσμέν και οποίοι οφείλομεν να αποβώμεν».

Η «γνώσις» «είναι η αληθής σοφία και επιστήμη των επιστημών». Αυτό το τονίζουν σχεδόν όλοι οι αρχαίοι έλληνες φιλόσοφοι. Η γνώση πρέπει να συνδυάζεται με τη «καλή αγωγή», την αλήθεια και την προσφορά προς τους άλλους.⁵⁶

ix) Οι νέοι είναι ανάγκη να μορφωθούν σωστά στα πλαίσια ορθής παιδείας και να γίνουν «ερασταί» «σοφίας της αληθούς επιστήμης» που μας διδάσκει ποιοι είμαστε εμείς, και περί Θεού, που μας «ποδηγετεί» στο σωστό δρόμο «ευσέβειας, δικαιοσύνης και αλήθειας», «κατ' αρετήν ευσέβειαν και επιστήμην» στον «ύψιστο του ανθρώπου προορισμό».

Κατά τον Πλάτωνα πρέπει να κάνουμε τα πάντα ώστε να μετάσχουμε αρετής και φρονήσεως. Αυτό αποτελεί καλό άθλο και μεγάλη ελπίδα.

Η μορφωτική διαδικασία κατά τον Νεκτάριο είναι μια παιδευτική διαδικασία που οδηγεί μέσω αγώνα στην αυτογνωσία και θεογνωσία στην ορθοπραξία, την αρετή, τη νίκη, τη δόξα και την ελπίδα.⁵⁷

[7B] «Ομιλία περί γυμναστικής – Κύμη 21 Αυγούστου 1893»

Στο *Περί Γυμναστικής*, ομιλία του Μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεκταρίου που εμπεριέχεται στο έργο του «Περί αληθούς και ψευδούς μορφώσεως» θεματοποιείται «η σύμμετρος σωματική γυμνάσια» ως κέντρο «της τελείας παιδεύσεως» και μάλιστα, όπως τονίζει ο συγγραφέας, ως «αληθής χαρακτήρ» αυτής της παιδείας.

---

⁵⁶ Ζήση, οπ.π. σελ. 129-139

⁵⁷ Ζήση, οπ.π. σελ. 139-140

Κατά το συγγραφέα όλοι οι πολιτισμένοι λαοί και μάλιστα «απ' αιώνων» θεώρησαν τη σύμμετρο «σωματική γυμνάσια» αναπόσπαστο τμήμα της τέλειαι παιδείαι ελεύθερων και καλώς πεπαιδευμένων πολιτών.

Οι όροι τους οποίους χρησιμοποιεί ο συγγραφέας «ελεύθεροι» «ευ-ηγμένος» και «πολίτης» αναφέρονται και θεμελιώνουν μια δημοκρατική θεώρηση της αγωγής, ως παιδείαι της εκπαίδευσης και της κοινωνίας μετά την οποία συναρτάται «η σύμμετρος σωματική γυμνάσια».

Επομένως, κατά το συγγραφέα η τέλεια παίδευση ενός ελεύθερου πολίτη και ως ελεύθερος πολίτης εννοείται εδώ και το μέλος της εκκλησίας, αφορά και τη σύμμετρη σωματική γυμνάσια.

Πως αιτιολογείται από το συγγραφέα ο όρος «σύμμετρη». Η σύμμετρη γυμνάσια συναρτάται με το «ευ». Το «ευ» ο συγγραφέας το αντιλαμβάνεται πολύ ορθά στον ορίζοντα της Αριστοτελικής Θεωρίας και Ηθικής και στον ορίζοντα της Χριστιανικής Ανθρωπολογίας και Θεωρίας της Παιδείαι.

Αυτή η θεώρηση αφορά μια ολική θεώρηση και ανάπτυξη της φύσης του ανθρώπου όπως αυτά διδαχθήκανε από τους Αρχαίους Έλληνες Φιλοσόφους και τους Πατέρες της Εκκλησίας.

Από τα παραπάνω συνάγεται ότι η διαδικασία της παιδείαι κατά τον Νεκτάριο αποτελεί μία σύνθετη ατομική, κοινωνική, πολιτική, ιστορική, συστηματική, ανθρωπολογική διαδικασία στο Κέντρο της οποίας βρίσκονται η ολομερής θεώρηση του ανθρώπου ως προσώπου, η Ελληνική και Χριστιανική αρετολογία και θεωρία της παιδείαι και η σύγχρονη τελοσκοπική θεώρηση και συστηματοποίηση.

Τα παραπάνω στοιχεία διατυπώνονται από τον Νεκτάριο με παιδαγωγικές παραινετικές προθέσεις, όχι αξιωματικά ή δογματικά.

Ο τρόπος αυτός διατύπωσης και έκθεσης των βασικών αρχών της σωματικής παιδείας βρίσκεται στη σειρά μεγάλων πατερικών παιδαγωγικών συστημάτων και αποτελεί έκφραση ενός καλώς Θεωρούμενου Ελληνικού και Ορθόδοξου σωματολογικού πολιτισμού.

Αφήνει η παραπάνω έκθεση των θεμάτων ελεύθερο χώρο για προβληματική συζήτηση και διάλογο σχετικό με τα ζητήματα αυτά;

Ο ορίζοντας αυτός αποτελεί συστηματικό στοιχείο της μόρφωσης ελεύθερων ανθρώπων και πολιτών, δηλαδή του «Ευ», όπως τα εκθέτει ο Νεκτάριος.

Αποτελούν τα όσα αναπτύσσει εδώ ο Νεκτάριος μία μοναδικότητα μέσα στην Εκκλησιαστική Γραμματεία του τέλους του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Πράγματι, οι θέσεις του Νεκταρίου αποτελούν Φάρο και Φωτεινό Κέντρο μετά από πολλούς αιώνες λήθης και παραγκωνισμού της σύμμετρης σωματικής παιδείας του ανθρώπου, πράγματα τα οποία πληρώθηκαν ακριβά στη διαδρομή πολλών αιώνων Ελληνικής, Χριστιανικής και Νεοελληνικής Παιδείας.

Οι σκοποί της-ενότητας «σωματική γυμνάσια και πνευματική ανάπτυξη» είναι «η τελεία μόρφωσις και η τελεία αγωγή». Με αυτούς τους δύο πόλους σχετίζεται «ο κατ' αμφότερα ανεπτυγμένος άνθρωπος» η ευδαιμονία του και το μεγαλείο του.

Η ανάπτυξη αυτή χαρακτηρίζεται ως ένα ευρύ στάδιο για αγώνα, για τον οποίο απαιτείται «συνεχής άσκησης» και «επιστήμη», «τριβή», πόνοι, Οργάνωση και Διοίκηση.

Στην Οργάνωση απαιτούνται σύλλογοι, οι οποίοι διασφαλίζουν στη νεολαία καλή συναναστροφή, δεσμούς φιλίας, αδελφοποίηση, προπαρασκευή, ευγενή άμιλλα και υπέρβαση της αργίας και αποχαύνωσης των νέων.

Απουσία Γυμναστικών Συλλόγων σημαίνει «ατελή ανάπτυξη», στέρηση αγαθών, αδυναμία.

Η «πεπολιτισμένη Ευρώπη» αποτελεί παράδειγμα για Οργάνωση και Διοίκηση γυμναστικών συλλόγων.

Το θεσμό αυτό ο συγγραφέας τον συνδέει με την αποδοχή και στήριξη από επιτόπιες Δημοτικές αρχές, πολιτευτές και την Κοινωνία.

Η ύπαρξη παρόμοιας υποδομής είναι «μαρτύριον τρανόν της προόδου» προς της οποία στρέφεται η τέλεια αγωγή των νέων.

Συνοπτικά, «διά της γυμναστικής δεν επιζητείται η επίτευξις της αθλητικής ρώμης, ουδέ η ακατάβλητος και αδάμαστος των μυώνων δύναμις, αλλά η ενίσχυσις των σωματικών δυνάμεων προς πρόθυμον ικανοποίησιν των απαιτήσεων του πνεύματος και πλήρωσιν των επιβεβλημένων αυτώ καθηκόντων διότι σκοπόν προτίθεται η γυμναστική να αναδείξη ουχί αθλητάς των γυμναστικών αγώνων, άλλ' άνδρας τελείως μεμορφωμένους, ικανούς προς πάσαν επιχείρησιν γνωστόν δε ότι η άσκησις προθυμότερους προς τους αγώνας καθιστά διά την έξιν, και φιλοπονωτέους διά την προς τους πόνους οικείωσιν».⁵⁸

[8] Η Σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά στην Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή

Η Σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά αρχίζει από την 1^η Μαρτίου 1894 και ολοκληρώνεται 16 Απριλίου 1908.

Η Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή ήταν σε σχετική παρακμή πριν από την περίοδο διεύθυνσης του Νεκταρίου Κεφαλά ο αριθμός των μαθητών έπεσε από εβδομήντα εννέα σε μόλις πενήντα τέσσερις με αποτέλεσμα να διαλυθεί η Ε΄ τάξη.

---

⁵⁸ Διγγελίδης Α. Γεωργούλιας Δ [Ομιλία περί γυμναστικής Κύμη 21 Αυγούστου] 1893, Φυσική Αγωγή και Sports σελ. 46 τεύχος 15, Αθήνα 2007

Το 1894 συμπληρώθηκε πεντηκονταετία της λειτουργίας της σχολής αλλά δεν εορτάστηκε «λόγω των ανώμαλων περιστάσεων της σχολής».⁵⁹ Με τη νέα σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά συντάχτηκε νέος εσωτερικός κανονισμός της σχολής. Δημοσιεύτηκε στις 6 Ιουνίου 1894 και αποτελούνταν από οκτώ κεφάλαια και ογδόντα τρία άρθρα. Για πρώτη φορά ο νέος κανονισμός ορίζει παιδονόμους στη σχολή και περιλαμβάνει διάταξη περί του νοσοκομείου, στον διευθυντή ανατίθεται η επίβλεψη και διοίκηση: των παιδονόμων, του επιστάτη και του λοιπού προσωπικού της σχολής, τα περί τροφής, ρουχισμού, προμήθειας και συντηρήσεως, εορτών, εξόδων των μαθητών κλπ. Με απόφαση του διευθυντού της σχολής Νεκταρίου Κεφαλά εισάγονται στο πρόγραμμα της διδασκαλίας της σχολής για πρώτη φορά τα παιδαγωγικά μαθήματα ώστε οι απόφοιτοι της Ριζαρείου να εγγράφονται στην θεολογική σχολή του πανεπιστημίου μετά την τετραετή φοίτησή τους να αποκτούν το δικαίωμα να διορίζονται ως «τριτοβάθμιοι ελληνοδιδάσκαλοι».⁶⁰ Επί σχολαρχίας Νεκταρίου Κεφαλά σπούδασαν 312 ιεροσπουδαστές: καθηγητές πανεπιστημίου (6) δάσκαλοι, (23) φιλόλογοι, (26) φυσικοί, (1) μαθηματικοί, (1) ΓΥΜΝΑΣΤΕΣ, (2) σχολάρχες, (1) πολιτικοί μηχανικοί, (1) ιατροί, (7) φαρμακοποιοί, (1) νομικοί, (15) διευθυντές υπουργείων, (1) συγγραφείς, (1) έφοροι, (1) εφοπλιστές, (1) ζωγράφοι, (1) κληρικοί, (49) επίσκοποι, (9) πατριάρχες, (1) θεολόγοι, (32) ηθοποιοί, (1) τραγουδιστές, (1) ναυτικοί, (1) δήμαρχοι, (1) δημοσιογράφοι, (4) τραπεζικοί, (2) υπουργοί, (1) βιομήχανοι (1). Επί διευθύνσεως Νεκταρίου Κεφαλά αυξήθηκαν οι δωρεές και τα κληροδοτήματα προς την Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή κατακόρυφα.⁶¹ Ο Νεκτάριος Κεφαλάς κατάφερε να επαναφέρει τη γαλήνη, την ομόνοια στο εσωτερικό της σχολής και να αναδείξει την Ριζάρειο σε ένα αν όχι

---

⁵⁹ Κ. Στρογγύλης σελ. 52

⁶⁰ Οπ.π. σελ. 53

⁶¹ Οπ.π. σελ. 58

μοναδικό πνευματικό και μορφωτικό κέντρο της εποχής του, που σήμερα θα χαρακτηρίζαμε εύκολα ως κορυφαίο πανεπιστήμιο ως λαμπρό κολέγιο.⁶²

Ο διάδοχος της σχολαρχίας Νεκτάριος Κεφαλάς ο Μεγάλος αρχιεπίσκοπος Αθηνών Χρυσόστομος Παπαδόπουλος αναφέρεται με θαυμασμό στις διοικητικές και οργανωτικές ικανότητες του προκατόχου του Νεκταρίου Κεφαλά, σημειώνει τα εξής: Εξαίρει την μεγάλη πνευματική επίδοση της σχολής το κύρος της σχολής, τη μόρφωση και την ηθική διαπαιδαγώγηση των τροφίμων της σχολής.⁶³

Η παρεχόμενη παιδεία από το διευθυντή Νεκτάριο Κεφαλά και τους καθηγητές της σχολής διακρίνονταν από την εξαιρετική επίδοση τους στην επιστήμη τους, τη σοβαρότητα, το ήθος και το ζήλο για την άσκηση του έργου τους. Πολλοί από τους καθηγητές της σχολής την εποχή της σχολαρχίας του Νεκταρίου Κεφαλά ανήλθαν στο αξίωμα του πανεπιστημιακού καθηγητή δείχνοντας την ακτινοβολία και τη φήμη που είχε αποκτήσει η Ριζάρειος την εποχή εκείνη, και πέραν των ορίων του τότε Ελληνικού κράτους.⁶⁴ Ο Νεκτάριος Κεφαλάς με την σχολαρχία του αποτέλεσε φάρο για την εκπαίδευση και την παιδεία του τότε Ελληνικού κράτους στο οποίο επικρατούσε «σκοτάδι».

Χαρακτηριστικά παραδείγματα της τέλειας οργάνωσης και διοίκησης επί των μερών του είναι:

1. Η κανονικότερη ρύθμιση της εσωτερικής διοικήσεως της σχολής.
2. Η καθιέρωση του θεσμού του υποδιευθυντού «διδάκτωρ της φιλοσοφίας».
3. Θεσμό του οικονόμου της σχολής και των παιδονόμων.
4. Τα κληροδοτήματα και οι δωρεές της σχολής που γιγαντώθηκαν, αριθμητικά και τα έσοδα που αυξήθηκαν λόγω της χριστής διαχείρισης.

---

⁶² Οπ.π. σελ. 58

⁶³ Οπ.π. σελ. 62

⁶⁴ Οπ.π. σελ. 75

5. Η προετοιμασία της σχολής με απόφαση του Νεκταρίου Κεφαλά για το γεγονός των ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα το 1896 ώστε να δοθεί η εικόνα εκείνη που θα αντανakλούσε την αίγλη της σχολής.
6. Το αίτημα του για τους απόφοιτους της Ριζαρείου Σχολής, και την επαγγελματική τους αποκατάσταση προς τον πρόεδρο της τότε κυβερνήσεως Χαρίλαο Τρικούπη.
7. Η υδροδότηση της Ριζαρείου σχολής.
8. Η εισηγητής του για την εισαγωγή του μαθήματος των γεωπονικών στη Ριζάρειο Σχολή.
9. Η οργάνωση της σχολικής βιβλιοθήκης η οποία φημίζεται μέχρι των ημερών μας για την κατοχή αρχαίων κωδίκων, χειρογράφων, παλαιοτύπων και εκατοντάδων σπανίων βιβλίων.
10. Το χάρισμα του Νεκταρίου για διαρκείς προσωπικές επαφές του ενδιαφέρον του για αυτούς και η προσωπική εργασία χάρη της σχολής σε περιοχές που ανήκουν στο βοηθητικό προσωπικό.

[9] Η Νομοθεσία της Ελληνικής πολιτείας σχετικά με την Φυσική Αγωγή – Εκπαίδευση την τότε εποχή

Μετά από τις ενέργειες του φιλογυμναστικού υπουργού παιδείας Αθαν.

Ευταξία ψηφίζεται το 1899 ο νόμος ΒΧΚΑ: 2621 «περί γυμναστικής».

1. Η γυμναστική γίνεται μάθημα υποχρεωτικό από τις τάξεις του γυμνασίου μέχρι και το πανεπιστήμιο.
2. Κάθε σχολείο πρέπει να έχει το δικό του γυμναστήριο.
3. Ιδρύεται το Πανεπιστημιακό (Ακαδημαϊκό) γυμναστήριο.
4. Ιδρύεται η σχολή γυμναστών «διετούς φοιτήσεως».

5. Οι γυμναστικές εξετάσεις – επιδείξεις πήραν χαρακτήρα διαγωνιστικό μεταξύ των σχολείων και αποφασίστηκε να τελούνται δημόσια.
6. Καθιερώνεται κάθε χρόνο να γίνονται στην Αθήνα πανελλήνιοι αγώνες με οργανώτρια επιτροπή την Ε.Ο.Α. και τον Σ.Ε.Α.Γ.Σ. - Σ.Ε.Γ.Α.Σ.⁶⁵
7. Κάθε δυο χρόνια καθορίζεται να στέλλονται στο εξωτερικό για μετεκπαίδευση δυο γυμναστές, και καθιερώνεται η θέση του επιθεωρητή σωματικής αγωγής (πρώτη υποτροφία είναι των Ιωαν. Χρυσάφη και του Φιλ. Καρβέλα).
8. Στις 12 Ιανουαρίου 1897 ιδρύεται ο Σύνδεσμος Ελληνικών Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων, στο πρώτο συνέδριο έλαβαν μέρος 28 σωματεία μεταξύ των πρώτων ήταν και το σωματείο του Γ.Σ. Κύμης (ομιλία περί γυμναστικής Ν. Κεφαλά εγκαίνια Γ.Σ. Κύμης, 21 Αυγούστου 1893). Τα σωματεία αυτά σκοπό είχαν: Άρθρο 1 του καταστατικού
  - α. Την επικοινωνία αθλητικών και γυμναστικών σωματείων.
  - β. Την τέλεση αγώνων άρθρο 43.
  - γ. Την ενέργεια για την ίδρυση νέων σωματείων και την ηθική και υλική υποστήριξη των αθλητικών σωματείων.⁶⁶

Το 1899 ο Νόμος «περί γυμναστικής» κεφάλαιο Α' Γενικές διατάξεις:

Άρθρον 1^{ον}: Σκοπός της γυμναστικής είναι η ανάπτυξις των σωματικών και η ακμή διατήρησις των ψυχικών δυνάμεων.

Άρθρον 2^{ον}: Η γυμναστική παιδείυσις συντελείται τοις σχολείοις, δημοσίοις, ιδιωτικοίς εν των πανεπιστημίω και σχολή των βιομηχανικών τεχνών.

Άρθρον 4^{ον}: Η γυμναστική εν πάσει τοις σχολείοις δημοτικής και μέσης εκπαιδεύσεως του κράτους δημοσίοις και ιδιωτικοίς εν των πρωτευόντων μαθημάτων.

---

⁶⁵ Θ. Γιαννάκη Η Φυσική Αγωγή από το 394 μ.Χ. Αθήνα 1981 σελ. 112.

⁶⁶ Οπ.π. Θ. Γιαννάκη σελ. 150.

Άρθρον 6^{ον}: Εν πάσει τοις σχολείοις... αρένων... και θηλέων... επί τρεις τουλάχιστον ώρας καθ' εβδομάδα...

Άρθρον 9^{ον}: Διδάσκονται οι μαθηταί πάντων των σχολείων κολύμβησιν οι δε μαθηταί των ανωτέρων τάξεων ασκούνται εις την σκοποβολή και κωπηλασίαν.

Το 1932 με Νομοθεσία Διάταγμα «διατίθενται δια την παιδαγωγικήν γυμναστικήν και τας παιδίας 5 ώρας καθ' εβδομάδα, δια δε τας οργανωμένας παιδίας ένα δίωρον απογεύματος».

Με το ΦΕΚ Α 133 Ν.Δ. 1369/4-9-1942 αναμορφώνεται η αγωνιστική και σωματική αγωγή στο πανεπιστήμιο.

Με το Νομοθετικό Διάταγμα 7 αρθρ. 1-17 ΦΕΚ 138/18-7-1975 λαμβάνεται καλύτερη πρόνοια για τον εξωσχολικό αθλητισμό.

Το Α.Φ.Ε.Κ. 241/12-6-1884 Διάταγμα: ιδρύεται η ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ ΣΧΟΛΗ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ διορίζονται γυμναστές με μισθό 150 δρχ. και αν ο αριθμός των μαθητών υπερέβαινε τους 150 προσλαμβάνετε βοηθός με μισθό 80 δρχ.

Το 1918 ιδρύεται τριτάξιο ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ. Νόμος 1406 Α.Φ.Ε.Κ. 101 τεύχος Α 9-5-1915.

Το 1920 με το Νόμο 2477 ΑΦΕΚ 20/5-9-1920 ιδρύεται το ΜΟΝΟΤΑΞΙΟ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ.

Το 1929 με το Νόμο 4371 το διδασκαλείο γυμναστικής γίνεται ανώτερον ίδρυμα.

Το 1932 ιδρύεται η ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗ ΑΚΑΔΗΜΙΑ (τριετούς φοιτήσεως) Νόμος 5820/1930.

Το 1939 με αναγκαστικό νόμο καταργείται η Γυμναστική Ακαδημία και τη διαδέχεται η Εθνική Ακαδημία Σωματικής Αγωγής Ε.Α.Σ.Α. Νόμος 2057/1-4-1939 ΦΕΚ Α 469.⁶⁷

Το 1888-1889 οργανώνεται και πραγματοποιείται η Δ΄ τοπική Ολυμπιάδα στο «ΚΕΝΤΡΙΚΟΝ» γυμναστήριο ΑΦΕΕΚ 252/29-9-88.

Το 1889 εισάγονται οι στρατιωτικές ασκήσεις πάλι στα Γυμνάσια ΑΦΕΚ 79/27-3-1889.⁶⁸

[10] ΣΥΝΟΨΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

1) Μετά την επανάσταση του 1821 προκύπτει μικρό, φτωχό και εξαρτημένο κράτος. Αυτό αφορά και την οργάνωση και τη διοίκηση του κράτους αυτού.

Η ανάπτυξη που εμφανίζεται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα σ' όλους τους τομείς αφορά και τον πολιτισμό και την παιδεία. Στον ορίζοντα αυτόν ιδρύεται η Ριζάρειο Εκκλησιαστική Σχολή η οποία σχετίζεται και με την ανάπτυξη της Φυσικής Αγωγής.

2) Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή αποτέλεσε για την εποχή μοναδικό ίδρυμα σχεδόν πανεπιστημιακού επιπέδου. Ενώ σ' αυτή φοιτούν σπουδαστές με σκοπό την ιεροσύνη και το επάγγελμα του δασκάλου αυτή δεν αδιαφορεί για τη φυσική αγωγή με την οποία σχετίζονται σημαντικές εξελίξεις.

3) Στο πρόγραμμα της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής ανήκει οργανικά και η γυμναστική την οποία εδίδαξαν και εκπροσώπησαν σημαντικές προσωπικότητες για την κοινωνία της εποχής τους. Η ένταξη της φυσικής αγωγής στο διδακτικό πρόγραμμα της Ριζαρείου επί Σχολαρχίας Νεκταρίου Κεφαλά αποτελεί κεντρικό, διοικητικό, οργανωτικό, παιδευτικό και πολιτιστικό θέμα.

---

⁶⁷ Οπ.π. Θ. Γιαννάκη, σελ. 150-152

⁶⁸ Οπ.π. Θ. Γιαννάκη, σελ. 163-164-165

4) Το ενδιαφέρον και η φροντίδα για το μάθημα της γυμναστικής του Νεκταρίου Κεφαλά εμφανίζει επιπτώσεις ακόμα και στην πνευματική δραστηριότητα των μαθητών του.

5) Ο θεωρητικός και πρακτικός σύνδεσμος του Σχολάρχου της Ριζαρείου Νεκταρίου Κεφαλά αποτυπώνεται εκτός από την δράση του στη Σχολή και σε έργα παγκόσμιας εμβέλειας που αφορούν τη θεωρία της αγωγής και τους νέους.

6) Η σημασία του Νεκταρίου Κεφαλά για τη θεωρία και πράξη της Φυσικής Αγωγής ενώ συναρτάται με τη νομοθεσία και τις εξελίξεις στην εποχή του εν τούτοις τις ξεπερνούν αυτές, και έχουν παραδειγματικό χαρακτήρα για ένα παγκόσμιο μοντέλο οργάνωσης και διοίκησης της Φυσικής Αγωγής και της αγωγής γενικά σε κάθε εποχή.

7) Ο λόγος που αποτελεί το θεμέλιο αυτής της σπουδαιότητας είναι το ότι ο Νεκτάριος Κεφαλάς ξεκινάει από μια ολική θεώρηση του ανθρώπου, τονίζει τη συνολική παιδεία και καλλιέργεια του ανθρώπου, εξαίρει την αρχαία ελληνική παιδεία και αρετολογία, αναδεικνύει τη σημασία του ανθρωπίνου προσώπου ως λογικού, κοινωνικού, πολιτικού όντος και **προβαίνει σε μια μοναδική ανακάλυψη και θεματοποίηση του ανθρωπίνου σώματος**. Ο Νεκτάριος τα παραπάνω στοιχεία τα συνδέει με την έννοια του αγώνα με το χριστιανικό ενδιαφέρον για την καθημερινή πραγματικότητα και με την διάθεση για την οργανωτική και διοικητική προσφορά και διακονία για το καλό των ανθρώπων, της κοινωνίας, της πολιτείας και της εκκλησίας.

V. ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1.α) Απ' την ανασκόπηση της βιβλιογραφία προέκυψε ότι έρευνα σχετική με το θέμα μας η έρευνα η οποία να αφορά το πρόβλημα της οργάνωσης και διοίκησης στο έργο του Νεκταρίου Κεφαλά δεν είναι απλά πενιχρή αλλά ανύπαρκτη.

1.β) Αυτό δείχνει την αναγκαιότητα της δικής μας έρευνας, την σημασία και σπουδαιότητά της και την δυνατότητα με βάση αυτή την έρευνα να θεμελιώσουμε παραπέρα διερεύνηση και επεξεργασία των σχετικών προβλημάτων που προκύπτουν στην περιοχή αυτή της έρευνας.

1.γ) Το επιστημονικό κενό το οποίο διαπιστώνεται σύμφωνα με τα παραπάνω αποδεικνύει και αναδεικνύει τη σκοπιμότητα και αναγκαιότητα της δικής μας έρευνας. Η παρούσα έρευνα αποσκοπεί και πέρα απ' τη μελέτη των δικών της θεμάτων και προβλημάτων να θεμελιώσει μια συζήτηση η οποία θα αφορά και την παραπέρα ευρύτερη έρευνα.

2.α) Η διερεύνηση του ιστορικού ορίζοντα στον οποίο εντάσσονται η ίδρυση Ι.Ρ.Ε. Σχολή, η Σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά και τα οργανωτικά και διοικητικά προβλήματα που αφορούν την Φυσική Αγωγή σχετικά με τις δυο παραπάνω παραμέτρους έδειξε ότι βρισκόμαστε μπροστά τις απαρχές, όχι μόνο της οργάνωσης και διοίκησης της Φυσικής Αγωγής στην Ελλάδα αλλά και της ανώτερης και ανώτατης παιδείας γενικά καθώς και της Νεοελληνικής Κοινωνίας και του νέου ελληνικού κράτους, τα δεδομένα αυτά δείχνουν όχι μόνο απαρχές αλλά και αρχές ενός συστήματος το οποίο το δέκατο ένατο αιώνα έμεινε ημιτελές και στον εικοστό αιώνα δε κατόρθωσε να αναχθεί στο επίπεδο που επεδίωκαν οι ιδρυτές του.

Η διερεύνηση αυτής της εποχής δείχνει ότι τα οργανωτικά και διοικητικά προβλήματα που σχετίζονται με το θέμα μας αφορούν σύνθετα ευρύτερα προβλήματα όπως είναι π.χ. τα εθνικά μας θέματα.

3. Η Ρ.Ε.Σχολή σύμφωνα με την ίδρυση της με τον τρόπο που έγινε αυτή με τους σκοπούς της, τα προγράμματά της και το έργο το οποίο επετέλεσε κατά τον 19^ο αιώνα και τη Σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά αποτέλεσε κορυφαίο ελληνικό εκπαιδευτικό ίδρυμα και μορφωτικό κέντρο με παραδειγματικό χαρακτήρα και επιρροές που ξεπερνάνε τον ορίζοντα της Ελλάδας.

Αυτό ισχύει και για την φυσική αγωγή στα προγράμματα και στην πράξη της Σχολής αυτής καθόλη την διάρκεια της Σχολαρχίας Νεκταρίου Κεφαλά.

4. Το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της Ρ.Ε.Σ. κατά την Σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά εμφανίζει νέες εξελίξεις οι οποίες είναι απόρροια των οργανωτικών και διοικητικών παρεμβάσεων του Νεκταρίου Κεφαλά.

Αυτό αφορά ιδιαίτερα τη φυσική αγωγή στη θεωρία και πράξη. Το παραπάνω είναι προϊόν της μορφωτικής θεωρίας του Νεκταρίου Κεφαλά και των πρωτοποριακών απόψεών του σχετικά με την ολική θεώρηση του ανθρώπου, τη μοναδική θεματοποίηση του ανθρώπινου σώματος και το εντυπωσιακό ενδιαφέρον του για την Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό στη θεωρία και καθημερινή πράξη.

5. Η ιστορία της φυσικής αγωγής και του αθλητισμού στην εποχή του Νεκταρίου Κεφαλά δείχνει ότι έχουμε την εμφάνιση μιας εξέλιξης που σχετίζεται με αυτά η οποία εξέλιξη επηρεάζεται από ανάλογες εξελίξεις στην Ευρώπη και απ' την διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων ολυμπιακών αγώνων στην Ελλάδα.

Το έργο του Νεκταρίου Κεφαλά δείχνει ότι αυτός κατανοεί θετικά αυτές τις εξελίξεις αλλά και ότι αυτός στη θεωρία και πράξη ξεπερνά αυτές τις εξελίξεις ιδιαίτερα με το ότι ανάγκες την θεωρία του περί φυσικής αγωγής και αθλητισμού στην αρχαία Ελλάδα και τον Χριστιανισμό.

6. Η Φυσική Αγωγή στη Ρ.Ε.Σχολή έχει ρίζες οι οποίες προέρχονται από τον ορίζοντα έξω από αυτή, από τη βούληση των ιδρυτών της, από τις πριν από τον

Νεκταρίου Κεφαλά διοικήσεις και κυρίως από τις οργανωτικές και διοικητικές παρεμβάσεις του Νεκταρίου Κεφαλά.

6.α) Κατά την σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά έχουμε παρεμβάσεις που αφορούν την οργάνωση της Φυσικής Αγωγής στην υποδομή, στο διδακτικό πρόγραμμα, στο διδακτικό προσωπικό και στους στόχους του προγράμματος αυτού στο οποίο τείνει να οδηγηθεί από το πρωταθλητισμό στο σχολικό αθλητισμό.

6.β) Κατά την σχολαρχία αυτή η οποία αποτελεί «χρυσούν αιώνα» της Φυσικής Αγωγής στη Ριζάρειο έχουμε και επιπτώσεις οι οποίες υπερβαίνουν τον ορίζοντα της Φυσικής Αγωγής π.χ. το πνευματικό έργο των μαθητών του.

7) Οι επιπτώσεις της Σχολαρχίας του Νεκταρίου Κεφαλά στους μαθητές του σχετικά με την Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό είναι εμφανείς και μοναδικές. Οι επιπτώσεις αυτές αφορούν συνέχιση του έργου του Νεκταρίου Κεφαλά και προσπάθεια ιερωμένων μαθητών του για την εμπέδωση και την εξέλιξη της Φυσικής Αγωγής στη θεωρία και την πράξη στο σχολείο και εκτός σχολείου στην Ελλάδα των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

8) Όσα διαπιστώθηκαν παραπάνω σχετικά με τη σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά στη Ρ.Ε.Σχολή αποτυπώνονται και στο συγγραφικό του έργο το οποίο αφορά την μόρφωση των νέων και μάλιστα σε λόγους που σχετίζονται με συγκεκριμένα θέματα που αφορούν την Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό.

8.α) Δυο λόγοι:

1. Ο λόγος περί Γυμναστικής στη Κύμη 21-8-1893 επ' ευκαιρία των εγκαίνιων του Γυμναστικού Συλλόγου Κύμης.
2. Ο λόγος Η κλήσις των εφήβων εν τη Κοινωνία που εκφωνήθηκε στο Γυμνάσιο Λαμίας την 8 Νοεμβρίου 1893, μπορούν να θεωρηθούν κλασικά νεοελληνικά κείμενα σχετικά με την φυσική και τον αθλητισμό.

9) Η σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά στην Ρ.Ε.Σ. κρίνεται από αρμόδιους ιστορικούς, μαθητές του και διαδόχους του πρότυπη και παραδειγματική. Ο παραδειγματικός της χαρακτήρας αφορά την οργάνωση, την διοίκηση, την διαχείριση συγκεκριμένων προβλημάτων τα οποία άπτονται και της καθημερινότητας και αναδεικνύουν σύμφωνα με τα παραπάνω τρία στοιχεία:

- 1^{ov} το έργο του
- 2^{ov} τη Φυσική Αγωγή, οργάνωση και διοίκηση
- 3^{ov} τον ίδιο τον διοικητή (σχολάρχη)

10) Η παραπάνω συζητητική έκθεση η αρχιτεκτονική και η δομή της εργασίας έχουν ως σκοπό να αφήσουν τα ίδια τα ευρήματα να φανερωθούν.

Η συζήτηση διαλαμβάνει την ανάλυση, την αναλυτική τους παρουσίαση και την συνθετική έκθεση.

Η κριτική αποτελεί κέντρο αυτής της επιστημονικής διαδικασίας και συνάπτεται με ολόκληρη την οικονομία της έρευνας.

Ο τρόπος παραλαβής, υποδοχής, ανάπτυξης, επεξεργασίας και έκθεσης των στοιχείων των εργασίας απορρέει από την μεθοδολογία και την επιστημονική συνείδηση για την διερεύνηση των θεμάτων αυτών.

VI. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με την ολοκλήρωση της εργασίας προέκυψαν συμπεράσματα τα οποία δείχνουν ότι αποκτήθηκε νέα γνώση σχετικά με την οργάνωση και διοίκηση.

Η οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής στην Ρ.Ε.Σ. κατά τη Σχολαρχία Νεκταρίου Κεφαλά αποτελεί κεντρικό θέμα αυτής της Σχολαρχίας.

Το ζήτημα αυτό αφορά το διδακτικό πρόγραμμα, το διδακτικό προσωπικό, τους μαθητές και τον ευρύτερο αθλητικό, κοινωνικό, παιδαγωγικό, εκκλησιαστικό, μορφωτικό, παιδαγωγικό και εθνικό χώρο καθώς και την ανάπτυξη και την πρόοδο των χώρων αυτών.

Κατά συνέπεια η έρευνα έχει παιδαγωγική, θεωρητική και πρακτική αξία και σημασία για παραπέρα αξιοποίηση σε Σχολεία, μορφωτικά ιδρύματα, αθλητικό χώρο νεολαία εκκλησία και κοινωνία.

Η οργάνωση και διοίκηση κατά τον Νεκτάριο Κεφαλά που αφορά την Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό στα σχολεία, αθλητικούς οργανισμούς κλπ. προέρχονται από μια παραδειγματική θεωρία και πράξη η οποία αφορά τη Φυσική Αγωγή και τον αθλητισμό, τη μόρφωση και παιδεία των νέων, την ανάπτυξη της κοινωνίας και την πρόοδο του έθνους.

Η θεωρία και πράξη του Νεκταρίου Κεφαλά που αφορά την οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής και του αθλητισμού στη Ρ.Ε.Σ., στο ευρύτερο αθλητικό γίνεσθαι, της νέας κατά τις απαρχές του νέου ελληνικού κράτους, προέρχεται από μια ολική θεωρία των ανθρώπων, μια νέα θεματοποίηση του ανθρώπινου σώματος μια θετικοποίηση της Φυσικής Αγωγής και του αθλητισμού στο ελληνικό σύστημα παιδείας των νέων, μια νέα κατάφαση του αρχαίου ελληνικού

πολιτισμού και μια ορθόδοξη σύζευξη παράδοσης και προόδου στον νεοελληνικό και ευρωπαϊκό ορίζοντα.

Το σχετικό έργο του Νεκταρίου Κεφαλά έχει παραδειγματικό χαρακτήρα και μπορεί να γίνει παραγωγικό και σε μια σύγχρονη διαδικασία αλλαγών για την ανάπτυξη και πρόοδο της παιδείας ως πνευματικής και σωματικής καλλιέργειας στην εποχή μας.

Προτάσεις

Η παρούσα εργασία έδειξε ότι η έρευνα του θέματος «οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής – Εκπαίδευσης στη Ρ.Ε.Σ. κατά τη Σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά» είναι αναγκαία να συνεχιστεί.

Πρέπει να ερευνηθεί το πώς προέκυψε αυτή η διοικητική και οργανωτική θεωρία και πράξη του Νεκταρίου Κεφαλά πως εμφανίσθηκε τις απαρχές του νέου ελληνικού κράτους και μέσα σε ποιες σχέσεις εμφανίσθηκε και έληξε.

Η σύνθετη δομή έκταση και σημασία του θέματος «οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής – Εκπαίδευσης στη Ρ.Ε.Σ. κατά τη Σχολαρχία του Νεκταρίου Κεφαλά» δείχνουν ότι η παραπέρα διερεύνηση πρέπει να λάβει χώρα σε συνεργασία και με άλλες επιστήμες όχι μόνο απ' τις επιστήμες οργάνωσης και διοίκησης ούτε μόνο απ' την επιστήμη Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού.

Απ' την έρευνα φάνηκε ότι η Φυσική Αγωγή πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο παραπέρα διερεύνησης απ' τις παραπάνω επιστήμες ούτως ώστε να την απολαύσουν όλοι όσοι πρέπει. Να αναπτυχθεί όσο και όπως πρέπει και να αποτελέσει άξονα ανάπτυξης και προόδου.

Σχολική αγωγή, μορφωτικά ιδρύματα, νεολαία, αθλητικοί φορείς, εκκλησία και πολιτεία οφείλουν να καταστούν πεδία όπου η παρουσία και μια καλύτερη οργάνωση και διοίκηση της Φυσικής Αγωγής θα θεωρείται κεντρικό θέμα παιδείας, μόρφωσης πολιτισμού, κοινωνικοπολιτικής προόδου και γενικής ανάπτυξης.

Η εργασία έδειξε ότι πρέπει όλα στους παραπάνω τομείς να μπουν σε μια διαδικασία αλλαγών μετά τις οποίες θα προκύψει καλύτερη οργάνωση και διοίκηση, μόρφωση και ανάπτυξη των όρων της ζωής ανθρώπου η κοινωνικοπολιτικού, σωματικού και πνευματικού όντος.

VII. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- A. E., «Νεκτάριος Μητροπολίτης Πενταπόλεως», *Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν Ελευθερουδάκη* (Αθήνα) 7, 560.
- Αγαπητός, Γ., *Ο Άγιος Νεκτάριος - Ο Άγιος της στοργής (Άγνωστα θαύματά του)* (Αθήνα: Εκδόσεις Καρδίας, χ.χ.).
- «Άγιος Νεκτάριος ο πνευματικός, ο μοναστικός, ο εκκλησιαστικός ηγέτης - Πρακτικά Διορθοδόξου Θεολογικού Επιστημονικού Συνεδρίου επί τη εκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) από της γεννήσεως του Αγίου Νεκταρίου (Αίγινα 21-23 Οκτωβρίου (1996))», *Ιερά Μητρόπολις Υφρας - Ι. Μονή Αγ. Τριάδος Αγ. Νεκταρίου Αιγίνης* (Αθήναι, 2000).
- Αεράκης, Δ., Αρχιμ. *Κλήματα της Αμπέλου* (Αθήνα, 1989).
- «Αί υπό του Οικουμενικού Πατριαρχείου Πράξεις της ανακηρύξεως, ως αγίων, αφ' ενός μεν του Κοσμά του Αιτωλού και αφ' έτερου του Νεκταρίου Κεφάλαι, Μητροπολίτου Πενταπόλεως», *Εκκλησία*, Αθήνα, 14 (1961) 255-256.
- Ανθούσα, Μοναχή, *Πάτμος - Ι. Μονή Ευαγγελισμός Μ. Η. και τα γύρω καθίσματα* (Αθήνα, 1986).
- , *Ερημίται της Πάτμου και Ερημητήρια 1088-1988* (Αθήνα, 1988).
- Αντωνιάδης, Κ., «Το μάθημα των Γεωπονικών εις την εκκλησιαστικήν εκπαίδευσιν», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) 3 (1984) 183-185.
- Αξιωτάκης, Α., *Η Νέα Μονή της Χίου* (Χίος, 1989).
- Αρβανιτάκης, Γ., *Στοιχειώδης Γεωγραφία της Αιγύπτου* (Αλεξάνδρεια, 1926).
- Achtarides, S., «Book Review: Dr. Constantine Cavarinos' Modern Orthodox Saints», *The Hellenic Chronicle* (Boston) (13.9.1990) 7.
- At the Monastery of the Holy Trinity. Nectarius, a metropolitan of Pentapolis, has become a saint and is performing miracles in Aegina, Greece* (New York: Atlantis, Undated). (Article reprinted from issue dated August 4, 1951 by the United Movement of Orthodox Youth).
- Attwater, D., *The Penguin Dictionary of Saints* (England, 1978).
- Βαβαρέτος, Γ. Α., «Η συμβολή της Ηπείρου εις τους αγónας υπέρ της ελευθερίας» *Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών* (Αθήνα) 4 (1970) 31.
- Βαγγελάτος, Γ. Γ., «Ο Ιωάννης Θ. Σακελλαρίδης και το συμπάλλειν επ' εκκλησίαις», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970). 648.
- Βακόνδιος, Α., Πατήρ, *Ο Ιερός Ναός της Παναγίας της Κρυπτοφέρρης και το Βυζαντινόρυθμο Μοναστήρι* (Grottaferatta/Ρώμη, 1987).
- Βαρνάβας Μητρ. Κίτρου, «Νεκτάριος Ο Κεφαλάς. Μητροπολίτης Πενταπόλεως. Όσιος», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια*, Αθήνα, Τόμ. 9 (1966) 397-399.

- Βασιλόπουλος, Η., Αρχιμ. *Ο Άγιος Νεκτάριος* (Αθήνα, 1987).
- Βέλλας, Β., «Η Ριζάρειος Σχολή», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 11 (Μάρτιος 1953) 256-257.
- Βίος Αγίου Νεκταρίου* (Κρήτη: έκδοση Συλλόγου «Ο Άγιος Νεκτάριος», 1971).
- Βιτάλης, Φ., «Φώτιος. Πατριάρχης Αλεξανδρείας», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* (Αθήνα) 12 (1968) 35-36.
- Βουραζέλη-Μαρινάκου, Ε., *Αι εν Θράκη συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν* (Θεσσαλονίκη, 1950).
- Brehier, L., *L’Egypte de 1798-1900* (Paris, 1900).
- Γ. Π., «Ο Άγιος Νεκτάριος και το Άγιον Όρος», *Ο Όσιος Γρηγόριος* (Θεσσαλονίκη) 3 (1978) 51-61.
- Γεράσιμος (Μικραγιαννανίτης), Μοναχός, *Ακολουθία και Βίος του εν Αγίοις Πατρός ημών Νεκταρίου Επισκόπου Πενταπόλεως του Θαυματουργού ως και Παρακλητικός Κανών μετά Χαιρετισμών* (Θεσσαλονίκη, 1969).
- Γιαλουράκης, Μ., *Η ιστορία των ελληνικών γραμμάτων στην Αίγυπτο* (Αλεξάνδρεια, 1962).
- Γιαννακοπούλου, Β., *Ο Άγιος Νεκτάριος Ο Ποιμενάρχης* (Αθήνα, 1980).
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως - Η ζωή και το έργο του* (Αθήνα, 1993).
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Ο Ποιμενάρχης* (Αθήνα, ανέκδοτο, 1984).
- , «Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως - Ο διευθυντής της Ριζαρείου Εκκλ. Σχολής - Ο παιδαγωγός - Ο θεολόγος», *Κοινωνία* (Αθήνα) 1 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1995) 49-60· (Απρίλιος-Ιούνιος 1995) 137-145· 3 (Ιούλιος-Σεπτέμβριος 1995) 287-294.
- Γιάνναρος, Π., Αρχιμ. *Στα Ίχνη του καλού Ποιμένου* (Ωρωπός/Αττική, 1980).
- Γκιζέλης, Γ., *Ο Άγιος Νεκτάριος Αιγίνης - μετά παρακλητικού κανόνος* (Αθήνα, 1984).
- Γόνης, Δ. Β., «Εκκλησιαστική προσφορά και δράση του Αγίου Νεκταρίου», *Εκκλησιαστικός Φάρος* (Αλεξάνδρεια) (1999) 145-168.
- Γούδας, Α. Ν., *Βίοι παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών - Πλούτος ή εμπόριον* (Τόμ. ΙΙΙ) (Αθήνα: Μ. Π. Περίδου, 1870).
- Γιαννάκη Θωμά (Η φυσική αγωγή από το 394 μ.Χ.) Αθήνα 1981.
- Γελαδάκης Α. – Μπήτρος Γ. – Μελισσάνος Α (το περιβόλι του Αγίου) Αθήνα 2006.
- Chrysostom of Etna, Bishop, «Saint Nectarios: A saint for all times», *The Hellenic Chronicle* (Boston) (28.6.1990) 6· (5.7.1990) 8.
- Croze, G. M., *La Badia Greca di Grottoferrata a la Rivista «Roma e L’Oriente»* (Vatican, 1990).
- Δανιήλ (Κατουνακιωτάκης), Μοναχός, *Αγγελικός βίος* (Θεσσαλονίκη, 1981).

- Δημητρακόπουλος, Σ. Γ., *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως - Η πρώτη άγια Μορφή των καιρών μας - Ιστορική Βιογραφία βασισμένη σε αυθεντικές πηγές* (Αθήνα 1998, 2000).
- Διονύσιος, Επίσκοπος Ηλιουπόλεως, *Άγιος Νεκτάριος Επίσκοπος Πενταπόλεως ο Θαυματουργός* (Κάιρο, 1970).
- Deacons in the Ministry of the Church - A Report to the House of Bishops of the General Synod of the Church of England* (London, 1988).
- Dragas, G., «A Contemporary Greek Saint - Saint Nektarios 1846-1920», *Mount Carmel* (England) 27 (1979) 15-24.
- Εβδομηκονταπενταετηρίς της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής 1844-1919 - Πανηγυρικός τόμος εκδοθείς υπό του καθηγητικού συλλόγου της Σχολής επί τη εβδομηκονταπενταετηρίδι αυτής*, Αθήνα Π. Λεώνη, 1920.
- «Εξετάσεις της Ριζαρείου Σχολής», *Ιερός Σύνδεσμος* (Αθήνα) 82 (6.20.1896) 1.
- Ευταξίας, Α., «Αι αναμνήσεις μου εκ της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής», *Εβδομηκονταπενταετηρίς της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής 1844-1919 - Πανηγυρικός Τόμος εκδοθείς υπό τον Καθηγητικού Συλλόγου της Σχολής επί τη εβδομηκονταπενταετηρίδι αυτής* (Αθήνα) (1920) 203-226.
- Fondier, A., Archim., «Saint Nectaire d'Egine», *Messenger Orthodoxe* (France) 67 [91] (1982) 19-25.
- Ζαγορίσιος, Ν., *Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή και το Πανεπιστήμιο* (Αθήνα, 1893).
- Ζερβάκος, Φ., Αρχιμ. *Η εκπεσούσα Μαγδαληνή μοναχή του εν Κοζάνη Γυναικείου Ησυχαστηρίου «Ανάληψις»* (Αθήνα, 1976).
- , «Πώς ε γνώρισα τον Άγιον Νεκτάριον», στο Τσιρόπουλου, Κ., *Κιβωτός - Απάνθισμα* (Αθήνα, 1991) 522-525.
- Ζήσης, Θ., «Η Β' Οικουμενική Σύνοδος και η τριάς των Προέδρων αυτής - Μελέτιος Αντιοχείας, Γρηγόριος Θεολόγος, Νεκτάριος Κωνσταντινουπόλεως», *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης* (Θεσσαλονίκη) (Τόμ. 26) (1981) 447-460.
- Ζήσης, Θ. Πρωτοπρεσβ., *Δυο μεγάλες μορφές του αιώonos μας - Αναφορά στην αλληλογραφία τους* (Άγιος Όρος, 1997).
- Hall, C., *The Deacons Ministry* (Herefordshire, G. Britain, 1991).
- Hodson, P., *Saint Nektarios of Aegina Metropolitan of Pentapolis* (Norfolk, England).
- Ζήσης Θ. (Ο Άγιος Νεκτάριος ως διδάσκαλος). Θεσσαλονίκη 2000.
- Desensi I.T. Dr. Birnten M.D. Beitel (1990) Sport.
- «Θαυμαστός ο Θεός εν τοις αγίοις Αυτού», *Φίλος τον αναπήρον* (Αθήνα) 7 (Ιαν.-Φεβρ. 1983) 1, 4-5.
- Θέμελης, Χρ., Μητρ., «Αι παιδαγωγικάί ιδέαι του Κωνσταντίνου Οικονόμου του εξ Οικονόμων», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 4 (1988) 149-183.

- Θεοδωρακόπουλος, Ι., «Ενθυμήματα», *Επετηρίς Ενώσεως Αποφοίτων Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής 1948* (Αθήνα) (1949) 133-144.
- , «Η διατήρησις και μετάδοσις του Χριστιανικού Ανθρωπισμού και η Ριζάρειος Σχολή», *Επετηρίς Ενώσεως Αποφοίτων Ριζαρείου Σχολής* (Αθήνα) 2 (1976) 37.
- Θεοδώρητος (Αγιορείτης), Μοναχός, *Αποκαλυπτήρια μιας αγιομάχου μοναχής* (Αθήνα, 1976).
- , *Προς Μαγδαληνήν Μοναχήν* (Αθήνα, 1976).
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Ο Ιεράρχης* (Αθήνα, 1977).
- Θεοδώρου, Ε., *Η «Χειροτονία» ή η «Χειροθεσία» των Διακονισσών - Εναίσιμος επί διδακτορία, διατριβή υποβληθείσα εις την Θεολογικήν Σχολήν του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών* (Αθήνα, 1954).
- Θεοδώρου, Σ., «Ενθυμήσεις και άλλα παλαιογραφικά έγγραφα περιοχής Μονοδενδρίου», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 323-324 (Μάρτιος-Απρίλιος 1979) 210-217.
- , «Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία της περιοχής Μονοδενδρίου - Ζαγορίου», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 456-458 (Απρίλιος-Μάιος-Ιούνιος 1990) 145-156.
- Θεόκλητος (Διονυσιάτης), Μοναχός, *Η αφωρισμένη* (Θεσσαλονίκη, 1978).
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Ο Θαυματουργός*, Θεσσαλονίκη Ορθόδοξη Κυψέλη, 1979.
- , *Αθωνικά Άνθη - Άρθρα και μελετήματα* (Τόμ. 3) (Αθήνα: Αστήρ, 1989). Ι., Α., Ο Πάπας και Πατριάρχης Αλεξανδρείας Φώτιος Περόγλου (Αθήνα, 1923).
- Ιωσήφ, Μοναχός, *Πατερικαί μορφαί Νέας Σκήτης* (Θεσσαλονίκη, 1988).
- Ιωσήφ, Πρεσβύτερος, *Διδαχαί από τον Άθωνα* (Θεσσαλονίκη, 1989).
- Καβαρνός Κ., C, *Modern Greek Philosophers on the Human Soul* (Massachusetts, 1967).
- , *Modern Orthodox Saints - St. Nectarios of Aegina* (Massachusetts, 1981)' reprinted 1988.
- , «Hunger for Holinesst), *The Hellenic Chronic* (Boston) (13.2.1992) 2· (20.2.1992) 5.
- Καλαντζής, Σ., «Εκπλήρωσις των σκοπών της Διαθήκης του αιμνήστου Γεωργίου Ριζάρη, Ιππότη του Τάγματος του Σωτήρος», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969*, (Αθήνα) (1970) 572-573.
- Καλόγερου, Ι. Ο., «Τιμή Αγίων» Η απόδοσις τιμής εις την Θεοτόκον Μαρίαν και τους αγίους κατά χριστοκεντρικήν ορθόδοξον θεώρησιν επί τη 1200ετηρίδι της Ζ' Οικουμενικής Συνόδου (787-1987)», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 4 (1988) 273-296.
- Καλύβας, Ν., Αρχιμ. «Ο Άγιος Νεκτάριος εκφραστής του μοναχισμού», *Εκκλησιαστικό Βήμα* (Αμφισσα) 23 (Νοέμβρ-Δεκ. 1991) 1.
- Καπάης, Δ., *Οι σπουδαιότερες θρησκευτικές εορτές* (τόμ. 1) (Λεμεσός, 1992).

- Καραμπέτσου, Α., *Τρεις Αγίες του αιώνα μας* (Πειραιάς, 1986).
- Καρμίρης, Ι., *Η θέσις και η διακονία των γυναικών εν τη Ορθοδόξω Εκκλησία* (Αθήνα, 1978).
- Καρυτσιώτης, Ν., «Η Ριζάρειος Σχολή», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 100-107.
- , «Γεώργιος Γεννάδιος Ο διδάσκαλος του Γένους και ο στυλοβάτης της Ριζαρείου Εκκλ. Σχολής (1786-1854)», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 3 (1984) 171-172.
- Καστουράκης, Κ., *Νέα θαύματα Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως εν Χανίοις* (Χανιά / Κρήτη, 1967).
- Κατσικίδης, Χ., «Ομιλία για τα εικοσάχρονα της Κοινότητας Αγίου Νεκταρίου Battersea Ν. Δ. Λονδίνου», *Orthodox Herald* (Λονδίνο) 26-27 (Νοέμβρ.-Δεκ. 1990) 28.
- Κατσιπής, Γ. Ι., «Αι εκδρομαί βιολογική ανάγκη και δημιουργήμα του σύγχρονου πολιτισμού», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1969) 657-663.
- Καχριμάνης, Ν., «Ο Γ. Ριζάρης και η βιβλιοθήκη της Ριζαρείου Σχολής», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 265-275.
- Κεμεντζεντίδης, Σ., *Ο Γέρον Φιλόθεος Ζερβάκος (Ο ουρανοδρόμος οδοιπόρος) 1884-1980* (Τόμ. 1) *Αυτοβιογραφία - Περιστασιακαί ομιλίες - Συγγραφικά Πονήματα - Έξωθεν καλή μαρτυρία - Θαυμαστά γεγονότα - Πνευματικά υποθήκαι - Πίναξ φωτογραφιών*, (Τόμ. 2) *Άρθρα - Υπομνήματα - Ομιλίες - Επιστολαί - Προσευχαί - Θαυμαστά γεγονότα - Διάφορα - Πατρικαί Νουθεσίαι* (Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη, 1980, 1988).
- Κερκινός, Π., *Η ελληνική ιθαγένεια εν Αιγύπτω* (Αλεξάνδρεια, 1930).
- Κηπιάδης, Γ., *Έλληνες εν Αίγυπτω η συγχρόνου Ελληνισμού εγκατάστασις και Καθιδρύματα Εθνικά (1766-1892)* (Αλεξάνδρεια, 1892).
- Κίτσος, Κ. Ι., *Ο Ηπειρωτικός Διαφωτισμός στα χρόνια της Τουρκοκρατίας* (Ιωάννινα, 1978).
- Κονιδάρης, Γ. Ι., *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής κατά την τελευταίαν πεντηκονταετίαν (1919-1968) επί τη εκατονεικοσιπενταετηρίδι αυτής 1844-1969 - Συμβολή εις την εκκλησιαστικήν ιστορίαν της νεωτέρας Ελλάδος*, Αθήνα, 1968/1969.
- Κοντογιάννης, Σ., *Η Θεολογική Σχολή τον Πανεπιστημίου Αθηνών επί τη 150ετηρίδι 1837-1987*, Αθήνα, 1987.
- Κοτζιάς, Ν., Αρχιμ., «Η εκατονταετηρίδα της Αρχιερατικής Διακονίας του Αγίου Νεκταρίου στην Εκκλησία, την Παιδεία, τη Θεολογία και τα Γράμματα», *Κοινωνία* (Αθήνα) 32 (Απρίλιος/Ιούνιος 1989) 169-170.

- Κοτσιφάς, Η., *Αλφαβητικός Πίναξ των φοιτησάντων εις την Ριζάρειον Σχολήν, από της ιδρύσεως αυτής (1844) μέχρι τον έτους 1941* (Αθήνα: Εκδόσεις Ενώσεως Αποφοίτων Ριζαρείου Σχολής, 1949).
- Κούτσας, Σ., Αρχιμ., *Ακολουθία και βίος του εν Αγίοις Πατρός ημών Νεκταρίου Επισκόπου Πενταπόλεως του θαυματουργού, μετά παρακλητικού κανόνος, χαιρετισμών και εγκωμίων, ποιηθέντα άπαντα υπό Γερασίμου μονάχου Μικραγιαννανίτου, Υμνογράφου της Μεγάλης του Χριστού Εκκλησίας, και εκδιδόμενα υπό της εν Αιγίνη Ιεράς Μονής της Αγίας Τριάδος, πρόνοια τον Σεβασμιωτάτον Μητροπολίτου Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης Ιεροθέου* (Αθήνα, 1976).
- Κουτσογιάννης, Δ., «Σκιαγραφία των εκτελεστών της Διαθήκης», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 207-210.
- , «Τα της συστάσεως της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 2 (1981) 67-77.
- Κρικώνης, Χ., «Το διδακτικόν και συγγραφικόν έργον του Αγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως», *Εκκλησιαστικός Φάρος* (Αλεξάνδρεια) (1999) 113-144.
- Κυριάκος, Δ. Α., *Εκκλησιαστική Ιστορία από της ιδρύσεως της Εκκλησίας μέχρι των καθ' ημάς χρόνων εκ διαφόρων πηγών ερανισθείσα* (Αθήνα: Ανέστη Κωνσταντινίδου, 1898).
- Κυττάρης, Η., Αρχιμ., *Ο νεοφανής Άγιος Νεκτάριος* (Πύργος Ηλείας, 1969).
- Κ. Χ., «Γρηγόριος ο Παυλίδης», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* 4 (1964) 806.
- Κωνστανταράκης, Ι. Φ., «Ο Πενταπόλεως Νεκτάριος Κεφάλας (+f) (1846-1920)» *Επετηρίς 1948 - Εκδόσεις Ενώσεως Αποφοίτων Ριζαρείου Σχολής* (Αθήνα) 1 (1949) 79-83.
- Κωνσταντινίδης, Α., *Η εκατονταετηρίς του Αιγυπτιώτου Ελληνισμού και το μέλλον του* (Αλεξάνδρεια, 1930).
- Κωνσταντινίδης, Ι. Χ., «Χαλκίδος Μητρόπολις», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* 12 (1968) 60.
- Κωνσταντόπουλος, Τ. Α., «Γερβάσιος Παρασκευόπουλος Αρχιμανδρίτης (1877-1964)· Ο βαθυστόχαστος ερευνητής και μαχητής· Αναμνήσεις από την Ριζάρειο Σχολή», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1969) 666-668.
- , «Η συμβολή του Κωνστ. Οικονόμου, του εξ Οικονόμων, περί την ίδρυσιν της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής· το προοδευτικόν πνεύμα του Γεωργίου Ριζάρη», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1969) 4-8.
- Κωσταρίδης, Ε., Αρχιμ., *Η Σύγχρονος Ελληνική Εκκλησία - Αι υπηρεσίαι της Εκκλησίας προς το Έθνος κατά την λήζασαν εκατονταετηρίδα 1821-1921* (Αθήνα, 1921).

- Κωταδάκης, Α., *Συναξάρι «3» του 20^{ου} αιώνα - Φιλόθεος Ζερβάκος, Αμφιλόχιος Μακρής, Ιερόνυμος Σιμωνοπετρίτης, Άγγελος Νησιώτης, Δημήτριος Γκαγκαστάθης, Ανθιμος Βαγιάνος, Αθανάσιος Χαμακιώτης* (Αθήνα: Τήνος, 1989).
- Kementzentidis, S., *The blessed Elder Philotheos Zervakos 1884-1980* (Θεσσαλονίκη: Ορθόδοξος Κυψέλη, 1986).
- Kitroeff's, A., «The Greeks in Egypt. Ethnicity and Class», *Journal of the Hellenic Diaspora* 3 (fall, 1983).
- , «The Alexandria we have lost», *Journal of the Hellenic Diaspora* 1/2 (spring/summer, 1983).
- Konstantinou, E., ((Die Botschaft der Heiligen in unserer Zeit (Der heilige Nektarios' on Agina - Griechenland (1846-1920))), *Der Christliche Osten* (Germany) 2 (1987) 63-71· 1 (1988) 14-26· 2 (1988) 89-103· 3-4 (1988) 179-189· 5 (1988) 230-246· 6 (1988) 297-310· 1 (1989) 51-65· 2 (1989) 113-131.
- Λαΐνας, Θ., *Ο Άγιος Νεκτάριος* (Αθήνα, 1962).
- Λαμπρίδης, Ε. Δ., «Οι αδελφοί Ριζάραι, το Κληροδότημα αυτών και το Ζαγόρι», Αθήνα: Ένωσις των Ζαγορισίων, 1973.
- Λαμπρίδης, Ι., *Α' Ηπειρωτικά αγαθοεργήματα και άλλα δημοσιεύματα (Ζαγοριακά - 1870, Διάφοροι Λόγοι κτλ.)* (Αθήνα: Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών, 1971).
- , *Ο εν Αιγύπτω Σύγχρονος Ελληνισμός* (Αθήνα, 1904).
- Λεβεντίδης, Γ., «Ο Όσιος Νεκτάριος Αιγίνης επί τη βάσει των επιστολών του», *Ενορία* (Αθήνα) 31 (20.12.1976) 249· 32 (10.1.1977) 7· 32 (1.2.1977) 27· 32 (20.2.1977) 38-39· 32 (10.3.1977) 55-57· 32 (1.4.1977) 75· 32 (20.4.1977) 90-91.
- , «Ο Όσιος Νεκτάριος Αιγίνης», *Ενορία* (Αθήνα) 32 (10. 11. 1977) 235· 32 (1.12.1977) 265-266· 33 (10.1.1978) 8-9; 33 (1.2.1978) 26-27· 33 (10.2.1978) 43-44.
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως - Η εκκλησιαστική και παιδαγωγική του δράσις* (Αθήνα, 1980).
- , «Ο Άγιος Νεκτάριος και Ο μοναχικός βίος», *Ενορία* (Αθήνα) 36 (10.10.1981) 182-183· 36 (1.11.1981) 202· 36 (25.11.1981) 219· 36 (15.12.1981) 234-235.
- , «Ο Άγιος Νεκτάριος και η Χίος», *Ο Λαός (Χίος)* 29 (3. 4. 1982) 1- 29 (5.4.1982) 1.
- Λέκκας, Ι., «Ο Άγιος Νεκτάριος Αιγίνης», *Κοσμάς Αιτωλός* (Αθήνα) 11-12 (1947) 8.
- Λούβαρης, Ν. Ι., «Η ετερογονία των σκοπών η α-κρασίας αποτελέσματα», *Επετηρίς Ενώσεως Αποφοίτων Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής 1948* (Αθήνα) (1949) 123-130.
- Λώλης, Σ. Δ., *Αι θρησκευτικάί ιδέαι του Νεοφύτου Δούκα - Ο Δούκας και η Ριζάρειος Σχολή* (Νέα Υόρκη, 1949).

- , «Η Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή ως εκπαιδευτικόν ίδρυμα», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 2 (1981) 125-140.
- Loukianoff, E., *The Orthodox Icon and the collection of the Greek Monastery of Saint George in Old Cairo* (Cairo, 1943).
- Μαγδαληνή, Μοναχή, *Ο Άγιος Νεκτάριος είναι εικονομάχος, είναι λατινόφων, είναι οικουμενιστής* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1974).
- , *Επιστολή απαντητική Μαγδαληνής Μοναχής Ηγουμένης Ι. Ησυχαστηρίου «Αναλήψεως» Κοζάνης προς Ιερομόναχόν τινα, επιμένοντα εις την «αγιότητα» Νεκταρίου Κεφάλα, του και Πενταπόλεως* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1976).
- , *Πανοπλία κατά Νεκταρίου Κεφάλα* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως») Κοζάνης, 1976).
- , *Νεκτάριος της Αιγίνης* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1980).
- , *Αι βλασφημίες του Νεκταρίου Κεφάλα* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1985).
- , *Απάντησις προς Μοναχόν Κλήμην Αγιορείτην «Ματθαιϊκόν» περί Νεκταρίου Πενταπόλεως* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1987).
- , *Το πιστεύω του «Άγιου» Νεκταρίου Αιγίνης* (Αθήνα: Ι. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1987).
- , *Προς Ματθαιϊκόν Επίσκοπον Πειραιώς, κ. Νικόλαον, απαντητική επιστολή* (Αθήνα: Τ. Γ. Ησυχαστήριον «Αναλήψεως» Κοζάνης, 1989).
- Μαζαράκης, Γ., *Συμβολή εις την ιστορίαν της εν Αιγύπτω Ορθοδόξου Εκκλησίας* (Αλεξάνδρεια, 1932).
- , *Σημειώσεις περί των εν τη κατά το Παλαιόν Κάϊρον Ιερά Μονή του Άγιου Γεωργίου ευρεθεισών αρχαίων ιερών εικόνων* (Κάιρο, 1888).
- Μακαρή, Ελ. Μ., *Έκθεσις περί των κατά την Ριζάρειον Σχολήν - Ο Πενταπόλεως Νεκτάριος* (Κάιρο, 1901)· (Αθήνα, 1902).
- Μακρής, Σ. Γ., «Νεκτάριος Πενταπόλεως - Ο Άγιος του αιώνα μας -Ευσεβείς τιμαί και ασεβείς βλασφημίες», *Ενορία* (Αθήνα) 31 (10.9.1976) 187-188.
- Μαστρογιαννόπουλος, Ηλ., Αρχιμ., «Ο Άγιος Νεκτάριος ως καθοδηγός», *Θεολογικές Παρουσίες* (Αθήνα: Ζύμη, 1986) 24-33.
- , *Ιερόθεος Μητρόπουλος Ο φωτισμένος ιεράρχης* (Αθήνα: Επτάλοφος, 1993).
- Ματθαϊάκης, Τ., Αρχιμ., «Εις σύγχρονος Άγιος - Η ανακομιδή του Ι. Λειψάνου του Αγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως και κτίτορος Μονής Αγ. Τριάδος Αιγίνης (1846-1920)», *Λυχνία* (Αθήνα) 8 (1953) 140-142.
- , «Ο Χρυσόστομος Παπαδόπουλος Αρχιεπίσκοπος Αθηνών προς τον Μητροπολίτη Πενταπόλεως Νεκτάριον Κεφάλα (Δύο ανέκδοτοι αυτών επιστολαί)», *Παύλος* (Κυπαρισσία) (Νοέμβριος 1956) 48-50.

- Ματθαϊάκης, Τ., Μητρ., *Άγγελος Νησιώτης - Μεγάλη εκκλησιαστική μορφή (1890-1970)* (Αθήνα 1972).
- , *Η μυστική ζωή των μελών της Εκκλησίας* (Αθήνα, 1976).
- , *Ο γυναικείος Μοναχισμός* (Αθήνα, 1978).
- , «Λόγος εις τον Άγιον Νεκτάριον Πενταπόλεως», *Θέματα του άμβωνος –Ομιλίες - Λόγοι - Μελέται - Άρθρα* (Τόμ. 3) (Αθήνα, 1983) 262-272.
- , *Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως Κατηχητικάί Επιστολαί προς τας μοναχός Ιεράς Μονής 'Αγίας Τριάδος Αιγίνης* (Αθήνα) (1984).
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Κεφάλας Μητροπολίτης Πενταπόλεως (1846-1920)* (Αθήνα) (1985).
- , *Νεκταρίου Κεφαλά Μητροπολίτου Πενταπόλεως Θεολογικάί Μελέται* (Αθήνα) (1986).
- , *Νεκταρίου Κεφαλά Μητροπολίτου Πενταπόλεως και Διευθυντού της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής Θρησκευτικοί Μελέται* (Αθήνα) (1990).
- Ματθαίου, Β., *Μοναχός, Ο Μέγας Συναξαριστής της Ορθοδόξου Εκκλησίας* (Τόμ. 11) (Αθήνα, Νοέμβρ. 1973).
- Μαύρης, Γ., *Υπόμνημα περί των εν Αιγύπτω Ελληνικών Κοινοτήτων* (Zagazik, 1911).
- Μαυρόπουλος, Δ., *Πατριαρχικάί Σελίδες - το Οικουμενικόν Πατριαρχείον από 1878-1949* (Αθήνα, 1960).
- Μελινός, Μ., *Μίλησα με τον Άγιο Νεκτάριο - Συνεντεύξεις με 30 και 1 ανθρώπους που τον γνώρισαν* (Τόμ. 1) (Αθήνα, 1987)· (Τόμ. 2) (Αθήνα, 1989).
- , *Οι δύο σταυροί* (Αθήνα, 1988).
- Μεταξάς, Ν. Β., *Ο Μητροπολίτης Αθηνών Γερμανός Καλλιγάς 1844-1896* (Αθήνα, 1972).
- «Μια μικρή συμβολή στην ιστορία του Προξενείου Αλεξανδρείας», *Παροικιακός Αντίλαλος* (Αλεξάνδρεια) (Ιούνιος 1987) 14-15· (Ιούνιος/Αύγουστος 1987) 3-6· (Σεπτέμβριος 1987) 14-17.
- Μιχαηλίδης, Ε., *Η Εκκλησία Αλεξανδρείας κατά τα γεγονότα τον Αραβή Πασά (1881-82)* (Αλεξάνδρεια, 1947).
- , *Αναμνηστικόν Δίπτυχον Ιεράς Μονής Αγίου Γεωργίου εν Παλαιώ Καιρώ* (Αλεξάνδρεια, 1958).
- , *Η πνευματική προσφορά του Αιγυπτιώτου Έλληνος εις την σύγχρονον Αίγυπτον* (Αλεξάνδρεια, 1964).
- , *Η Μονή του Αγίου Σάββα Αλεξανδρείας διά μέσον των αιώνων (320-1974). Ναός, Μονή, Επισκοπείον, Πατριαρχείον, Νοσοκομείον, Νεκροταφείον, Σχολείον, Ξενών, Άσυλον, Κοινόβιον, Υγειονομείον* (Αλεξάνδρεια, 1975).
- Μιχαηλίδης, Μ., *Σύντομος ιστορία του Αμπετείου ζητήματος* (Κάιρο, 1919-1920).

- , *Η Μονή του Αγίου Γεωργίου εν Παλαιώ Καῖρω* (Αλεξάνδρεια: Πατριαρχικῶν Τυπογραφείων, 1936).
- Μιχαήλοφ, Α., «Από την ζωή των κατά τόπους Εκκλησιῶν - Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως», *Εκκλησία* (Αθήνα) (1963) 199-201. Βλ. επίσης στο *Tsarkoven Vestnik* (Βουλγαρία) (16.2.1963).
- Μνήμων, «Ιστορήματα - Νεκτάριος», *Εστία* (Αθήνα) 22777 (8.11.1956) 1.
- Μοσχονάς, Θ., *Κατάλογοι της Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης - Χειρόγραφα* (Τόμ. 1) (Αλεξάνδρεια, 1945).
- , *Πληροφορίαι περί των εν Αιγύπτω Ελλήνων της Ελληνικῆς Επανάστασεως* (Αλεξάνδρεια, 1947).
- , *Λέρος και Λέριοι* (Αλεξάνδρεια, 1950).
- , «Η εκλογή του Αγίου Νεκταρίου ως Μητροπολίτου Πενταπόλεως», *Θεολογία* (Αθήνα) 51 (1980) 606-607.
- , *Η παρά την Ρώμην Μονή της Παναγίας της Κρυπτοφέρρης - Ιστορικό σκαλάθουρμα* (Αλεξάνδρεια, 1953).
- Μουστακῆς, Β., *Οι βίοι των Αγίων - Τα συναξάρια ὅλων των Αγίων και των εορτῶν, που περιλαμβάνονται στα λειτουργικά βιβλία της Εκκλησίας* (Αθήνα, 1979).
- Μουστακῆς, Γ., «Η αλληλογραφία Αγίου Νεκταρίου με την Κρυπτοφέρρη - Διατριβή του Ιερομόναχου Κλεόπα Δ. Στρογγυλή», *Εκκλησιαστικὴ Αλήθεια* (Αθήνα) (1-16.1.1993) 11.
- Μπόγδης, Η., Αρχμ., «Ο Άγιος Νεκτάριος», *Κοσμάς Ο Αιτωλός* 4 (1947) 14· 5 (1947) 14· 6 (1947) 7· 10 (1947) 10.
- Μπουρλάκης, Τ., «Περί της αγιότητος του Αγίου Νεκταρίου και ποιος πρώτος την επληροφορήθη», *Ο Εφημέριος* (Αθήνα) 31 (1.5-1982) 111.
- Μπρατσιώτης, Π., «Η Ριζάρειος της μαθητικῆς μου εποχῆς», *Επετηρίς Ενώσεως Αποφοίτων Ριζαρείου Εκκλησιαστικῆς Σχολῆς* (Αθήνα) (1949) 145-153.
- Μυλωνάς, Π. Μ., «Η Εταιρεία των Φιλικῶν», *Νέα Εστία* (Αθήνα) 1028 (15.4.1970) 5-16.
- Μυστακίδης, Α., «Το ἔργον των ἀδελφῶν Ριζάρη», *Κιβωτός* (Αθήνα) (Ιούνιος 1952) 240-242.
- Μωσῆς (Αγιορείτης), Μοναχός, «Ο ἅγιος Νεκτάριος Ο Θαυματουργός - Η σχέση του με το Άγιον Όρος και η αναγέννηση που δημιούργησε», *Εκκλησιαστικὴ Αλήθεια* (Αθήνα) 244 (16.12.1986) 6; 245 (1.1.1987) 5.
- , *Γέροντας Μιχαήλ Ο ἀόμματος (1880-1952)* (Θεσσαλονίκη, 1988).
- , *Ιερώνυμος Σιμωνοπετρίτης- Ο γέρων της «Ανάληψης»* (Θεσσαλονίκη, 1988).
- , *Αγιορείτικες Διηγήσεις του Γέροντος Ιωακείμ* (Θεσσαλονίκη, 1989).
- Mango, C, *Byzantine Architecture* (U.S.A., Undated).
- Miller, W., *Greek Life in Town and Country* (London, 1905).

- Milner, Lord *England in Egypt* (London, 1920).
- Νησιώτης, Α., Αιδεσ., *Κ. Δουκάκη Ο Μέγας Συναξαριστής* (Τόμ. 6) (Αθήνα, 1958).
- , «Η Ριζάρειος Σχολή», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 118-127.
- Νικηταράς, Π., Αρχμ. *Ο Γέροντας Αμφιλόχιος Μακρής - μια σύγχρονη μορφή της Πάτμου (1888-1970)* (Αθήνα: Επτάλοφος, 1984).
- Νικολαΐδης, Ι. Ν., «Γεώργιος Ριζάρης και Μονοδένδριον», *Ηπειρωτική Έστία* (Αθήνα) 73 (Μάιος 1958) 357-363· 74-75 (Ιούνιος-Ιούλιος 1958) 475-479· 77 (Σεπτέμβριος 1958) 658-663' 81 (Ιανουάριος 1959) 103-107.
- Νικόλαος Μητροπολίτης Πειραιώς και Νήσων (Παλαιό Ημερολόγιο), *Αναίρεσις Των κατά του Αγίου Νεκταρίου Μητροπολίτου Πενταπόλεως συγχρόνου Αγίου της εποχής μας, κατηγοριών και βλασφημιών της εν Κοζάνη Μαγδαληνής* (Πειραιάς: εκδόσεις Τ. Μητροπόλεως Πειραιώς - Νήσων, 1987, 1988).
- Νικολόπουλος, Π., «Νεκτάριος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (381-397)», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* 9 (1966) 395.
- Νούση, Σ., *Ο Γέρον Ιερώνυμος της Αιγίνης (1883-1966)* (Αθήνα, 1976).
- Ντουρανίδου Χ. (Ο Άγιος Νεκτάριος ως παιδαγωγός) ΑΘΗΝΑ 2010.
- «Ξέναι Εκκλησΐαι», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 110-113.
- Ξένη Μοναχή Αβυσσηνίας, *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως (1846-1920)* (Αθήνα, 1987).
- , *Οσιακές μορφές* (Αθήνα, χ.χ.).
- «Ο Άγιος Νεκτάριος, αι Ιεραί Εικόνες και Ο Μοναχισμός», *Ορθόδοξος Τύπος* (Αθήνα) 254 (1982) 4.
- «Ο Άγιος Νεκτάριος Κεφαλάς», *Εκκλησία* (Αθήνα) 15 (1961) 268.
- «Ο Άγιος Νεκτάριος Κεφαλάς», *Πάνταινος* (Αλεξάνδρεια) 53 (Αυγ./Σεπτ., 1961) 246-247.
- Ο Άγιος Νεκτάριος ο θαυματουργός (Βίος - Γνώμαι μαθητών του - Κείμενα έργων Αγίου - Υμνολογικόν Ανθολόγημα - Παρακλητικός Κανών -Χαιρετισμοί - Ιεροί Ναοί κλπ.)* (Θεσσαλονίκη: Έκδοσις Περιοδικού Άγιος Νεκτάριος, 1973).
- Ο Γέροντάς μας (Αμφιλόχιος Μακρής) 1889-1970* (Ρότσο/Κάλυμνος: Παναγία Ελεούσα, 1986).
- «Ο γυναικείος μοναχισμός και ο Άγιος Νεκτάριος - Πρακτικά Διορθοδόξου Μοναστικού Συνεδρίου επί τη εκατονπεντηκονταετηρίδι (1846-1996) από της γεννήσεως του Αγίου Νεκταρίου (Αίγινα 9-11 Σεπτεμβρίου 1996)», *Ιερά Μητρόπολις Ύδρας - Ί. Μονή Αγ. Τριάδος Αγ. Νεκταρίου Αιγίνης* (Αθήναι, 1998).
- Οι προσευχές που φέρουν το θαύμα* (Αττική, χ.χ.).
- «Οι Ριζαρείτες τίμησαν την 150ετηρίδα της Σχολής», (Αθήνα) *Ο Ριζαρείτης* 6 (Οκτ.-Δεκ. 1994) 1-12.

- Οικονόμου, Μ. Κ., «Δημήτριος Σεμιτέλος· Ευεργέται Ζαγορίου», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 111-112 (Ιούλιος-Αύγουστος 1961) 611-622.
- , «Μάνθος και Γεώργιος Ριζάρα» Ευεργέται Ζαγορίου», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 114 (Οκτώβριος 1961) 901-902.
- , *Ευεργέτες - Δωρητές των χωριών τον Ζαγορίου- Μικρή συμβολή* (Αθήνα, 1980).
- Οικονόμου, Π., «Αναμνήσεις των μαθητικών μου χρόνων εις την Ριζάρειον Εκκλησιαστικήν Σχολήν», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι (1844-1969)* (Αθήνα) (1969) 675-676.
- , «Αναμνήσεις των μαθητικών μου χρόνων εις την Ρ.Ε.Σ.», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 675-680.
- Οικονόμου, Σ. Κ-, *Τα σωζόμενα Εκκλησιαστικά συγγράμματα Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου και Οικονόμου τον εξ Οικονόμων* (Αθήνα: Φ. Καραμπίνου, 1852).
- Οικονόμου, Φ. Γ., *Τα σχολεία της ενιαίας Ηπείρου στους χρόνους της Τουρκοκρατίας (1453-1913)* Αθήνα, 1987.
- Π., Σ., «Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως - Ο Νεοφανής Θαυματουργός Ιεράρχης», *Τρεις Ιεράρχες* (Αθήνα) (1963-4) 32.
- Παλαιολόγος, Τ., *Ο Αιγυπτιώτης Ελληνισμός, Ιστορία και Δράσις (753 π.Χ.-1953)* (Αλεξάνδρεια, 1953).
- Παναγιωτόπουλος-Κούρος, Δ. Ι., «Οι διδάξαντες μουσικήν εις την Ρ.Ε.Σ. 1844-1980», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 2 (1981) 93-115.
- Παναγόπουλος, Δ., *Ουδέν ανίατον δια τον Άγιον Νεκτάριον* (Αθήνα, 1987).
- , *Βίος - Πολιτεία - Θαύματα τον Άγιου Νεκταρίου Αιγίνης Μητροπολίτου Πενταπόλεως* (Αθήνα, χ.χ.)
- Παπαγαθαγγέλου, Σ., *Αιδεσ. Ο Άγιος Νεκτάριος Αιγίνης ο Θαυματουργός* (Κύπρος, 1986).
- Παπαγεωργίου, Β., «Τα Ηπειρωτικά Κληροδοτήματα» Αναδρομή στο παρελθόν (Στοιχεία από την αλληλογραφία του Καποδίστρια)», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 79-80 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1958) 839-842.
- Παπαδημητρίου, Β. Δ., «Η κοινωνική πολιτική και οι Ηπειρώται εθνικοί ευεργέται», *Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών* (Αθήνα) 28 (1970) 20.
- Παπαδόπουλος, Χρ., Αρχιμ., *Ιστορία της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής* (Αθήνα, 1919).
- Παπακωνσταντίνου, Θ., Αρχιμ., *Ακολουθία, Βίος και Θαύματα τον εν Οσίοις αιμνήστου Πατρός ημών και Ποιμενάρχου Νεκταρίου Μητροπολίτου πρ. Πενταπόλεως κτήτορος της εν Αιγίνη Κοινοβιακής Ι. Μονής Γυναικών της Αγίας Τριάδος* (Αθήνα, 1937); ανατύπωση 1949, 1952, 1963.
- Παπαμιχαήλ, Γ., «Εις Νικόλαον Παπαγιανόπουλον Επικήδειος», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 1 (1978) 67.

- Παπανικολάου, Β., *Ο Άγιος Σάββας ο νέος ο εν Καλύμνω* (Θεσσαλονίκη: Μέλισσα, 1989).
- Παπαντώνης, Δ., Αιδεσ., «Σηλυβρίας τον γόνον και Αιγίνης τον Πρόεδρον...», *Η Αγία Μαρίνα Ηλιουπόλεως* (Αθήνα) 8 (Νοέμβρ. 1963) 809-816.
- Παπαχριστόδουλου, Π., «Τα Ελληνικά Γράμματα τον ΙΗ και ΙΘ αιώνα στη Θράκη», *Αρχείον του Θρακικού λαογραφικού και γλωσσικού θησαυρού* (Θεσσαλονίκη) 25 (1960) 227-260.
- Πάσχος, Π., «Έρωσ Ορθοδοξίας - Βίοι αγίων της Ορθοδόξου Εκκλησίας και κατασκευτικά κεφάλαια ορθοδόξου πνευματικότητας στολισμένα με πολλές βυζαντινές εικόνες», (Αθήνα: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, 1987) 310-319.
- Πατσέλης, Ν. Β., «Η συμβολή των Ηπειρωτών εις την πολιτικήν, οικονομικών, κοινωνικήν και πνευματικήν εν γένει εξέλιξιν της χώρας», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 23 (Μάρτιος 1954) 250-255· 24 (Απρίλιος 1954) 365-372· 25 (Μάιος 1954) 467-473· 26 (Ιούνιος 1954) 567-572.
- Παύλος (Κύπριος), Μοναχός, *Περί του Άγιου Νεκταρίου* (Αθήνα: Κήρυξ Γνησίων Ορθοδόξων, 1987).
- «Πεντάπολις», *Πάπυρος Λαρούς* (Αθήνα) 11 (1964) 59.
- Πίκουλας, Γ., «Πεντάπολις», *Μεγάλη Σοβιετική Εγκυκλοπαίδεια* (Αθήνα) 27 (1982) 27.
- Πουλής, Σ., Αιδεσ., «Άγιος Νεκτάριος ο Θαυματουργός», *Ο Εφημέριος* (Αθήνα) 29 (1.11.1980) 230-234.
- Πρωτόπαπας, Ν. Μητρ., *Ο Άγιος Νεκτάριος επίσκοπος Πενταπόλεως Ιεροκήρυξ Φθιώτιδος (1893-1894)* (Λαμία) (2003).
- Parathanasiou, H., *Figures Saints* (Katerini: Tertios, 1989).
- Poulos, G., «St. Nektarios; the Modern Saint (1920)», στο *Orthodox Saints* (Τόμ. 2) (Massachusetts, 1976).
- Ράδος, Ν., *Τα κατά την Ριζάρειον Εκκλησιαστικήν Σχολήν.*
- Rev. Prepelka, R., «The Life of Saint Neetarios Reflections on His Later Years», *News Letter* (Dublin, Sept./Oct. 1991) 15-16, 19.
- Ρεγκόπουλος, Γ., *Βίος και πολιτεία των εξ Αιγίνης Αγίων - Μελέτη της Δ' τάξεως του Καποδιστριακού Γυμνασίου Αιγίνης τον σχολικού έτους 1969-1970* (Αίγινα, 1970).
- Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Εκδηλώσεις επί τω εορτασμό της 125ετηριδος από της Ιδρύσεως της (1844-1969)* (Αθήνα, 1970).
- Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - το χρονικό τον εορτασμού της 150ετηριδος 1844-1994* (Αθήναι, 1998).
- Σ., Μ., Μοναχός, «Άγιος Νεκτάριος και Αγιορείτες», *Ο Όσιος Γρηγόριος* (Θεσσαλονίκη) (1982) 36-41.

- Σακτούρης, Α., *Έκθεσις περί της Αιγύπτου εν γένει από ιστορικής, πολιτικής, οικονομικής, εμπορικής και ναυτιλιακής απόψεως από του έτους 1883 μέχρι του έτους 1913* (Αθήνα, 1915).
- , *Αναμνήσεις εκ του διπλωματικού μου σταδίου 1897-1933* (Κάιρο, 1951).
- Σάντας, Α. Σ., «Ο βίος και το έργον της Ριζαρείου Σχολής επί 125 έτη», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 132-161.
- , «Ονομαστικός κατάλογος πάντων των σπουδαστών των εισαχθέντων εις την Ρ.Ε.Σ. από του έτους 1844-1908 συνταχθείς βάσει των μαθητολογίων και των πρακτικών της Ρ.Ε.Σ.», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα) (1970) 711- 733.
- Σαραλής, Γ. Α., *Ζαγόρι, ένας απίθανος κόσμος* (Αθήνα, 1957).
- Σαράντος, Σ., Αιδεσ., «Η πλούσια προσφορά του Άγιου Νεκταρίου στην Εκκλησία και στην Πολιτεία», *Κοινωνία* (Αθήνα) 32 (Απρίλιος/ Ιούνιος, 1989) 173-182.
- Σεμιγιάτος, Π., «Νεκτάριος Άγιος», *Ηλιος* (Αθήνα) 16 (χ.χ.) 155-156.
- Σησαμάκης, Μ., Αιδεσ. *Ο Άγιος Νεκτάριος ως Ποιμήν Φροντιστηριακή εργασία επί του μαθήματος της Ποιμαντικής του Τμήματος Ιερατικής Επιμόρφωσης της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, Αθήνα 1976.
- Σιωμόπουλος, Στ., «Η Ριζάρειος», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 263-265 (Μάρτιος-Απρίλιος-Μάιος 1974) 285-286.
- , «Συμβολή στη μελέτη των ιδρυτικών στοιχείων της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 4 (1988) 237-256.
- Σιώτης, Μ., «Δαμαλάς Νικόλαος», *Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* 4 (1964) 901-903.
- Σκαλιέρης, Γ. *Εθνογραφικά σελίδες - το Πατριαρχείον της Αλεξανδρείας, το κλίμα και η δικαιοδοσία αυτού - Εκκλίπουσαι Εκκλησίαι* (Αθήνα, 1927).
- Σκιάδας, Β., *Στα ίχνη των αγίων* (Καλαμάτα, 1989).
- Σολομωνίδης, Α., *Ιεροδιάκονος, Η Ιερά Μονή του Αγίου Γεωργίου εν Παλαιώ Καιρώ* (Κάιρο, 1914).
- Σουράς, Α., «Η συμβολή των αδελφών Ριζάρη εις την επανάστασιν του 1821», *Βιβλιοθήκη Ηπειρωτικής Εταιρείας Αθηνών* (Αθήνα) 34 (1972) 15-30.
- Σπανούδης, Κ., *Ιστορικά Σελίδες - Ιωακείμ ο Γ'* (Κωνσταντινούπολη, 1902).
- Σπετσιέρης, Ι., Αρχιμ. *Βιογραφική σκιαγραφία και θαύματα του εν Οσίοις αιμνήστου Πατρός ημών και Ποιμενάρχου Νεκταρίου Μητροπολίτου πρ. Πενταπόλεως κτήτορος της εν Αιγίνη Κοινοβιακής Ι. Μονής Γυναικών της Αγίας Τριάδος* (Αθήνα, 1929).
- Σταμάτης, Κ., *Οι Άγιοι της Αίγινας* (Αθήνα, 1990).
- Στασινόπουλος, Χ. Α., *Λεξικό της Ελληνικής Επανάστασεως του 1821*, 4 (Αθήνα, Δεδεμάδη, χ.χ.) 214.

- Σταυρίδης, Β., *Ιστορία του Οικουμενικού Πατριαρχείου- 1453 – σήμερα* (Θεσσαλονίκη, 1987).
- Σταυρόπουλος, Ν., *Η εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο* Κάιρο, 1948).
- Στέφανος, Αρχιμ. *Ο Άγιος Νεκτάριος - το Ιερό Μοναστήρι του στο Γαργητό Αττικής - Η ζωή και το έργο του* (Αττική, 1975).
- Στράγκας, Θ., Αρχιμ. *Εκκλησίας Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών αψευδών 1817-1967* (Τόμ. 6) (1980) 14.
- Στρογγύλης, Κ. Αρχιμ., «Ανέκδοτη Αλληλογραφία Αγ. Νεκταρίου Πενταπόλεως Διευθυντή Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής», *Παράδοση* (Αθήνα) 4 (Ιανουάριος-Δεκέμβριος 1995) 15-41.
- , «Πρότυπο ζωής ο Άγιος Νεκτάριος», *Η Καθημερινή* (Αθήνα) (12 Νοεμβρίου 1995) 8.
- , «Ανέκδοτη Επιστολή του Αγίου Νεκταρίου προς τον Χαρίλαο Τρικούπη», *Άγιος Κυπριανός (Jersey City, NJ)* 2 (1997) 29-30.
- , «Ανέκδοτες Επιστολές του Γέροντος Δανιήλ Κατουνακιώτη προς τον Άγιο Νεκτάριο Πενταπόλεως», *Άγιος Κυπριανός (Jersey City, NJ)* 3 (1997) 11-13.
- , «Εορτασμός 50ετούς αρχιερωσύνης Πατριάρχου Αλεξανδρείας Σωφρονίου επί αρχιερατείας Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως», *Άγιος Κυπριανός (Jersey City, NJ)* 7 (1998) 52-54.
- , *Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως και το Πατριαρχείο Αλεξανδρείας - Ιστορική μελέτη βασισμένη σε αυθεντικές αρχειακές πηγές* (Νέα Υόρκη, 2001).
- , *Ο άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως και η Αίγινα - Το ποιμαντικό και συγγραφικό έργο του αγίου Νεκταρίου στο νησί της Αίγινας, επί τη βάση αυθεντικών αρχειακών πηγών* (Νέα Υόρκη, 2003).
- Στρογγύλης, Κλεόπας (Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως και η Ριζαρείος Εκκλησιαστική Σχολή), ΑΘΗΝΑ 2008.
- Στρογγύλης, Κ. Διακ., «Ανέκδοτα στοιχεία από τη δράση του Αγ. Νεκταρίου Πενταπόλεως στο Πατριαρχείο Αλεξανδρείας», *Orthodox Herald* (London) 28/29 (November/December 1991) 19-21.
- , «Ο Άγιος Νεκτάριος υμνητής της Κυρίας Θεοτόκου», *Εωθινό Φως* (Αθήνα) 47 (1991) 19-21.
- , «Δύο ανέκδοτες επιστολές του Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως προς τον Αρχιεπίσκοπο Σιναίου Πορφύριο τον Α'», *Φώς* (Κάιρο) 41 (20 Φεβρουαρίου 1992) 4- 42 (21 Φεβρουαρίου 1992) 2.
- , «Ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως και ο Σιναίου Πορφύριος Ο Α'», *Φώς* (Κάιρο) 43 (22 Φεβρουαρίου 1992) 2· 44 (23 Φεβρουαρίου 1992) 2.
- , «Ανέκδοτη αλληλογραφία Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως και Ι. Μονή Κρυπτοφέρρης Ρώμης», *Orthodox Herald* (London) 42/43 (March/April 1992) 23-24- 44/45 (May/June 1992) 23-24.

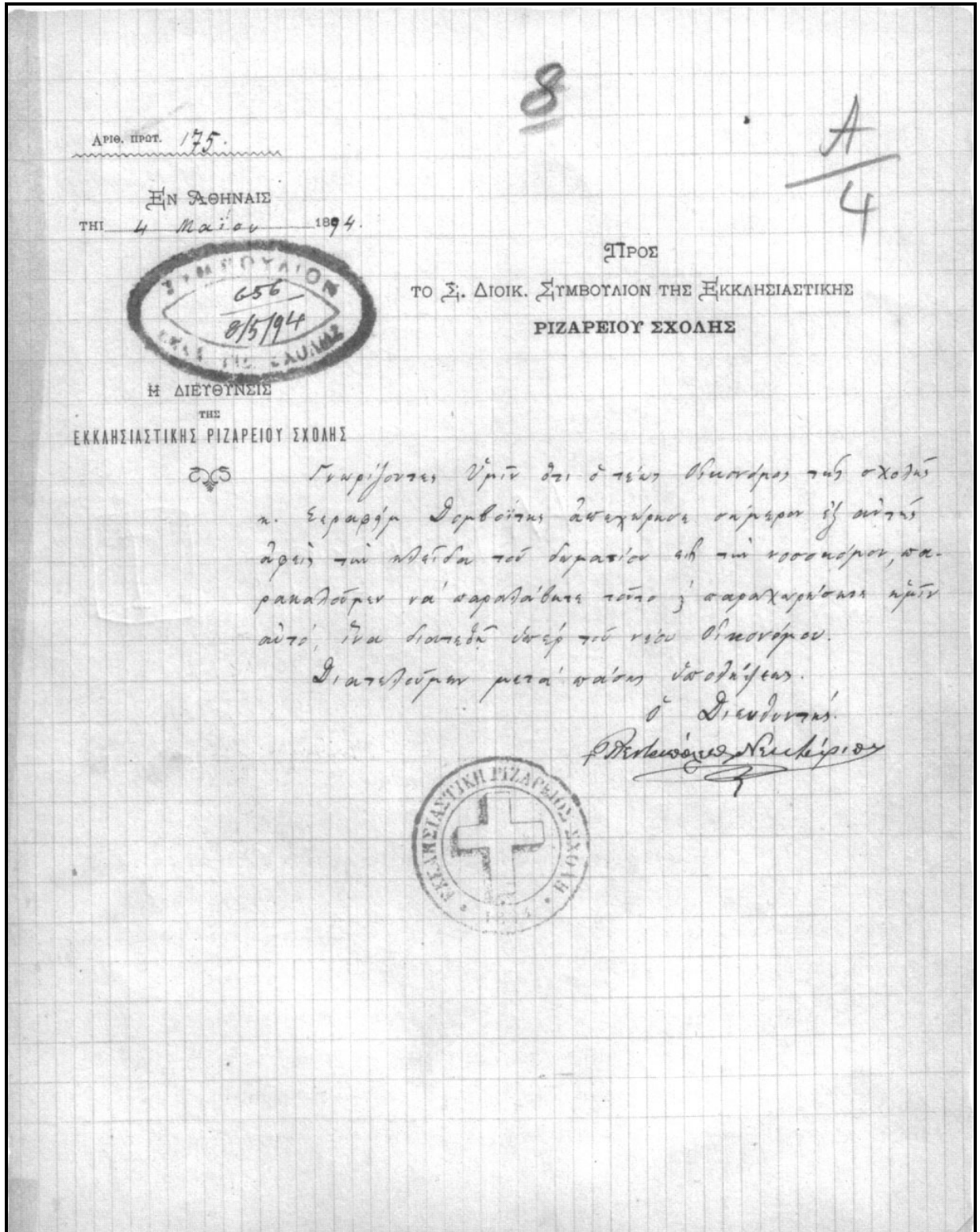
- , «Η δράση του Αγίου Νεκταρίου ως Μεγάλου Αρχιμανδρίτου του Πατριαρχείου Αλεξανδρείας - 14 ανέκδοτες επιστολές του», *Πάνταινος* (Αλεξάνδρεια) 1 (Απρίλιος 1992) 29-33· 2 (Μάιος 1992) 30-34.
- , «Μια άγνωστη συνέντευξη του Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως», *Χριστιανική Πορεία* (Λαμία) 73 (Ιούνιος-Σεπτέμβριος 1992) 4· 74 (Οκτώβριος - Δεκέμβριος 1992) 4.
- , «Ανέκδοτο επιστολιμαίο έργο του Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως»), *Γρηγόριος Παλαμάς* (Θεσσαλονίκη) 744 (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1992) 1065-1131.
- , «Η συμβολή της Ριζαρείου στον Μακεδονικό αγώνα (επί της διεύθυνσews του Αγίου Νεκταρίου», *Παράδοση* (Αθήνα) 4 (Οκτώβριος-Δεκέμβριος 1993) 417-426.
- Στρογγυλής, Π., *Άγιος Νεκτάριος - η ζωή του* (θεατρική παράσταση) (Νέα Σμύρνη/Αθήνα, 1989). «Σχολή Μονοδενδρίου 1851-1930», *Ιστορικό Αρχείο Ριζαρείου Σχολής*.
- Σωτήρχος, Π. Μ., «Ορθόδοξες και άλλες εκδόσεις - Πανδέκτης των θεοπνεύστων Αγίων Γραφών», *Ορθόδοξος Τύπος* (Αθήνα) 31 (8.2.1991) 2.
- «Σωφρόνιος ο Γ'. Οικουμενικός Πατριάρχης (1863-1866). Δ' Πατριάρχης Αλεξανδρείας (1870-1899), Ο Βυζάντιος», *θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια* (Αθήνα) 11 (1967) 646.
- Smirniades, B., *L'Hellenisme et le Patriarcat Grec D'Akmndrie* (Alexandria, 1955).
- Smith, H., «Greeks overlook Saint's minor defets», *The Guardian* (London; Tuesday, Nov. 13, 1990) 7.
- Τζιόβας, Π. Δ., «Η ενιαία δημογεροντία Ιωαννίνων (Ανέκδοτες αποφάσεις)», *Ηπειρωτική Εστία* (Αθήνα) 333-335 (Ιαν.-Φεβρ.-Μάρτ. 1980) 25-35.
- Τιμαγένης, Γ., *Άγιος Νεκτάριος "Επίσκοπος Πενταπόλεως ο Θαυματουργός - Βίος και πολιτεία - Θαύματα - Ασματική ακολουθία - Παρακλητικός κανών* (Αθήνα, χ.χ.).
- Τιμόθεος Γορτύνης, Μητρ. *Άγιος Νεκτάριος Μητροπολίτης Πενταπόλεως ο Θαυματουργός* (Κρήτη, 1971).
- Τσαγκαράδας, Κ., *Τα προβλήματα της Ξενητείας, χρονικό των μεταφυτευμένων βλαστών του Ελληνισμού στη Νειλόρρητη κοιλάδα* (Αλεξάνδρεια, 1946).
- Τσάκωνας, Τ., *Ένα ταξίδι γύρω στο Κάιρο* (Κάιρο, 1941).
- Τσαραβόπουλος, Ν., *Η εγκατάσταση των Ελλήνων στην Αίγυπτο* (Κάιρο, 1948).
- Τσατσαρωνάκης, Γ., «Ο νέος μυροβλύτης - Η Αίγινα πανηγυρίζει αύριον τον προστάτην της Αγίου Νεκταρίου - Ο σοφός Μητροπολίτης Πενταπόλεως και Διευθυντής της Ριζαρείου Σχολής - το ιερό σκήνωμα που ευωδιάζει», *Βραδυνή* (Αθήνα) (8 Νοεμβρίου 1955) 3-4.
- Τσερεγκούνης, Δ., «Παιδαγωγικά μηνύματα από τη ζωή του Αγίου Νεκταρίου», *Ορθόδοξη μαρτυρία* (Θεσσαλονίκη) 35 (Φθινόπωρο 1991) 25-26.
- Τσιχλάκης, Τ., *Πανόραμα του ελληνισμού εν Αιγύπτω* (Κάιρο, 1911).

- Τυλιρίδης, Μ. Μητρ. «Τα πρωτόλεια έργα του Άγιου Νεκταρίου Πενταπόλεως», *Ανάλεκτα* (Αλεξάνδρεια - Αθήνα) Α (2000) 133-181.
- «The Life of Saint Nektarios», *Orthodox Outlook* 2 (Dec. 1987) 14-15.
- The Life of our Father among the Saints Nectanos Metropolitan of Pentapolis* (Washington, Undated).
- The Service of Great Vespers for the Feast of Saint Nektarios* (Washington: St. Nektarios Greek Orthodox Mission Church, 1989).
- The Service of our father among the saints Nektarius Bishop of Pentapolis (Aegina, 1985).
- Φαράντος Γεώργιος Δ. Dr. (εισαγωγή στην ολυμπιακή παιδεία) Αθήνα 2004 εκδ. Ζαχαρόπουλος.
- Φαράντος Γεώργιος Εισαγωγή στην Ολυμπιακή παιδεία (σελ. 23-24) Αθήνα 2004.
- Φειδάς, Β., *Σύντομος Ιστορία της Εκκλησίας Αλεξανδρείας* Αθήνα, 1967). Φιλάρετος, Γ., «Φώτιος Πατριάρχης Αλεξανδρείας», *Ποικίλη Στοά* (Αθήνα) 15 (1912) 84-89.
- Φράγκος, Κ. Δ., «Ε εκκλησιαστική εκπαίδευση· Σκέψεις για ανανέωση», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 3 (1984) 86.
- Φυτράκης, Α. Ι., «Μισαήλ Αποστολίδης, 100 χρόνια από τον θάνατο του (1862-1962)», *Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών* (Αθήνα) 15 (1962).
- , «Η Εκκλησιαστική μας Παιδεία· το πρόβλημα της μορφώσεως και επιμορφώσεως των εφημερίων μας», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 2 (1981) 16-27.
- , «Η ευρύτερα αναδιάρθρωσις της εκκλησιαστικής μας παιδείας· Επιτακτική ανάγκη η λειτουργική αγωγή του πληρώματος», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 3 (1984) 15-69.
- , «Η σύγχρονος Ορθόδοξος αγωγή εις την χώραν μας και τα προβλήματα της», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 4 (1988) 123-124.
- , «Η επίσκεψις της Α.Θ. Παναγιότητος του Οικουμενικού Πατριάρχου Κυρίου Δημητρίου εις την Σχολήν μας», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Παιδεία* (Αθήνα) Τόμ. 4 (1988) 14-16.
- Φωκάς, Α., «Ποίον το όνομα της μητρός των Ριζαρών», *Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή - Πανηγυρικός Τόμος επί τη 125ετηρίδι 1844-1969* (Αθήνα, 1969) 182.
- Φωτεινός, Η., *Οι άθλοι της εν Βλαχία Ελληνικής Επαναστάσεως το 1821 έτος* (Αθήνα: Βιβλιοθήκη, 1956).
- Χαλδαιάκης, Α. Γ., «Δύο χειρόγραφα του Θεοτοκαρίου του Αγίου Νεκταρίου», *Θεολογία* 2 (1994) 355-394.
- , «Η μουσικότης του Άγιου Νεκταρίου», *Εφημέριος* (Αθήνα) 44 (1994) 313-316.

- , *Ο Άγιος Νεκτάριος και η αγάπη του για την ποίηση και την μουσική - Εισαγωγικό σχεδιάσμα στην ποιητική-μουσική διάσταση του έργου του Αγίου Νεκταρίου* (Αθήνα, 1998).
- Χαστούπης, Α. Π., «Παναγιώτης Ι. Μπρατσιώτης», *Κοινωνία* (Αθήνα) 1 (Ιανουάριος-Μάρτιος 1982) 5.
- Χατζηγεωργίου, Μ. Π., *Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως - Η επίσκεψή του στη Σύρο στην Αγία Παρασκευή και άλλα κείμενα-μαρτυρίες* (Σύρος, 1996).
- Χατζηφώτης, Γ., «Η Αλεξάνδρεια των Ελλήνων», *Ιστορία Εικονογραφημένη* (Αθήνα) 55 (Ιανουάριος 1973).
- , *Ο εν Αγίοις Πατήρ ημών Νεκτάριος Επίσκοπος Πενταπόλεως ο θαυματουργός* (Aegina: εκδόσεις Ι. Μονής Αγίας Τριάδος - Αγίου Νεκταρίου, 1982). 5
- , *Εκατό χρόνια ακτινοβολίας της Ι. Μητροπόλεως Λέρου Καλύμνου και Αστυπάλαιας και το χρονικό του εορτασμού τους* (Κάλυμνος, 1988).
- , «Τα Πρακτικά εκλογής και χειροτονίας σε επίσκοπο του Αγίου Νεκταρίου Αιγίνης - Δύο κείμενα του 1899», *Ιστορία Εικονογραφημένη* (Αθήνα) (Ιούνιος 1990) 126-127.
- Χερουβείμ, Αρχιμ., *Σύγχρονες Αγιορείτικες μορφές - Δανιήλ ο Κατουνακιώτης* (Αθήνα, 1979).
- Χονδρόπουλος, Σ., *Ο άγιος του αιώνα μας - Ο Όσιος Νεκτάριος Κεφαλάς* (Αίγινα: Ιερά Μονή Αγίας Τριάδος Αιγίνης, 1973); μτφρ. και rev. Peter και Aliki Los, *A Saint for our times* (Brooldine: Holy Cross Orthodox Press, 1989); μτφρ. και rev. M. Lekkakis - Laban και Th. de Foucauld, *Saint Nectaire d'Egine (1846-1920)* (Lavardac / France, 1982).
- Χρυσόστομος, Μητρ. Καρθαγένης, «Το χρονικό της κανονικής αποκατάστασης του Αγίου Νεκταρίου Πενταπόλεως υπό της Αλεξανδρινής Εκκλησίας», *Εκκλησιαστικός Φάρος* (Αλεξάνδρεια) (1999) 9-61
- , «Η ασκητική του Αλεξανδρινού Θρόνου και ο Άγιος Νεκτάριος Πενταπόλεως»), *Εκκλησιαστικός Φάρος* (Αλεξάνδρεια) (1999) 63-85.
- Ψαριώτης, Θ., «Τα πεύκα της Πάτμου - Μνήμη π. Αμφιλοχίου Μακρή», ο *Εφημέριος*, Αθήνα 34 (1/15.12.1986) 368-371.
- Ware, T., *The Orthodox Church* (London, 1987).
- Η Βιβλιογραφία ως επί το πλείστον στηρίζεται στη βιβλιογραφία Θ. Στρογγύλη

VIII. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΑ

Αριθ. πρωτ. 175.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΗ 4 Μαΐου 1894.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΤΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

8
A/4
ΠΡΟΣ
ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Γνωρίζοντες ὅτι ὁ εὐεργετικὸς σκοπὸς τῆς σχολῆς
κ. ἐκπαίδειαν ἀποβλέπων ἀπεχθάνεται πάντως ἐξ αὐτῆς
ἀφῆναι τὴν ἀνάστασιν τῆς διακονίας αὐτῆς ἢ ἡλικιωμένων, κα-
ρακτοῦρων καὶ ἀκατάλληλων τῶν ἐκ παραχρῆστος ἡγῶν
αὐτῆς, ἵνα διατηρῆται ἐν ἑξέσει τῆς ἐκείνου διακονίας.

Διατηρούμεν μετὰ ἀδελφῶν ἐπισημῶν.

ὁ Διευθυντής.
Πατριάρχης Ἀρχιεπίσκοπος

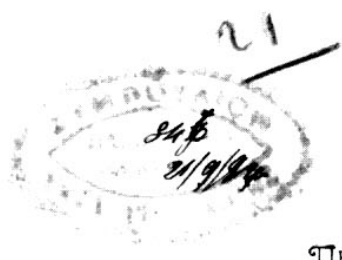

ΑΡΙΘ. ΠΡΩΤ. 216

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΗΙ 20 Σεπτεμβρίου 1992

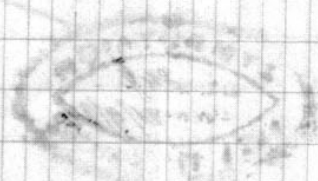
15
1

ΠΡΟΣ
ΤΟ ΣΥ. ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
ΤΗΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Ανακοίνωση

Ὑπὸ τῶν ἰδιοσυγκλήτων μαθητῶν Παν. Μουσίου
γιαροσάδων τῶν διευθύνοντες τῶν ἐν τῇ ἐκκλ. ἡμέρᾳ
σχολῆς ἡμερῶν καὶ ἀριστοὶ ἄλλοι καὶ ἀπὸ κατασκευῆς
καὶ ἰσχυρὰ καλεσθέντες ἐκ τῆς ἐκκλ. καὶ τῶν Παιδ.
παιδῶν Συμβουλίου καὶ ἄλλων ἰσχυρῶν, ἔδωκεν δὲ
τῶν μαθητῶν καὶ ἀριστῶν αὐτῶν ἐκ τῆς ἀσκήσεως
καὶ ἔδωκεν ἀσκήσει καὶ ἄλλοις ἀριστοῦ ἀπο-
ργῶν ἢ παραθετικῶν ἰσχυρῶν ἐκ τῆς ἐκκλ.
ἐκ τῆς ἐκκλ. καὶ ἀριστῶν, ἔδωκεν δὲ τῶν μαθητῶν δὲ
τῶν διευθύνοντες ἰσχυρῶν ἀριστῶν καὶ ἀριστῶν
καὶ ἐκ τῆς ἐκκλ. μαθητῶν, καὶ αὐτῶν ἰσχυρῶν.
Ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἰσχυρῶν αὐτῶν ἀριστῶν διευθύνοντες
αὐτῶν μαθητῶν αὐτῶν καὶ ἀριστῶν ἰσχυρῶν ἢ αὐτῶν
ἀριστῶν. Ἐκ τῶν ἀριστῶν ἰσχυρῶν, καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν
καὶ ἀριστῶν, ἀριστῶν καὶ ἰσχυρῶν ἢ
αὐτῶν ἀριστῶν ἰσχυρῶν καὶ ἀριστῶν ἰσχυρῶν καὶ
αὐτῶν καὶ ἀριστῶν καὶ ἀριστῶν ἢ ἰσχυρῶν

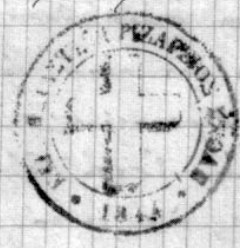

TO THE DIRECTOR GENERAL OF THE
INSTITUTION FOR THE IMPROVEMENT OF THE
INDIAN RACE

padang, apu sa' d'aropina' sul' empit'oran
ad' airtu' sa' insin' iina' sul' insin' op'atara-
sodun' iina' sul' op'atara' narabada's.

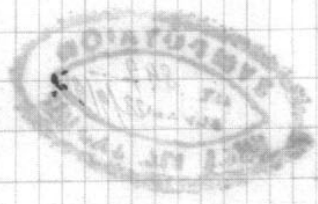
D'aropina' padang' airtu' insin'.

D'aropina' insin'.

+ D'aropina' Airtu' insin'

ΚΥΒΕΡΝΗΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ταύτα καθυποβάλλονται επίτη και επί ούλλογοι
 τών καθυπομένων τών δεσπομών παλαιών και τών
 αὐτῶν ἡγίων τῶν ἑλληνικῶν τῶν καὶ ἀρχαῶν τῶν ἐν
 ταυτοῖς ἐνοῖον, ὡς τῶν παλαιῶν ἐν τῶν ἰσθ
 ἀριθ. 212 καὶ ἀπὸ 19 ἰδίων τῶν παλαιῶν ἑλληνικῶν
 ἢ, ἀρχαῖων καὶ ἀρχαῖων ἰδίων καὶ τῶν ἀρχαῖων
 καὶ τῶν ἀρχαῖων καὶ τῶν ἀρχαῖων καὶ τῶν ἀρχαῖων
 καὶ τῶν ἀρχαῖων καὶ τῶν ἀρχαῖων καὶ τῶν ἀρχαῖων

Ἐπισημαίνεται πρὸς αὐτὸν ἰσθ
 ὁ Γενικός
 Ἐπισημαίνεται πρὸς αὐτὸν ἰσθ

ΑΡΙΘ. ΠΡΟΤ. 306

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΗ. 23 Φεβρουαρίου 1895

15.

A
4

ΠΡΟΣ

ΤΟ Σ. ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Αποσπινόμενοι εβ τε' εβ' αριθ. 6512 και αμα' 20 ρδι
νεται υπ' αριθρον ζυγγραφον γυμνασιου υπ' αν' οτι, επειδη
ο διονομος του σχολου η. Καλλιμασιου ευσταθίου δι' εχθ
να' προσπαθη εγγυηθη, οστις να' εδωκε τμη η' του αρ
δρου 27 του οργανισμου αναγραφουμενων ζυγγραφον, ε
μειν εγγυησασα υπ' αν' του αναδοχου αντιστοιχων αμασων
εδδων και διατιθενται γραβ αμασων υπολογουσ δια
αμασων γυμνασιου, η' αμασων εδδων καταστω εμασων.
επειδη δε εβ αριθμου ευσταθουσ εβ, οτι διαβλεθη καθ
υπ' αν' οτι δια' δεχουσ ευσταθουσ παρ' εδδων του σχολου
χρησαστη του σχολου η. Ταβαιου, διαρραρυμενοι
κατα' του εουσμου διαβουδω, αμασων να' ευσταθουσ
τε του αμασων εβ αριθμου του σχολου, οστις εβ
αμασων δεχου ευσταθου να' αναχουσ τμη εουσμου εουσ
βουδω.

Διαρραρυμενοι μετα' αμασων εουσμου.
ο Διαδουδωσ.
+ [Signature]

ΑΡΙΘ ΠΡΟΤ. 367.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΗ 10 Ιανουαρίου 1895

A
2

ΤΙΠΟΣ

ΤΟ Σ. ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΔΙΕΤΗΝΕΙΑ

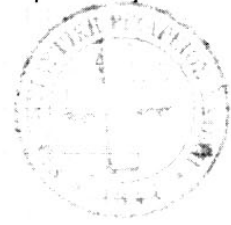
ΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Διαβάζοντες τὴν ἐπιπένη ἐκ τῆς ἐπισκοπίας ὑμῶν,
ὅτι χάριν τοῦ ἁγίου δαΐμονος ἔχετε ἐνδοξαίως
ἀναστήσει ἐν ὑμῖν καὶ τὰς ἐπισκοπίας ὑμῶν δι-
ακρίσεισθε ἐν ὑμῖν πάντα, ἵνα δι' ἀνάστα-
σιν ὑμῶν κατὰ τὴν ἐπισκοπία ἀποδοῦναι ὁ ἁ-
γίος καὶ ἁγιώτατος ἐπίσκοπος κατὰ τὴν ἐπισκοπία
ὑμῶν ἵνα ὑμῶν.

Διαβάζοντες κατὰ τὴν ἐπισκοπία ὑμῶν

+ Περικλῆς Κωνσταντίνου

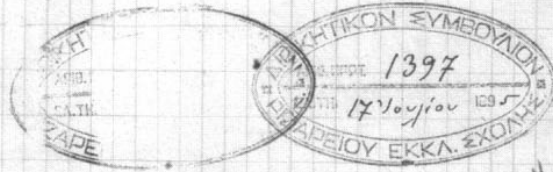

22-24
-688

ΑΡΙΘ. ΠΡΟΤ. 220.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΗ 17 Ιουλίου 1895

ΠΡΟΣ

ΤΟ Σ. ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ
ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

A
2

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΤΗΣ

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

*Γνωρίζωμεν ὅτι, διὰ συνέρον ἀναχωροῦ
μεν μεταβαίνοντες ἐπὶ τοῖς ἑσπερίαις ἡμέραις.
Διατελούμεν περὶ αὐτῆς ὑποδείξεως.*

ὁ Διευθυντής.

+ Π. Βασιλείου

ΑΡΙΘ. ΠΡΟΤ. 559.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΗ. 3 Νοεμβρίου 1897

3-

ΠΡΟΣ

ΤΟ Σ. ΔΙΟΙΚ. ΣΥΜΒΟΛΙΟΝ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ

ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ

ΤΗΣ

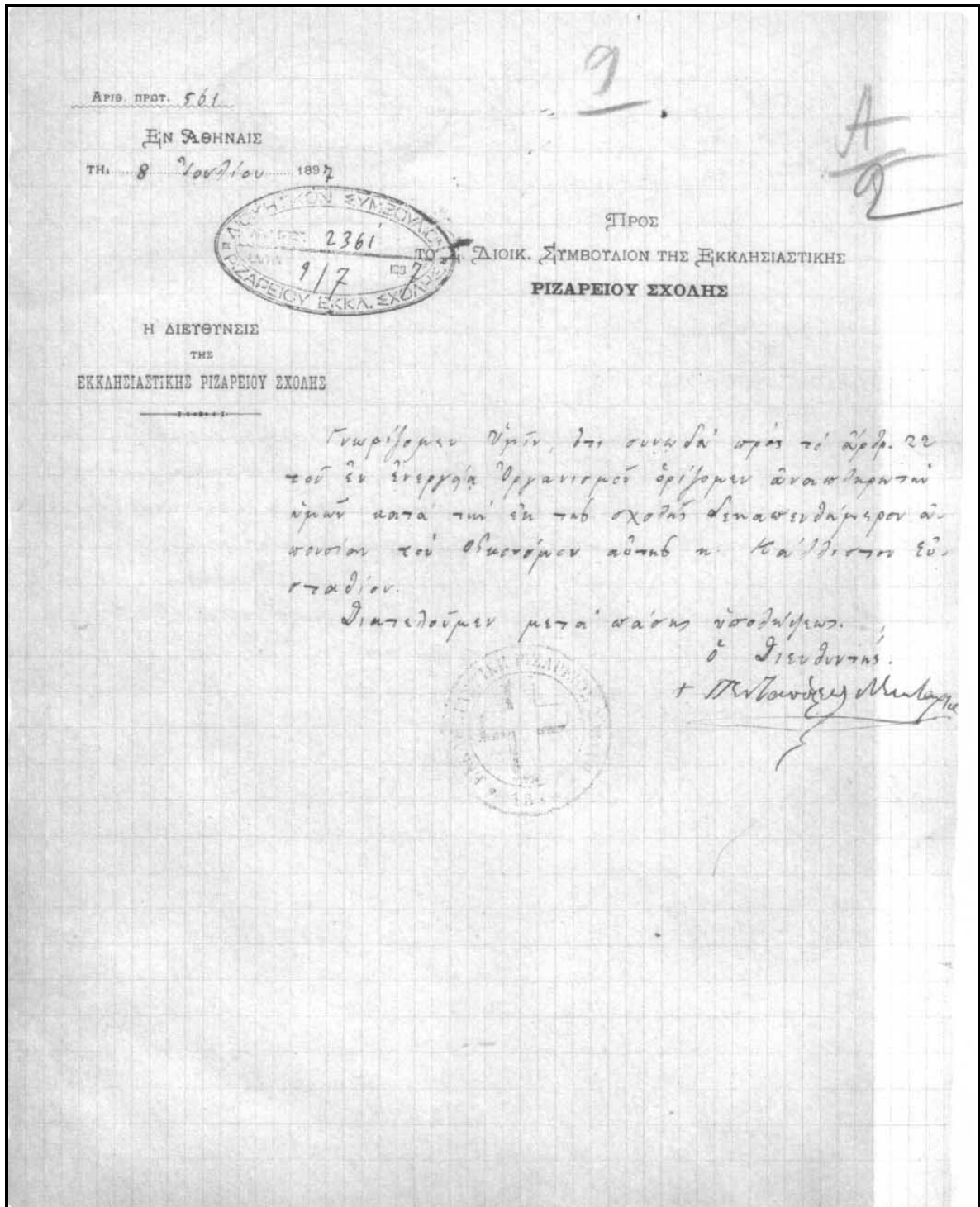
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΡΙΖΑΡΕΙΟΥ ΣΧΟΛΗΣ

Παρακαλούμεν ὑμᾶς νὰ χορηγήσετε ἕντι ἀδελφὸν
 διασυνδυάσαν ἀσουσίαν ἐν τῇ σχολῇ, ἵνα καὶ
 τῆς ὑγῆς ἐπιχορηγήσῃ ἐνὸς ἐνὸς τῶν Ἀδελφῶν.
 Διατελούμεν μετὰ σέβου, ὑποδιήγου.

ὁ Διευθυντής.

+ Πεντακώτης Μουδαύρας

[Signature]

ΦΩΤΟΣΤΑΤΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΠΙΣΤΟΛΩΝ Ν. ΚΕΦΑΛΑ ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ Κ. ΣΤΡΟΓΓΥΛΗ (2008) «Ο ΑΓΙΟΣ ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ ΠΕΝΤΑΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΡΙΖΑΡΕΙΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ (1894-1908) ΑΘΗΝΑ

2. ΟΜΙΛΙΑ ΠΕΡΙ ΓΥΜΝΑΣΤΙΚΗΣ

«Τὰ τε ὑπερβάλλοντα γυμνάσια καὶ τὰ
ἐλλείποντα φθείρει τὴν ψυχὴν· σώζεται
δὲ ἡ σωφροσύνη ὑπὸ τῆς μεσότητος»·
(Ἀριστοτέλης)

Τὰ σοφὰ ταῦτα ἀποφθέγματα ἐξηγοῦσι τὸν λόγον δι' ὃν ἡ σύμμετρος σωματικὴ γυμνασία ἐθεωρήθη ἀπ' αἰώνων ὑπὸ πάντων τῶν πεπολιτισμένων ἔθνων ὡς ἀναγκαία ἀσκήσις καὶ ἀναπόσπαστος ἀκόλουθος καὶ σύντροφος πάντος ἐλευθέρου καὶ εὐηγμένου πολίτου, καὶ τῆς τελείας παιδεύσεως ὁ ἀληθῆς χαρακτήρ. Ἴδου δὲ ὁ λόγος τῆς τοιαύτης περὶ τῆς συμμέτρον γυμνασίας ὑπολήψεως. Γνωρίζομεν πάντες τὸν ὑφιστάμενον μεταξύ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος σύνδεσμον, καὶ τὴν ἀλληλεπίδρασιν διὰ τὴν ἀναφορὰν αὐτῶν πρὸς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον, πρὸς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν αἴσθησιν τοῦ ἑνὸς ὑλοπνευματικοῦ ὄντος, τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ συναισθανομένου τὰς ἐπισυμβαίνουσας παιτοίας καταστάσεις ἔν τε τῇ ψυχῇ καὶ τῷ σώματι ὡς καταστάσεις ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος ἐκδηλουμένου διὰ τοῦ ἐγώ· διὰ τὸν στενὸν τοῦτον σύνδεσμον, πᾶσα τοιαύδε ἢ τοιαύδε κατάστασις τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος γεννᾷ καὶ ἀνάλογα αἰσθήματα· διὸ καὶ, ὅταν τὸ σῶμα πάσχω, ὁ ἀνθρώπος λέγει ἐγὼ πάσχω, ἐπ' αὐτὸ δέ, ὅσακις καὶ ἡ ψυχὴ ἠθικῶς ἀσθενεῖ· καὶ, τοῦναντίον, ὅσακις τὸ σῶμα εὐεκτεῖ, καὶ ἡ ψυχὴ ὑγιαίνει· διότι τὸ ἀλγεινὸν ἢ εὐάρεστον συναίσθημα, τὸ γεννώμενον ἐκ τοῦ πάθους ἢ τῆς ὑγείας ἀμφοτέρων,

μεταδίδεται ἐκ συμπαθείας ἀπὸ τοῦ ἑνὸς εἰς τὸ ἕτερον διὰ τὸ ἐνιαίον πρόσωπον διὰ τοῦ ἐγὼ τοῦ ἀνθρώπου· διὰ τὴν τοιαύτην ἀλληλεπίδρασιν, ἵνα ὁ ἄνθρωπος εὐδαιμονῆ καὶ ἵνα δύνηται νὰ ἀναδειχθῆ ἄξιος τῆς κλήσεώς του, δεόν νὰ ὑγιαίνει κατ' ἀμφοτέρα· διότι ἄνευ τῆς εὐεξίας ἀμφοτέρων, οὔτε εὐδαιμονία, οὔτε ἰκανότης ἀποκτᾶται πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς κλήσεώς του. Ἐπειδὴ ὅμως εἰσὶ πλείστα ὅσα τὰ ἐπιβουλευόμενα τὴν ὑγείαν καὶ εὐεξίαν τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ προνοήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως ἀμφοτέρων, ὅπως καταστήσῃ αὐτὰ ἰσχυρὰ καὶ σθεναρὰ, ἵνα δύνηται νὰ ἀποκρούσῃ τὰς παντοίας ἐπιθέσεις τῶν ἐχθρῶν, διατηρήσῃ αὐτὰ ἄτρωτα καὶ εὐρωστα πρὸς τε ἀπόλαυσιν τῆς ἐκ τῆς εὐζωίας ἀμφοτέρων εὐδαιμονίας καὶ πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἔργου τῆς κλήσεώς του. Ὅθεν ἡ ἀσκήσις καὶ γυμνασία τοῦ τε σώματος καὶ τοῦ πνεύματος, παντὶ εὐ εἰδότη τὰ περὶ αὐτόν, εἰσὶ συμφυῆ καθήκοντα ἐπιβαλλόμενα αὐτῷ ὑπὸ τῆς ἰδίας φύσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ του· διότι τὸ μὲν σῶμα εὐεκτοῦν ὑπηρετεῖ τῆ ψυχῆ προθύμως καὶ ἀόκνως, ἡ δὲ ψυχὴ ἔχουσα ἀνεπτυγμένας τὰς ἑαυτῆς δυνάμεις σωφρονεῖ καὶ ὑγιαίνει, καὶ τὰς τοῦ σώματος δυνάμεις σωφρόνως χειρίζεται. Ἄλλ' ἂν καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν ἀμφοτέρων μεγάλη ἀπαιτεῖται ἐπιμέλεια καὶ πρόνοια, μὴ εἰς τὰ ἄκρα ἐξοκείλῃ, ἢ πρὸς τὸ σῶμα ὁμως πρόνοια τοῦ ἐνασκουμένου δεόν νὰ ἢ μᾶλλον λελογισμένη· διότι ἢ μὲν ἄκρα τῆς ψυχῆς ἀνάπτυξις διὰ τοὺς υπερβάλλοντας πόρους φθείρει τὸ σῶμα, ἢ δὲ ἄκρα τοῦ σώματος ἀνάπτυξις διὰ τὴν ἀδιάλειπτον ἀσκήσιν φθείρει τὴν ψυχὴν (κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη)· μείζον δὲ κακὸν τὸ δεύτερον, διὰ τὴν διαφοράν τῆς κρείττους. Ὅρθως δὲ πᾶν εἴρηται ὅτι ἐν τῇ μεσότητι ἡ σωφροσύνη εὐρηται· καὶ τὸ «πᾶν μέ-

τρον ἄριστον» καὶ τὸ «μηδὲν ἄγαν». Τὸ ἄμετρον καὶ τὸ ἄγαν, μὴ ὂν δυνατὸν δι' ἀμφοτέρα νὰ ἐπιτευχθῆ καὶ πρὸς μόνον τὸ ἕτερον πάντοτε ἀποκλίνειν, διαφθείρει τὸ ἕτερον· διότι ἢ ἄκρα πρὸς τὸ ἔν πρόνοια ἔσται ἀμέλεια πρὸς τὸ ἕτερον· ἄλλ' ἢ τοῦ σώματος υπερβάλλουσα, ἢ ἄγαν γυμνασία διττῶς τὴν ψυχὴν διαφθείρει, ἐμμέσως μὲν διὰ τὴν ἐπερχομένην ἀσθένειαν, ἀμέσως δὲ διὰ τὴν υπερβάλλουσαν ἰσχύν τοῦ σώματος· διότι τὸ υπερβάλλον τῆς ἰσχύος τοῦ σώματος, τὸ ἐκ τῆς ἀδιαλείπτου πρὸς αὐτὸ προνοίας προερχόμενον, δυσκᾶθεκτον καὶ δυσήλατον αὐτὸ καθιστᾷ καὶ ἀνυπότακτον καὶ θρασὺ καὶ πρὸς τὰς τῆς ψυχῆς διακελεύσεις ἀπειθές, παρέχει δὲ αὐτῷ, διὰ τὴν ἀδυναμίαν τῆς ψυχῆς τῆς ἐστερημένης σθένους καὶ διαφθοαρείσης ἐκ τῆς ἀδρανείας, τὸ θράσος νὰ ἐπαναστῆ κατὰ τοῦ πνεύματος καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ καθυποτάξῃ αὐτὸ καὶ ὑπαγάγῃ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἰσχύος του. Τὴν δουλωθεῖσαν τότε ψυχὴν καθιστᾷ ὄργανον πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀλόγων ὁρμῶν του καὶ διαφθείρει καὶ ἐξαφανίζει ἀπ' αὐτῆς ὅ,τι εὐγενές αὐτῇ κέκτηται. Ὅθεν διὰ τῆς γυμναστικῆς δέν ἐπιζητεῖται ἢ ἐπίτευξις τῆς ἀθλητικῆς ρώμης, οὐδέ ἢ ἀκατάβλητος καὶ ἀδάμαστος τῶν μυῶν δύναμις, ἀλλ' ἢ ἐνίσχυσις τῶν σωματικῶν δυνάμεων πρὸς πρόθυμον ἰκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ πνεύματος καὶ πλήρωσιν τῶν ἐπιβεβλημένων αὐτῷ καθηκόντων· διότι σκοπὸν προτίθεται ἢ γυμναστικὴ νὰ ἀναδείξῃ οὐχὶ ἀθλητὰς τῶν γυμναστικῶν ἀγῶνων, ἀλλ' ἄνδρας τελείως μεμορφωμένους, ἰκανοὺς πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν· γνωστὸν δὲ ὅτι ἢ ἀσκήσις προθυμότερους πρὸς τοὺς ἀγῶνας καθιστᾷ διὰ τὴν ἔξιν, καὶ φιλοπονωτέρους διὰ τὴν πρὸς τοὺς πόρους οἰκείωσιν.

Μεσότης ἄρα ἐν τῇ γυμνασίᾳ πρὸς διάσωσιν τῆς σωφρο-

σύνης· ἤτοι ἀρμονικὴ ἀνάπτυξις τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος· τῆς μὲν ὅπως κυριαρχῆ τοῦ σώματος, τοῦ δὲ ὅπως προθύμως ἐκπληροῖ τὰ κελεύσματα. Ταύτης τῆς ἀρμονικῆς γυμνασίας τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, τῆς ἐγκαυσιζομένης σήμερον ὑπὸ τοῦ συστάντος σήμερον Γυμναστικοῦ Συλλόγου τῆς μουσοτραφούς νεότητος, συνήλθομεν νὰ τελέσωμεν τὰ ἐγκαίρια· ἢ σύστασις αὐτοῦ εἶναι ἔνδειξις τῆς συναισθήσεως τῆς ἀναγκαϊότητος τῆς ἀρμονικῆς καὶ παραλλήλου ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, καὶ μαρτύριον τρανὸν τῆς προόδου πρὸς ἣν ἐπισπερχῶς φέρεται ἡ φιλόμουσος καὶ μουσοτραφῆς νεότης· ἢ σύστασις αὐτοῦ τιμᾷ τὴν εὐέλπιδά τῆς Κύμης νεολαίαν, τὴν σχοῦσαν τὴν πρωτοβουλίαν καὶ τὸ θάρρος ὅπως πραγματώσῃ τὴν πεπνυμένην βουλήν, θέσθι πρῶτη τὸ βῆμα πρὸς τὰ πρόσω καὶ δώσῃ τὴν πρῶτην ὤθησιν πρὸς τὴν πρόοδον. Ὁ τόπος, ἐνῶ αὐτὴ ἡ νεότης μεριμνᾷ περὶ τῆς ἰδίας προαγωγῆς, σκέπτεται περὶ τῆς τελειότερας ἀγωγῆς τῶν ὁμηλικῶν τῆς καὶ φεῖδεται τοῦ χρόνου τοῦ πολυτίμου θησαυροῦ τῆς νεότητος, τοῦ δικῆν ρεύματος παρερχομένου καὶ μὴ ἐπανερχομένου, ὅπως ἀναδειχθῆ ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀναφανῆ μεταξύ τῶν ἀρίστων, ἀποβῆ ὠφέλιμος τοῖς προσιούσι καὶ συνοῦσι αὐτοῖς, καρπωθῆ τὰ ἀναγκαῖα ἐφόδια πρὸς ἀνάδειξιν ἐν τῷ σταδίῳ τῆς δράσεως καὶ ἐνεργείας, εἶναι εὐτυχῆς, διότι κέκτηται ἐν ἑαυτῷ τὰ ὄργανα τῆς ἀναπτύξεως καὶ προαγωγῆς. Ἡ σύστασις τοῦ Συλλόγου τούτου εἶναι οἰωνός ἀριστος· οἰωνιζόμεθα δὲ τὰ βέλτιστα περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Κύμης, διότι προὐρίσται νὰ ἀναδείξῃ καλοὺς κἀγαθοὺς ἀνδρας· τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες δύνανται νὰ ἀναδειχθῶσιν ὠφελίμοι τῇ τε πόλει καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πατρίδι. Οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγο-

νοι καλοὶ κἀγαθοὶ γενόμενοι ἄνδρες, διὰ τῆς συμμετρου σωματικῆς ἀσκήσεως καὶ τῆς παραλλήλου ἀναπτύξεως τῶν δυνάμεων τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἐγένοντο μεγάλοι, περικλεεῖς καὶ ἔνδοξοι, ἀνεδείχθησαν δὲ ὠφελιμώτατοι πρὸς τε τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἀνθρωπότητα ἐν γένει διὰ τοῦ ἐκπολιτισμοῦ καὶ ἐγκατέλειπον τὴν μνήμην αὐτῶν ἱεράν καὶ ἀνεπίληστον. Ὁ Σύλλογος τοιοῦτον πρόγραμμα ἔχων ἐπιζητεῖ νὰ βαδίσῃ ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν προγόνων του, νὰ φανῆ ἐφάμιλλος πρὸς τὴν ἀρετὴν τῶν πατέρων του καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς ἰδιατέρας αὐτοῦ πατρίδος. Ὁ Σύλλογος φέρει μεθ' ἑαυτοῦ πάντα τὰ ἀπαιτούμενα προσόντα πρὸς ἐνίσχυσιν του καὶ πρὸς ἐπίτευξιν του ἐπιδουλοκόμενου σκοποῦ, διότι συγκροτεῖται ἐκ τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν φοιτητῶν, τῶν σπουδαστῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἔχει τὸ ἠθικόν ἐκεῖνο σθένος δι' οὐ δύναται νὰ ἰσχύσῃ κατὰ παντός προσκόμματος παρεμπόπιτος κατὰ τὴν πορείαν τοῦ συλλόγου· συναισθάνεται ὅτι ἔλαχε τὴν παρούση γενεᾷ ὁ κλῆρος νὰ συμπληρώσῃ τὸ ἔργον τῶν πατέρων τῆς, συναισθάνεται ὅτι ὀφείλει νὰ δράσῃ ἀόκνως ἀγωνιζομένη καὶ νὰ συντελέσῃ εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔθνους· συναισθάνεται ὅτι τῇ ἐκληροδοτήθησαν ὑποχρεώσεις ἱεραῖ, τὰς ὁποῖας μετ' αὐταπαρνήσεως ὀφείλει νὰ ἐκπληρώσῃ· συναισθάνεται ὅτι οὐ καιρὸς τοῦ καθεῦδειν, ἀλλὰ τοῦ ἐγρηγορεῖν, μὴ ἄλλοι ἀνθ' ἡμῶν στήσῃσι τὰ τρόπαια ἐν τῇ Ἄρατολῇ, ἥτις κλῆρος ἔλαχε τῇ Ἑλλάδι. Ἡ προθυμία, μεθ' ἧς εἰργάσθησαν πάντες οἱ τῶν Μουσῶν θεραπευταὶ πρὸς ἴδρυσιν αὐτοῦ, ἐκδηλοῖ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τὰ πλημμυροῦντα τὰς καρδίας τῶν ἰδρυτῶν καὶ παρέχει ἱκανὰ ἐχέγγυα ὑπὲρ τῆς ἐδραϊώσεως αὐτοῦ, ἐλπίδας ἀγαθὰς διὰ τὴν εὐδόωσιν τοῦ ἀγαθοῦ ἔργου τοῦ τοσούτω ὠφελίμου, ὅσῳ καὶ μεγάλου.

Ναί, μεγάλου καὶ ὠφελίμου, διότι προώριεται νὰ ἀναδείξῃ καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἄνδρας, ἰσχυροὺς νὰ δειχθῶσιν ὠφέλιμοι τῇ πατρίδι.

Κύριοι, ἡ σωματικὴ γυμνασία καὶ ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις εἰσὶν οἱ δύο πόλοι περὶ οὓς στρέφεται ἡ τελεία μὀρφωσις καὶ ἡ τελεία ἀγωγή· τούτοις δὲ παρακολουθεῖ ἡ εὐδαιμονία, ἡ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖον, ὁ κατ' ἀμφοτέρα ἀνεπτυγμένος ἄνθρωπος, ἀποβαίνει ἀνὴρ εὐδαιμόνων, ἕξοχος, μεγαλεπήβολος, μεγαλοπράγμων, ἰσχυρὸς καὶ πρὸς πᾶσαν ἐπιχειρησίην ἱκανός, ὠφέλιμος δὲ πρὸς πάντας καὶ ἐν παντὶ καιρῷ· διότι ἡ μὲν διάνοια καλλιεργηθεῖσα, ὡς διὰ βαθείας αὐλακος τὰ κενὰ βλαστάνει βουλευόμενα, τὸ δὲ σῶμα ἀσκηθέν καθίσταται ἱκανόν νὰ δράσῃ ἐν τῷ εὐρεῖ ἀνοιγομένῳ σταδίῳ καὶ παραστήσῃ ἐνσωματωμένης τὰς ἰδέας, παρέχον ἐκ τῶν ἑαυτοῦ σάρκας καὶ ὀστέων δῆλον δὲ ὅτι ἡ συνεχὴς ἀσκήσις ἐπιστήμην παγίαν ἐργάζεται (Φίλων) καὶ ἡ περὶ αὐτὴν τριβὴ αὐξεῖ τὴν πείραν· οἱ δὲ ἐκ μακρᾶς συνηθείας μελετηθέντες πόνοι ἀλυπότερον προκύπτουσι τοῖς ἐγγυμαζομένοις. Πῶς δὲ οὕτω παρεσκευασμένοι ἄνδρες καὶ τοιαῦτα φέροντες μεθ' ἑαυτῶν ἐν τῷ σταδίῳ τὰ ἐφόδια δυνατὸν νὰ μὴ φέρωσιν ὡς συνακόλουθον καὶ τὴν ἐλπίδα ἐνδόξου μέλλοντος; Πῶς, τοιούτους ὀρώντες νέους, δυνάμεθα νὰ μὴ προοιωνιζώμεθα τὰ βέλτιστα; Πῶς δυνάμεθα καὶ τὸν ἐλάχιστον νὰ ἐπιδειξώμεν ἐνδοιασμόν περὶ τῆς ἐκ τοῦ τοιούτου Συλλόγου προσδοκωμένης μεγάλης ὠφελείας, ὅταν βλέπωμεν τὸν νοῦν βουλευόμενον τὰ ἄριστα, τὸ δὲ σῶμα ἀκόπως ἐκτελοῦν τὰ καλῶς βεβουλευμένα; Ναί, οἱ κατ' ἀμφοτέρα καλῶς ἀσκηθέντες φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν τὰ στοιχεῖα αἰσίου μέλλοντος καὶ ἐνδόξου βίου, διότι τούτοις παρακολουθεῖ ἡ σωφροσύνη, κατὰ τὸν σοφὸν Ἀριστοτέλη, τὸ

σύμβολον τοῦτο τῆς ὑγείας τῆς ψυχῆς καὶ ἡ μήτηρ πάσης ἀρετῆς· ἐν γὰρ τῇ σωφροσύνῃ συλλήβδην πᾶσα ἀρετὴ, ἐὰν δὲ ἡ μεσότης ἀρετῆ, ἡ δὲ σωφροσύνη ἐν τῇ μεσότητι, ἄρα ἡ σωφροσύνη ἐστὶν ἡ μεσότης. Τὶ δὲ τιμιώτερον τῆς μεσότητος ταύτης; Τὶ δὲ ἀνδρὸς σωφρονοῦντος σεμνότερον καὶ εὐπρεπέστερον; Τὶ δὲ κοσμιώτερον νέου ἐναρέτου; Τὶ τοῦτου χρησιμώτερον; Ἡ ἀρετὴ μόνη, ἱκανὴ πρὸς πᾶσαν ἐπιχειρήσιον· αὕτη μόνη ἱκανὴ νὰ ἀναδείξῃ μεγάλους πολιτευτάς, ἀγαθοὺς πολίτας, γενναίους ἄνδρας καὶ κρατεροὺς ὀπλίτας· ἡ ἀρετὴ εἶναι ἡ διαπλαστικὴ καὶ διαμορφωτικὴ δύναμις, ἡ διαπλάττουσα καὶ διαμορφοῦσα τοὺς ἐραστὰς αὐτῆς, καὶ ἀναδεικνύουσα ἄνδρας δεξιούς καὶ ἱκανούς πρὸς πᾶσας τοῦ κοινωνικοῦ βίου τὰς ἀνάγκας καὶ ἀληθῶς εὐδαιμόνας· ἐντεῦθεν κατανοοῦμεν τὸν μέγαν τοῦ Σταγειρίτου φιλοσόφου ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐνθουσιασμόν, τὴν ἄπειρον πρὸς αὐτὴν τιμὴν καὶ τὸν ἐξάριστον πρὸς αὐτὴν ὕμνον.

« Ἀρετὰ πολύμοχθε γένει βροτείῳ.

θήραμα κάλλιπτον βίῳ,

σὸς πέρι, παρθένε, μορφᾶς

καὶ θανεῖν ζαλωτός ἐν Ἑλλάδι πότμος

καὶ πόνους τλήναι μαλερούς ἀκάμαντας·

τοῖον ἐπὶ φρένα βάλλεις

καρπὸν τ' ἀθάνατον χρυσοῦ τε κρείσσω

καὶ γονέων μαλακαυγήτοι θ' ὕπνιον·

σεῦ δ' ἔνεχ' οὐ κ' Διὸς Ἥρακλῆς Ἀήδας τε κούροι

πόλλ' ἀνετλασαν ἔργους

σαν ἀγρευόντες δύνάμιν·

σοῖς δὲ πόθοις Ἀχιλλεύς Αἴας τ' Αἶδαο δόμους ἤλθον·

σὰς δ' ἔνεκεν φιλίου μορφᾶς καὶ Ἀταρνέος ἐντροφος

αἰελίου χήρωσεν αὐγᾶς·

*τοιγάρ αοίδιμος ἔργους,
ἀθάνατόν τε μιν αὐξήσουσι Μοῦσαι
Μναμοσύνας θυγατρεις,
Διὸς ξενίου σέβας αὐξουσαι φιλίας τε γέρας βεβαίον».*

Ταύτης τῆς ἀρετῆς τὴν ἐπίτευξιν ἐπιδιώκει ὁ Γυμναστικός Σύλλογος, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις προτίθεται διὰ τῆς συνεχοῦς ὁμιλίας τῶν ἐταίρων νὰ συσφιγξῇ τοὺς δεσμοὺς τῆς φιλίας, νὰ ἀδελφοποιήσῃ τὴν νεολαίαν, νὰ διασκεδάσῃ τὰς ταπεινάς ἀντιπαθείας καὶ ἀντιζηλίαις, νὰ ἀποσπάσῃ αὐτὴν τῶν ματαιῶν καὶ ἀνωφελῶν ἀσχολιῶν, εἰσαγάγῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς προπαρασκευῆς, ἀναπτύξῃ τὴν εὐγενῆ ἄμιλλαν, αὐξήσῃ τὴν φιλοτιμίαν, ἀπομακρύνῃ τὴν ἀργίαν, τὴν γενέτεραν τῆς ἀκηδίας, τῆς χανυτότητος, τῆς ἀμελείας καὶ πάσης κακίας καὶ παρασκευάσῃ ἄνδρα κρατεροῦς πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν δικαίων τῆς πατρίδος.

Τοιοῦτος ὁ σκοπὸς τοῦ Συλλόγου. Ἡ ἔλλειψις τοιούτων Συλλόγων εἶναι ἐνδειξις ἐλλείψεως συναισθησεως τῆς ἀναγκασιότητος καὶ ἀνυσιμότητος αὐτῶν, καὶ μαρτυριον τῆς ἀτελοῦς ἀναπτύξεως, ἧς ἔνεκεν ἀποστεροῦνται ὅλων τῶν προειρημένων ἀγαθῶν τῶν ἐκ τῆς γυμνασίας, ὡς ἀπὸ πηγῆς πολυχεύμονος καὶ καλλιρροῦ ἀπορρεόντων ἀποκομίζουσι δὲ ὅλα τὰ κακὰ τὰ συμπαρομαρτοῦντα τῇ ἀδυναμίᾳ καὶ τῇ ἀσθενείᾳ. Ἡ πεπολιτισμένη Εὐρώπη ἀριθμῆι τοιούτους συλλόγους γυμναστικούς, ὧν τὸ πλῆθος ὑπερβαίνει τὸν ἀριθμὸν τῶν σχολείων. Ὅποιους δὲ ἀγλαοὺς καρποὺς ἀποφέρουσι, πάντες γινώσκομεν. Τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ἀναγκασιότητα τῶν τοιούτων συλλόγων αἱ κοινωῖαι κατανοήσασαι, ἐκθύμως αὐτοὺς ὑπεστήριξαν. Πέποιθα ὅτι καὶ ὁ γυμναστικός οὗτος σύλλογος θὰ τύχῃ τῆς προσηκούσης

ὑποστηρίξεως τῆς ἐπιτοπίου δημοτικῆς ἀρχῆς, τῶν πολιτευτῶν τῆς πόλεως, ὡς καὶ τῆς ἐν γένει κοινωῖας, μάλιστα δὲ τῆς εὐποροῦσης τάξεως, ὅπως βαδίσῃ ἀπροσκόπτως πρὸς τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐκπληρώσῃ ἀσφαλῶς τὸν ὅποιον προτίθεται μέγαν σκοπὸν. Γένοιτο!

Ἐν Κυμῇ τῇ 21ῃ Αὐγούστου 1893

† Ὁ Μητροπολιτὴς Πενταπόλεως ΝΕΚΤΑΡΙΟΣ

Ὁ Ἅγιος Νεκτάριος ὡς μαθητῆς (δεξιὰ)

Ο Άγιος Νεκτάριος ως Διευθυντής της Ριζαρείου Εκκλησιαστικής Σχολής ανάμεσα σε μαθητές και καθηγητές της Σχολής (1894-1908). Αρχείο Ριζαρείου Σχολής

Ό Άγιος Νεκτάριος στό κήπο τής Ριζαρείου .

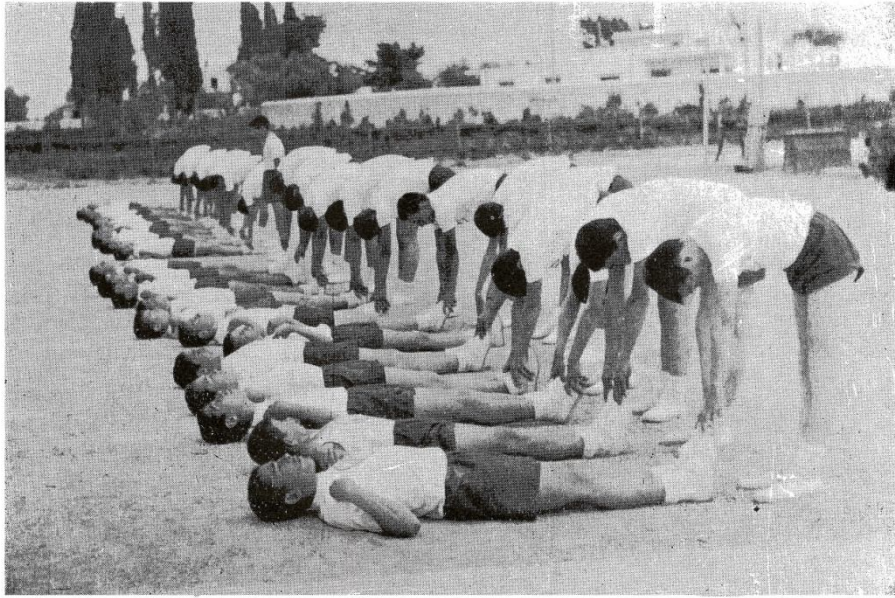

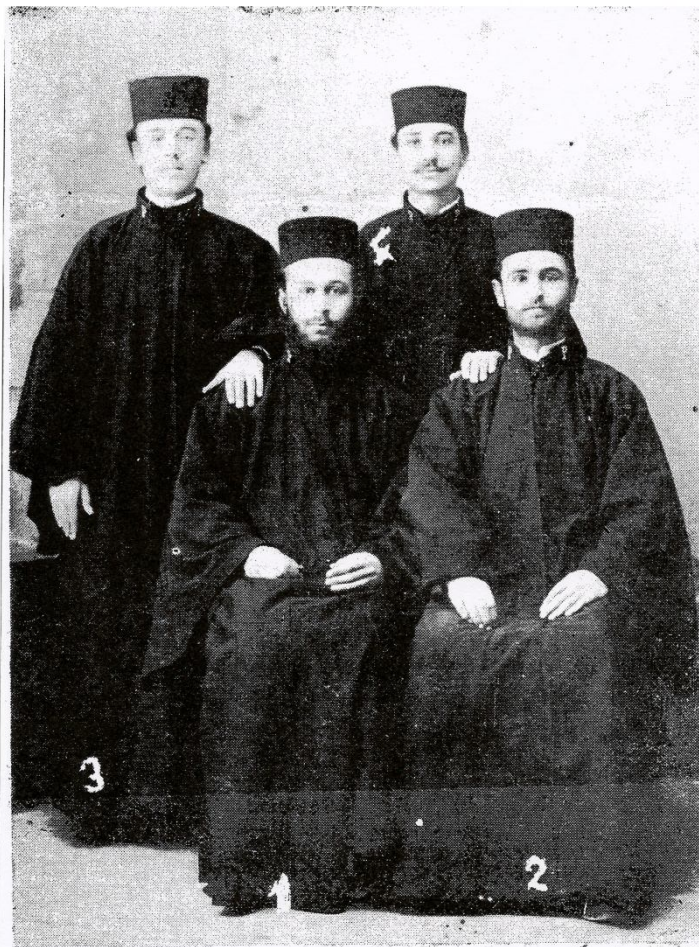
Αί ομάδες μπάσκετ τῆς Ρ.Ε.Σ. καὶ τῆς Γεωργ. Σχολῆς τὸ 1929. Καθήμενοι ὁ Δ)ντῆς τῆς Ρ.Ε.Σ. Ἀρχιμ. Εὐάγγ. Ἀντωνιάδης, ὁ Γυμναστὴς Λάρδης καὶ οἱ ἀθληταὶ τῆς Γ.Σ.Σ. Ὁρθοὶ οἱ ἀθληταὶ τῆς Ρ.Ε.Σ. μὲ τὸν Δ)ντὴν τῆς Γ.Σ. κ. Ἀλέξ. Σάνταν ἐν τῷ μέσῳ καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοὺς δύο παιδονόμους τῆς Ρ.Ε.Σ. (Ἀρχεῖον Χ. Ἀλεξανδράκη).

Αί ομάδες βόλεϋ Ριζ. Σχολῆς καὶ Γεωργ. Σχολῆς πρὸ τοῦ ἀγῶνος.

άσκήσεις σωματικής αγωγής

Τελειόφοιτοι 1901: 1) Ιωάννης Σακκάς, 2) Παντ. Οικονόμου (ζή) , 3) 'Αθ. Τριγωνίδης (ζή) και 4) 'Ηρ. Λαμπρόπουλος. Συνέθετον ύμνους και ώνομάζοντο υπό τῶν συμφαιτητῶν των ἢ «τετράς». ('Αρχεῖον Π. Οικονόμου).

‘Η Α’ τάξις τῆς Π.Ε.Σ. τοῦ 1913 - 14.

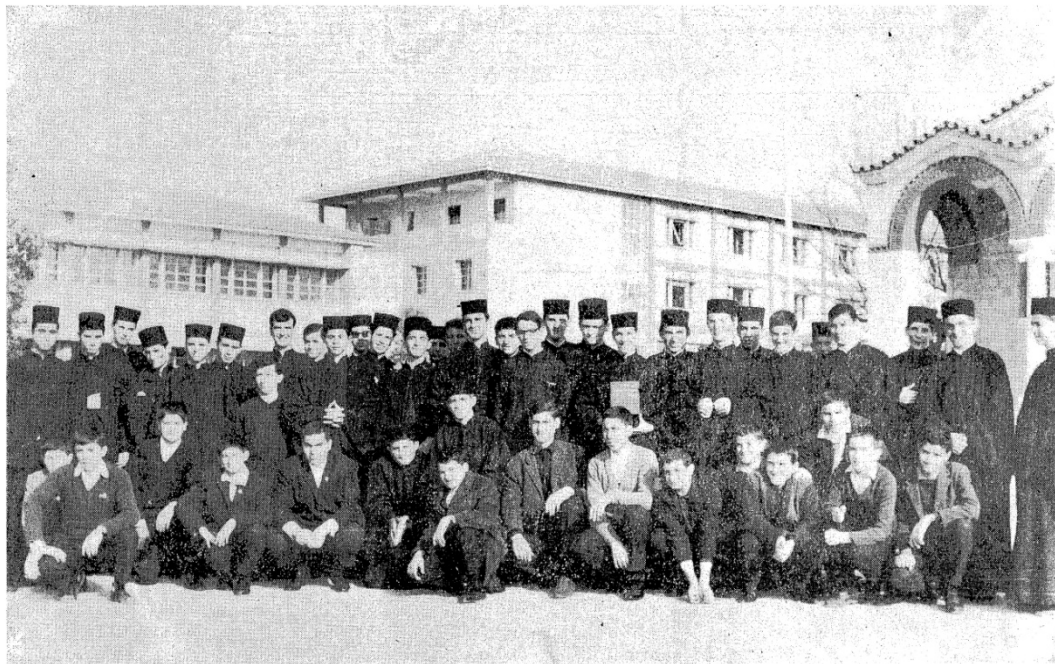
Άναμνηστική φωτογραφία σπουδαστών

Μαθητές τῆς ΡΕΣ

Ἡ πρώτη τάξις τῆς Ρ.Ε.Σ. τοῦ 1903. (Ἀρχεῖον Ἀντ. Φωκᾶ).

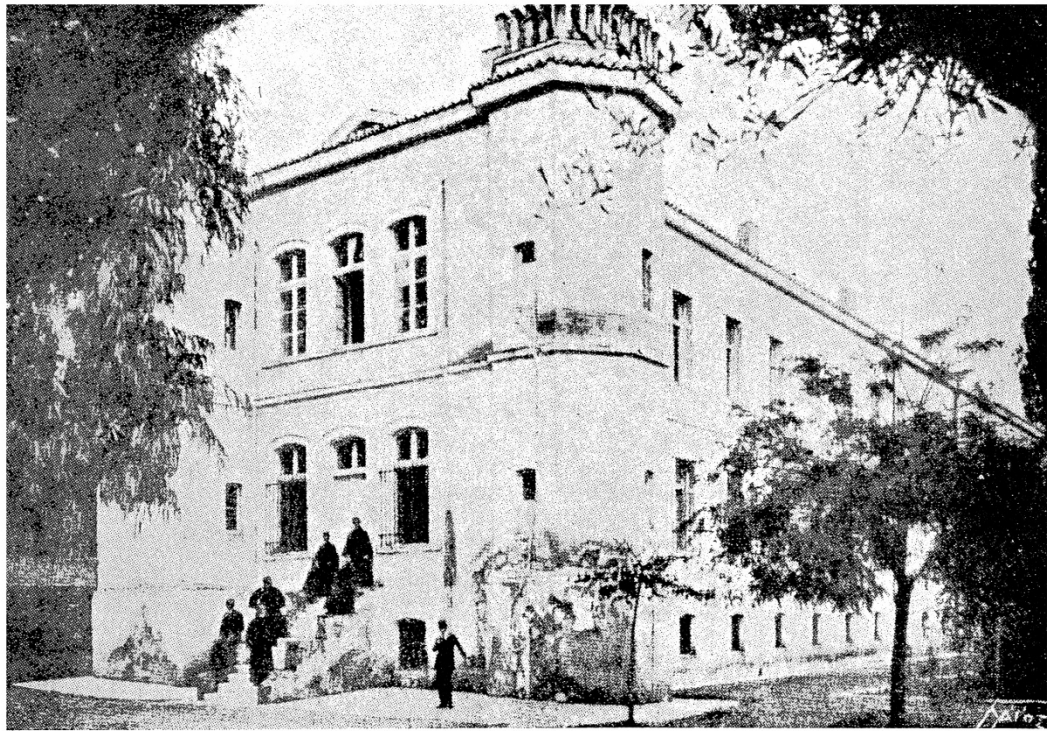
Οἱ Ριζαρείται εἰς τελετὴν ἀπονόμης βραβείων εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν καλλιτέραν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν ὑγείαν. Διακρίνεται εἰς τὸ μέσον βραβευθεὶς Ριζαρείτης μὲ τὸ βιβλίον «Ὀλυμπιονίκαι καὶ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες».

(Πρωτ. Φωτ. Ἀλ. Σάντα).

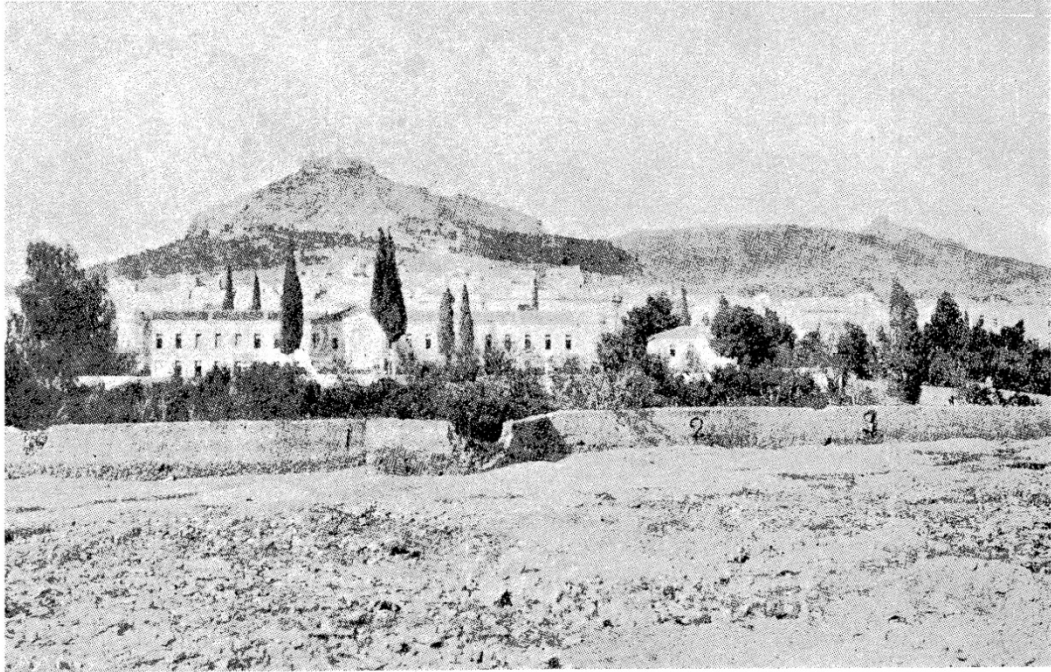

Μαθητές τῆς Ριζαρείου Σχολῆς

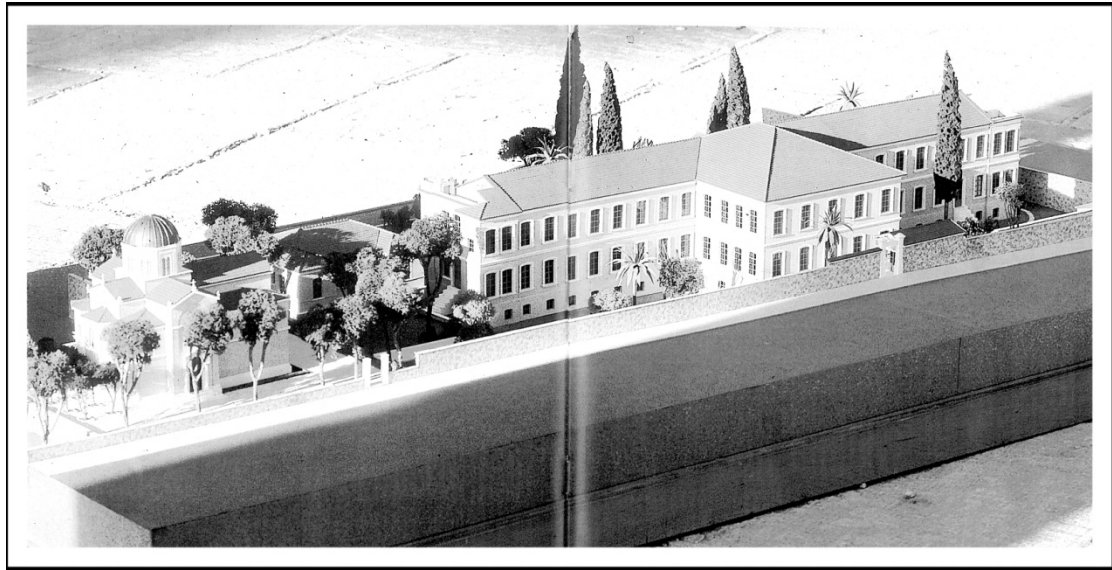
Ἡ παλαιὰ Σχολὴ τῆς Ριζαρείου

Αποφis παλαιας Σχολης Ριζαρειου

Ἡ κρήνη στὴν παλαιὰ Ριζάρειο πού σώζεται μέχρι σήμερα.

Ὁ ἀείμνηστος Χρυσόστομος Δασκαλάκης Μητροπολίτης Μεσσηνίας (Ριζαρείτης 1919-24). Ἐνω δεξιὰ διακρίνεται ὁ ἐπίσης Ριζαρείτης Ἐπίτιμος Διευθυντῆς Σωμ. Ἀγωγῆς τοῦ Παν)μίου Ἀθηνῶν Γ. Κατσιπης. (Ἀρχειον Γ. Κατσιπη).

Οι φωτογραφίες Πρωτόκολλα είναι από τους πανηγυρικούς τόμους 125 ετηρίδι και 75 χρόνια Ριζάρειος Εκκλησιαστική Σχολή